

**EUROPA, DIALOG
I PERSPEKTYWY MŁODYCH LUDZI
W ZWIERCIADLE WYNIKÓW
BADAŃ PROWADZONYCH
W PROJEKCIE GANESA**

DIALO

MEDI CJA

KOMU IKACJA

SPRAWI DLIWOŚĆ

W PÓŁPRACA

REL CJE

OFICyna WYDAWNICZA POLITECHNIKI WROCŁAWSKIEJ

**Europa,
dialog i perspektywy
młodych ludzi
w zwierciadle wyników
badań prowadzonych
w projekcie GANESA**

**Magdalena Tabernacka, Renata Kusiak-Winter,
Magdalena Krakowska, Anna Knauber,
Edyta Reinhard, Marcin Miodek, Anna Tracz-Molasy**

**Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej
Wrocław 2022**

Wydanie publikacji zostało sfinansowane przez
Parlament Europejski
w ramach projektu GANESA COMM/SubV/2020/E/0053

Recenzenci:

prof. dr hab. Krystian Complak
prof. dr hab. Roman Lewicki

Grafika na okładce:

zwycięska praca w konkursie na logo projektu GANESA,
autorka: Kornelia Ryznar

Wszelkie prawa zastrzeżone. Niniejsza książka, zarówno w całości,
jak i we fragmentach, nie może być reprodukowana w sposób elektroniczny,
fotograficzny i inny bez zgody wydawcy i właścicieli praw autorskich.

© Copyright by Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2022

© Copyright by Magdalena Tabernacka, Renata Kusiak-Winter,
Anna Knauber, Renata Reinhard, Marcin Miodek, Anna Tracz-Molasy, 2022

OFICYNA WYDAWNICZA POLITECHNIKI WROCŁAWSKIEJ

Wybrzeże Wyspiańskiego 27, 50-370 Wrocław

<http://www.oficyna.pwr.edu.pl>

e-mail: oficwyd@pwr.edu.pl

zamawianie.ksiazek@pwr.edu.pl

ISBN 978-83-7493-207-3

Druk i oprawa: beta-druk, www.betadruk.pl

Spis treści

Noty o autorkach i autorze	7
Wstęp	11
Rozdział 1.	
Założenia projektu pt. <i>Mediacje i dialog w Unii Europejskiej prowadzące do trwałego i sprawiedliwego społecznie porozumienia osiąganego w warunkach rzetelnej i wiarygodnej informacji GANESA</i>	15
Rozdział 2.	
Struktura i przebieg badań prowadzonych w projekcie GANESA	27
2.1. Narzędzia badawcze i ich zastosowanie	29
2.2. Opis badania ankietowego	32
2.3. Stan wiedzy i prognozy	33
Rozdział 3.	
Wartości istotne dla funkcjonowania Unii Europejskiej w świetle wyników badań prowadzonych w projekcie GANESA	35
3.1. Zagadnienia wprowadzające	37
3.2. Swoboda przemieszczania się między państwami	40
3.3. Możliwość podjęcia pracy w każdym kraju unijnym	44
3.4. Wolność	47
3.5. Demokracja	49
3.6. Brak dodatkowych opłat za korzystanie z roamingu	52
3.7. Pluralizm	54
Rozdział 4.	
Integracja europejska w ocenie respondentów ankiety w projekcie GANESA	57
4.1. Ocena integracji Polski z Unią Europejską	59
4.2. Perspektywa historyczna integracji	59

4.3. Perspektywa dynamiczna integracji	61
4.4. Członkostwo w UE a integracja z UE	63
Rozdział 5.	
Znajomość Unii Europejskiej i zasad jej funkcjonowania ze szczególnym uwzględnieniem kompetencji Parlamentu Europejskiego	69
5.1. Wprowadzenie	71
5.2. Prawodawstwo UE	73
5.3. Parlament Europejski a parlamenty krajowe	75
5.4. Budżet UE	76
5.5. Polityka UE	78
5.6. Kontrola i nadzór	80
5.7. Euromity	81
Rozdział 6.	
Mediacje w świetle wyników badań prowadzonych w projekcie GANESA	87
6.1. Zakres zastosowania mediacji – problemy badawcze	89
6.2. Pojęcie mediacji	93
6.3. Doświadczenia w stosowaniu mediacji	96
6.4. Zakres zastosowania mediacji i ocena ich efektywności	97
6.5. Konkluzje i zalecenia	100
Rozdział 7.	
Ocena mobilności młodych Polaków w Europie i ich preferencji co do wyboru miejsca nauki i pobytu	103
Rozdział 8.	
Wiarygodna i rzetelna informacja jako podstawa decydowania o własnych wyborach młodych Polaków w świetle badań w projekcie GANESA	123
8.1. Ocena wiarygodności mediów i internetowych publikatorów	125
8.2. Kontekst badań	134
Rozdział 9.	
Fałszywe informacje – identyfikacja i ocena w świetle wyników badań	137

Rozdział 10.

Obraz wzajemnych sympatii polsko-niemieckich oraz znaczenie języka
niemieckiego dla młodych Polaków w ankietach GANESY _____ 151

Literatura _____ 161

Wykaz wykresów _____ 167

Wykaz tabel _____ 171

Noty o autorkach i autorze

mgr Anna Knauber

Absolwentka filologii polskiej Uniwersytetu Wrocławskiego i studiów podyplomowych na Akademii Sztuk Pięknych we Wrocławiu w zakresie wiedzy o kulturze; nauczycielka w Liceum Ogólnokształcącym nr V im. generała Jakuba Jasińskiego; pasjonatka teatru z wieloletnim stażem, wciąż namiętnie pochłaniająca literaturę, odnajdująca równowagę podczas prac w ogrodzie. Ekspertka w projekcie GANESA.

mgr Magdalena Krakowska

Uczy geografii i ekonomii w V Liceum Ogólnokształcącym we Wrocławiu – zarówno w programie narodowym jak i w klasach międzynarodowych IB. Użyła tytułu magistra na Uniwersytecie Wrocławskim na kierunku geografia społeczno-ekonomiczna. Rok później ukończyła, również na Uniwersytecie Wrocławskim, studia magisterskie na kierunku ekonomia menadżerska na wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii. Studiowała nauki przestrzenne w ramach programu Erasmus na University of Groningen Faculty of Spatial Science. Początkowo swoją karierę na kilka lat związała z bankowością i pracowała w międzynarodowej korporacji. Ukończyła studia podyplomowe „Wycena nieruchomości”, a także „Doradztwo zawodowe i przedsiębiorczość” na Wyższej Szkole Bankowej we Wrocławiu. Ekspertka w projekcie GANESA.

mgr Edyta Reinhard

Absolwentka Filologii Polskiej na Uniwersytecie Wrocławskim, nauczycielka języka polskiego w Liceum Ogólnokształcącym Nr V we Wrocławiu, z urodzenia Górnoślązaczka, pasjonuje się filmem i okresem II wojny światowej. Ekspertka w projekcie GANESA.

dr hab. Renata Kusiak-Winter

Pracuje w Instytucie Nauk Administracyjnych na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego na stanowisku adiunkta. Specjalizuje się w prawie publicznym Polski, Niemiec i Unii Europejskiej, zajmuje się problematyką współpracy transgranicznej w Europie ze szczególnym uwzględnieniem pogranicza Polski i Niemiec. Ekspertka w projekcie GANESA.

dr Marcin Miodek

adiunkt w Instytucie Filologii Germańskiej Uniwersytetu Wrocławskiego. Absolwent germanistyki oraz polonistyki ze specjalnością dziennikarską na Uniwersytecie Wrocławskim. Zajmuje się następującymi obszarami badawczymi: historia i teraźniejszość stosunków polsko-niemieckich, socjotechnika w dyskursie publicznym za szczególnym uwzględnieniem Polski i krajów niemieckich.

kojęzycznych, historia i terażniejszość kultury Śląska, stereotypy i kultura pamięci. Ekspert w projekcie GANESA.

dr hab. prof. UW **Magdalena Tabernacka**

Pracuje w Instytucie Nauk Administracyjnych na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, gdzie kieruje Zakładem Administracji Porównawczej oraz Pracownią Badań nad Mediacjami i Innymi Alternatywnymi Metodami Rozwiązywania Sporów w Sferze Publicznej. Prowadzi badania naukowe dotyczące relacji organów władz publicznych z adresatami ich działań. Specjalizuje się w problematyce negocjacji i mediacji w sferze publicznej. Ponadto prowadzi badania naukowe w zakresie prawnych i społecznych uwarunkowań planowania i zagospodarowania przestrzennego. Wchodzi w skład Zespołu Ekspertkiego przy Terenowym Pełnomocniku Rzecznika Praw Obywatelskich we Wrocławiu. Od kilkunastu lat opiekuje się Interdyscyplinarnym Studenckim Kołem Naukowym ISKRA. Kierowała projektem GANESA i prowadziła w nim badania.

mgr Anna Tracz-Molasy

Absolwentka Wydziału Filologicznego i Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego. Absolwentka Studium Nauczania Języka Polskiego i Kultury dla Obcokrajowców Uniwersytetu Wrocławskiego. Nauczycielka języka polskiego w klasach z programem narodowym oraz w klasach z maturą międzynarodową. Lektorka języka polskiego jako obcego pracująca z obcokrajowcami. Ambasadorka Dialogu działająca w ramach spotkań organizowanych przez WCRS we Wrocławiu. Kierowała projektem GANESA w Liceum Ogólnokształcącym nr V we Wrocławiu i była ekspertką w tym projekcie.

Wstęp

Mediacje i dialog w Unii Europejskiej prowadzące do trwałego i sprawiedliwego społecznie porozumienia osiąganego w warunkach rzetelnej i wiarygodnej informacji.

GANESA – to projekt badawczo-edukacyjny, który prowadzony był w latach 2020-2022. Liderem projektu był Uniwersytet Wrocławski, a jego partnerem Liceum Ogólnokształcące nr V we Wrocławiu im. Jakuba Jasińskiego.

Założenia projektu GANESA są wynikiem długotrwałych studiów i przemyśleń jego autorów i ich doświadczeń naukowych oraz praktyki dydaktycznej, a także poczucia odpowiedzialności za przyszłość Europy i Polski w strukturach Unii Europejskiej. Inspiracją projektu były bezpośrednio zajęcia akademickie i lekcje oraz badania prowadzone przez ponad dwadzieścia lat oraz konfrontacja wniosków wysnutych z tych doświadczeń z obserwacją aktualnych trendów w życiu społecznym, stanie prawa i stanie państwa. GANESA to projekt interdyscyplinarny, w którym staraliśmy się znaleźć odpowiedzi na pytania, które nurtowały nas jako dydaktyków odpowiedzialnych za kształcenie młodego pokolenia, ale też jako rodziców, którzy czują się odpowiedzialni za to, jaki świat pozostawią pokoleniu swoich dzieci. Chcieliśmy wyjść poza stereotypy właściwe naszemu pokoleniu i poznać etnocentryzm młodzieży po to, by móc przekazać jej wartości europejskie istotne dla rozwoju demokracji i zrównoważonej koegzystencji społecznej. Inspiracją dla badań z zakresu nauk społecznych (w tym prawnych) prowadzonych w GANESIE była m.in. twórczość Agnieszki Holland, która zawsze porusza sprawy istotne, i ten sposób myślenia chcieliśmy pokazać młodym ludziom oraz słowa profesor Danuty Huebner, która wiele lat temu w trakcie negocjacji akcesyjnych Polski do Unii Europejskiej powiedziała, że członkostwo w Unii jest najlepszą rzeczą jaką możemy zostawić swoim dzieciom. My sami wówczas byliśmy dziećmi, ale słowa te nie straciły na aktualności i obecnie także w pełni podzielamy tę opinię.

Mamy nadzieję, że ten zbiór wyników badań będzie przydatny zarówno w dydaktyce, jak i okaże się inspiracją do dalszych badań w zakresie etnocentryzmu młodych Polaków, postrzegania przez nich swojego miejsca w Europie, oceniania przez nich relacji polsko-niemieckich oraz tego, jak radzą sobie z problemem fałszywych informacji i jak oceniają wiarygodność mediów a także co wiedzą na temat mediacji. Jesteśmy świadomi faktu, że badane przez nas obszary ulegają dynamicznym przemianom uwarunkowanym aktualnymi trendami kulturowymi, sytuacją gospodarczą i społeczną, niemniej mamy nadzieję, że nasze ustalenia przyczynią się do rozwoju w społeczeństwie idei, która przyświecała nam jako intencja tego projektu: wspólna Europa to nasz cywilizacyjny dorobek, który powinniśmy chronić i rozwijać.

Rozdział 1.
**Założenia projektu pt. *Mediacje
i dialog w Unii Europejskiej
prowadzące do trwałego
i sprawiedliwego społecznie
porozumienia osiąganego
w warunkach rzetelnej
i wiarygodnej informacji GANESA***

U źródeł koncepcji projektu pt. *Mediacje i dialog w Unii Europejskiej prowadzące do trwałego i sprawiedliwego społecznie porozumienia osiąganego w warunkach rzetelnej i wiarygodnej informacji GANESA*, tkwiło głębokie przekonanie jego twórców, że wspólnota europejskich wartości, która legła u podstaw powołania Unii Europejskiej, jest wyrazem dorobku cywilizacyjnego mieszkańców naszego kontynentu. Dorobku, który należy pielęgnować i dbać o to, by nasze oraz następne pokolenia nie roztrwonili kapitału kulturowego zgromadzonego z takim trudem przez wieki. Europa i jej wartości w kształcie jaki znamy teraz wykuwała się w drodze koegzystencji różnych etnocentryzmów – co zresztą było okupione gorzkimi doświadczeniami, których nie powinno się zapomnieć, gdyż ich wspomnienie może być przestrogą dla obecnego i przyszłych pokoleń¹. Jedną z intencji twórców projektu było więc podjęcie działań, które przyczyniłyby się do zapobieżenia w przyszłości takiemu scenariuszowi, który można by określić słowami Stanisława Wyspiańskiego zawartym w *Weselu*. Projekt GANESA był reakcją na obawę, że „mając złoty róg, musimy pilnować tego by nie ostał nam się jeno sznur²”.

Celem badań prowadzonych w projekcie. pt. *Mediacje i dialog w Unii Europejskiej prowadzące do trwałego i sprawiedliwego społecznie porozumienia osiąganego w warunkach rzetelnej i wiarygodnej informacji*. GANESA było uzyskanie aktualnych

¹ Jak zauważył Zygmunt Bauman, Europa z całą pewnością jest dobrze przygotowana do tego, aby wskazać drogę wiodącą od hobbesowskiego świata do kantowskiej „powszechnej jedności rodzaju ludzkiego”, nawet, jeżeli nie jest jeszcze gotowa by poprowadzić nią ludzkość. Sama przebyła tę drogę, a przynajmniej jej pierwszą część zakończoną na stacji „pokojowe współistnienie” i zna aż za dobrze ludzkie koszty zbaczania z tej drogi lub opóźnień w marszu. Z. Bauman, *Europa niedokończona przygoda. Nowe widmo Europy – komentarz 2012*, Kraków 2012, s. 63. Autor pisał, że Europa nauczyła się trudnej sztuki współżycia z innymi. W Europie, jak nigdzie indziej, Inny jest sąsiadem z tej samej ulicy lub klatki schodowej i Europejczycy, czy tego chcą czy nie, muszą ustalać zasady dobrosąsiedzkiego współżycia, nie bacząc na dzielące ich różnice, czy odmienności. *Tamże*, s. 225.

² Poszukując akronimu dla naszego projektu, postanowiliśmy wybrać nazwę GANESA – to jedna z pisowni imienia indyjskiego boga mądrości i przezorności, stawiającego i obalającego przeszkody, uosabianego w postaci chłopca z głową słonia. Por: T. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 19991, s. 306. Wybór tego właśnie akronimu i symbolu był wyrazem naszego badawczego podejścia zakładającego przełamywanie barier etnocentryzmu, także przez nas samych ale także wśród osób, które miały zostać zaangażowane w działania projektowe, w duchu podejścia, że pewne sprawy widać dobrze tylko z oddali. Dlatego też na debatę końcową w projekcie zaprosiliśmy m.in. pana Kartikeya Johri, konsula honorowego Republiki Indii, który skomentował szanse młodych ludzi w Europie z punktu widzenia osoby pochodzącej z innego obszaru kulturowego. Obserwując wzrost tendencji populistycznych na kontynencie (co traktowaliśmy jako zagrożenie dla europejskiego wspólnotowego ładu) postanowiliśmy zbadać podejście młodych ludzi do demokracji i szans jakie daje wspólna Europa i na tej podstawie opracować założenia edukacyjne promujące efektywną komunikację prowadzącą do utrzymywania europejskiego ładu i negocjowania w zrównoważony sposób jego warunków.

i wiarygodnych danych, które pozwoliłyby opracować narzędzia oddziaływania pedagogicznego związane z celami projektu, do których należały m.in. popularyzacja wiedzy na temat mediacji, jako niekonfrontacyjnej metody rozwiązywania sporów, popularyzacja informacji na temat Unii Europejskiej i jej instytucji, w szczególności Parlamentu Europejskiego, upowszechnianie wiedzy na temat przeciwdziałania dezinformacji, znaczenia stereotypów³ w funkcjonowaniu społecznym człowieka, m.in. z wykorzystaniem wyników badań uzyskanych w projekcie w kontekście relacji polsko-niemieckich. Interesowały nas wyniki badań szczegółowych problemów pozwalających poczynić ustalenia w wyżej wskazanych obszarach, zbadaliśmy więc następujące kwestie: kierunki etnocentryzmu i funkcjonowania stereotypów w świadomości młodych ludzi, w szczególności w kontekście polsko-niemieckim co dotyczyło m.in. poziomu sympatii i antypatii w kontaktach dwustronnych; wiedzę na temat UE i jej organów; wiedzę na temat mediacji i ocenę wiarygodności mediów tradycyjnych oraz mediów społecznościowych. Badania prowadzone w projekcie GANESA zaprojektowano tak, by okazały się przydatne dla opracowania scenariuszy zajęć akademickich i lekcji we wszystkich typach szkół podstawowych i ponadpodstawowych oraz nakręcenia przez młodzież zaangażowaną w projekt filmów na wskazane powyżej tematy, które można by wykorzystać jako wsparcie procesu dydaktycznego w myśl zasady, że „jeden obraz (a co dopiero ruchomy obraz!) wart jest więcej niż tysiąc słów.

Jednym z celów badawczych w projekcie były studia w zakresie postrzegania przez młodych ludzi mieszkających w Polsce wartości europejskich, w tym demokracji oraz ich szans dla egzystencji na naszym kontynencie, a także innych kwestii związanych z funkcjonowaniem UE, takich jak świadomość co do roli i zadań instytucji Unii Europejskiej. Fakt geograficznego położenia Polski w środku kontynentu europejskiego, niejako „na przeciągu historii” to swoiste uwarunkowanie determinujące szanse zamieszkujących ten obszar ludzi. Członkostwo Polski w UE – jako osoby, które na własne oczy widziały transformację i ustrojową

³ Stereotypy to społecznie podzielane PRZEKONANIA o właściwościach (takich jak cechy osobowości, oczekiwane zachowania czy uznawane wartości) jakiejś grupy społecznej lub jej członków. Jak zauważyli Fiske i Neuberg, ludzie często posługują się stereotypami w charakterze heurystyk czy też „dróg na skróty” zastępujących wymagające większego wysiłku procesy spostrzegania osób, w których każda jest odbierana w zindywidualizowany sposób. Stereotypyzacja często więc prowadzi do niesprawiedliwych i uogólnionych reakcji jednostki, nie uwzględniających możliwej nietrafności stereotypu bądź faktu, że postrzegana jednostka odbiega od stereotypu swojej grupy. A.S.R. Manstead, M. Hewstone, S.T. Fiske, M.H. Hogg, H.T. Reis, G.R. Semin (red.) *Encyklopedia Blackwella. Psychologia społeczna*, Warszawa 1996, s.602 i cytowani tam: S.T. fiske, S.L. Neuberg (1996), *A continuum of impression formation, From category-based to individuating process: Influences od information and motivation on attention and interpretation* [w:] M.P. Zanna (red.) *Advances in Experimental Social Psychology*, s.23.

i przebieg akcesji Polski do Unii – postrzegamy jako szansę naszego kraju, dlatego pragnęliśmy ustalić, jak na te sprawy zapatruje się młodzież. Można też założyć, że europejskość to swoisty ustawicznie negocjowany kompromis i opracowując założenia merytoryczne projektu, mieliśmy na względzie, że Europa nie jest jednolita i unitarna, ale jak to pisał Ludwik Stomma: w Europie można zauważyć spoiwo, które łączy wszystkich ludzi mieszkających na tym kontynencie, mimo że kulturowo, jeśli uwzględnimy tryb życia, relacje kobieta mężczyzna, pokarm, taniec, stosunki rodzinne... mieszkańcom Andaluzji na pewno bliżej do Maroka niż do Finlandii, czy Estonii. Autor zauważał, że np. Włoch znacznie lepiej czuje się w Argentynie, niż w zamkniętej w sobie i flegmatycznej Wielkiej Brytanii. W szerszym ujęciu antropologii kultury, Stomma wskazywał, że szereg nurtów cywilizacyjnych ma jednak właśnie europejski charakter, chociaż cywilizacja romańska zatrzymała się na Wiśle, Pirenejach i Danii. Mimo że gotyk sięgnął dalej, to nie ogarnął Bałkanów z wyjątkiem wybrzeża Adriatyku, północnej Skandynawii, Rusi, greckiej kolebki. Zgodzić więc należy się z autorem, że to nie styl życia i temperament mieszkańców poszczególnych części kontynentu przesądza o europejskości. Europę jak zauważył Stomma, tworzy świat wartości, a to co nas łączy to myśl oświeceniowa, którą autor postrzegał jako właśnie triumf myśli humanistycznej i poszanowania praw człowieka, kontrastując ją z powszechnym w dyskursie publicznym utożsamianiem europejskości z „tradycją chrześcijańską”⁴. Właśnie to, że Europa jest różnorodna ale potrafiłiśmy koegzystować wspólnie (choć nie bez pewnych trudności) doprowadziło do tego, że mamy swoją wspólną tożsamość z poszanowaniem szacunku do różnorodności, co mimo wszystko potwierdziło się finalnie w akceptowaniu kolejnych fal ludności emigrującej na nasz kontynent. Autor doceniał – i warto by Europejczycy także rozumieli wagę tego zjawiska – swoisty europejski paradoks. Stomma pisał: mimo że kształt Europy jest w ciągłych negocjacjach pod wpływem różnych dążeń, to przecież mamy wspólną Europę. Zauważał, że konsekwencje rozpadu kulturowe-

⁴ L. Stomma, *Kształt Europy*, Polityka nr 20 (3210, 15.)5 – 21-05.2019.

Autor zwraca uwagę na pluralizm kulturowy, z którego wyrosła Europa. Pisze, że wpływ na kulturowy kształt Europy miała bliskość europejskich odłamów muzułmańskich (Albania, której nie pomógł Skandenberg, większa część Bośni i Kosowa, czy Turcja, którą jeżeli nawet zaliczymy geograficznie do Azji, to po „naszej” stronie pozostanie lwią część Konstantynopola, Adrianopol, etc.); ponadto kulturę kontynentu tworzyli Żydzi, czy pogańscy barbarzyńcy. Stomma zauważa, że szeregowi państw chrześcijańskich a nawet katolickich (państwa Ameryki Łacińskiej, Filipiny etc.) nie przyznajemy cechy europejskości, za to obdarzamy tym honorem Kanadę i Stany Zjednoczone, Związek Australijski i Nową Zelandię, które Europejczycy opanowali dopiero w XVIII/ XIX w., czyli dwa wieki później niż Meksyk czy Peru, ale, jak zauważa profesor, twórcy społeczeństwa nowego świata: zesłańcy do Australii czy Nowej Kaledonii, przesiąknięci byli właśnie myślą oświeceniową.

go spoiwa, będą dla nas tragiczne, co ujmował następująco: Tymczasem alternatywa jest w gruncie rzeczy prosta. Albo będą wyrosłe z deklaracji praw człowieka silne wolnością obywatelską laickie Stany Zjednoczone Europy, albo cofniemy się samobójczo w beznadziejny i groźny partykularz. *Tertium non datur*⁵.

Merytoryczny kształt projektu GANESA dojrzewał długo, jednym z jego źródeł była troska o demokrację – negocjowany system – nie tylko sprawowania władzy, ale także realizacji zadań publicznych, w którym szanuje się prawa człowieka i dążenia poszczególnych jednostek a przebiega to w warunkach wzajemnego szacunku uczestniczących w nim podmiotów. Dlatego też istotnym filarem merytorycznym projektu są zarówno badania, jak i działania edukacyjne poświęcone mediacji, będącej niekonfrontacyjną metodą rozwiązywania konfliktów społecznych i sporów indywidualnych jednostek.

Inspiracją do opracowania założeń badawczych i popularyzatorskiej części projektu było spostrzeżenie, że podstawowym wyznacznikiem sprawnej współpracy na poziomie lokalnym ale także międzynarodowym jest sprawna komunikacja społeczna. Co zresztą łączy się z ideą stosowania mediacji, gdyż ten sposób rozwiązywania sporów to także naprawa komunikacji między jednostkami lub grupami jednostek. Sprawna komunikacja ma szczególne znaczenie w wielokulturowej i wielojęzycznej Europie – Europie będącej kompromisem etnocentryzmów. Prowadzenie w tak rozbudowanej strukturze konstruktywnej komunikacji wymaga społecznych kompetencji w zakresie przekraczania barier własnego etnocentryzmu oraz umiejętności w zakresie pozyskiwania wiarygodnych informacji i weryfikowania informacji dostępnych w przestrzeni publicznej i przekazywanych w interakcjach społecznych.

Projekt GANESA był realizacją idei uniwersytetu bolońskiego⁶ – traktującej nauczających i nauczanych jako wspólnotę – dlatego jest on wspólnym dziełem na-

⁵ Tamże.

⁶ Jak piszą M. Haberla, S. Bobowski, uniwersytet Boloński to „uniwersytet studencki”, M. Haberla, S. Bobowski, *Od uniwersytetu średniowiecznego do Uniwersytetu Trzeciej Generacji*, [w:] Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 2013, nr 315, s. 4. Koncepcja uniwersytetu bolońskiego, jak referuje Antonowicz, wpisuje się w szerszy kontekst funkcjonowania uniwersytetu średniowiecznego. Ten typ uniwersytetu realizował założenia koherentnej koncepcji organizacji naukowej opartej na modelu korporacyjnym. Jego wyjątkowa pozycja wiązała się nie tylko ze specyfiką swojej genezy, ale, jak twierdzi Rashdall, polegała przede wszystkim: na poświęceniu się nie tylko wiedzy użytkowej, ale również czystej oraz na chęci gromadzenia i przekazywania wiedzy, a co najważniejsze prowadzeniu badań i spisywaniu ich efektów; po trzecie wreszcie na połączeniu w jedną harmonijną organizację ludzi zajmujących się różnymi dyscyplinami nauki tworząc „the ideal of making the teaching body representative of the whole cycle of human knowledge” s. 13,14 i cytowany tam: Rashdall Hastings, *The University of Europe in the Middle Ages*: vol. 3, Oxford: 1936, s. 460.

ukowców Uniwersytetu Wrocławskiego, nauczycieli wrocławskiego Liceum nr V im. Jakuba Jasińskiego oraz studentów wrocławskich uczelni wyższych i uczniów wrocławskich liceów i techników. Jednym z celów projektu było stworzenie na podstawie wyników badań prowadzonych wśród młodych ludzi zbioru dobrych praktyk edukacyjnych i scenariuszy zajęć akademickich oraz lekcji, w których upowszechniana byłaby wiedza na temat znaczenia integracji europejskiej, przełamywania barier własnego etnocentryzmu, przeciwdziałania dezinformacji i egalitarnej zrównoważonej komunikacji, w szczególności przez stosowanie narzędzia opanowania konfliktów jakim są mediacje⁷. Autorzy projektu mają więc nadzieję, że narzędzia stworzone w projekcie (opublikowane w osobnym tomie⁸ oraz na stronie projektu⁹) okażą się przydatne zarówno wykładowcom i nauczycielom, jak i twórcom programów nauczana a także będą edukujące dla pracowników organów władz publicznych decydujących o takich programach.

Merytorycznym odniesieniem do programu projektu i działań w nim zaplanowanych są postanowienia Rezolucji Parlamentu Europejskiego z dnia 12 marca 2019 r. w sprawie budowania zdolności UE do zapobiegania konfliktom i mediacji (2018/2159(INI)). W szczególności kontekstem działań podejmowanych w projekcie są następujące punkty tego aktu:

- **D.**, w którym jest mowa o tym, że *UE, jako główny członek organizacji międzynarodowych, podstawowy darczyńca pomocy i największy partner handlowy na świecie, powinna odgrywać wiodącą rolę w budowaniu pokoju na świecie, zapobieganiu konfliktom i wzmacnianiu bezpieczeństwa międzynarodowego; mając na uwadze, że zapobieganie konfliktom i mediacja powinny odbywać się w ramach kompleksowego podejścia łączącego bezpieczeństwo, dyplomację i rozwój;*
- **H.**, który stanowi, że *zapobieganie konfliktom i mediacja powinny zapewniać utrzymanie stabilności i rozwój w tych państwach i strefach geograficznych,*

⁷ Mediacja jest procesem służącym osiągnięciu porozumienia, zarówno w przypadku sporu, jak i w sytuacji konieczności dokonania zadośćuczynienia. M. Tabernacka, *Negocjacje i mediacje w sferze publicznej*, Warszawa 2018, s. 33. Ponieważ mediacja może znaleźć zastosowanie zarówno w konfliktach między jednostkami, jak i w szerszym kontekście sporów jednostek z organami państwa oraz w kontekście sporów międzynarodowych, uznaliśmy, że edukacja już na etapie szkoły powinna obejmować treści popularyzujących tę metodę opanowywania konfliktów. Wiedza ta na poziomie wykształcenia akademickiego powinna być rozwijana. Ponieważ jednak jesteśmy świadomi faktu, że mimo znacznych wysiłków popularyzujących wiedzę w tym zakresie nie jest ona powszechna, postanowiliśmy zbadać aktualny stan świadomości na ten temat.

⁸ M. Miodek (red.) M. Tabernacka, A. Tracz-Molasy, A. Knauber, M. Krakowska, R. Kuśniak-Winter, E. Reinhard, *Dialog w Unii Europejskiej. Scenariusze zajęć dydaktycznych z zakresu komunikacji, mediacji, stereotypów i przeciwdziałaniu dezinformacji*. Wrocław 2022.

⁹ www.ganesa.uni.wroc.pl

których położenie stanowi dla Unii bezpośrednie wyzwanie pod względem bezpieczeństwa;

- O. z którego wynika, że Parlament odgrywa czołową rolę w dyplomacji parlamentarnej, w tym w procesach mediacji i dialogu, w oparciu o zakorzenioną kulturę dialogu i budowania konsensusu;

Projekt i jego wyniki uwzględniały fakt, że młodzi ludzie to osoby istotne dla kształtowania społeczeństwa obywatelskiego. Wyszliśmy z założenia, cytując wcześniejsze badania M. Tabernackiej, że europejski eksperyment wspólnoty to, mimo zauważalnych trudności, jedno z najlepszych dzieł ludzkości, gdyż udało nam się zjednoczyć w zasadzie nie przeciwko komuś, co byłoby połączone z wyrządzeniem innym krzywdy, a w związku z naszymi interesami¹⁰. Dotychczasowa historia kontynentu wskazuje na to, że nawet jeżeli dochodzi do prób etnocentrycznej izolacji, w praktyce nie wydaje się to możliwe. Europa w przeszłości nie była w stanie się całkowicie zamknąć. Konsensualne mechanizmy będą więc zarówno celem jak i środkiem osiągnięcia cywilizacji transgresji¹¹. Młodzi Europejczycy, w tym młodzi Polacy, dzięki umiejętności stosowania mechanizmów konsensualnych będą mogli utrzymać i rozwijać mechanizmy egalitarnej komunikacji na kontynencie i Unii Europejskiej z krajami i organizacjami zglobalizowanego świata, co powinno sprzyjać ciągłemu procesowi dostosowywania prowadzenia spraw publicznych do aktualnych realiów społecznych i gospodarczych. Należy pamiętać o tym, że negocjowana demokracja jest procesem ciągłym, wymagającym sprawnej komunikacji i dotrzymania wartości demokratycznych oraz szacunku dla praw człowieka.

Autorzy założeń projektu, projektując badania, dostrzegli wagę wpływu postaw młodych ludzi na kształt obecnej i przyszłej Europy oraz istotność rzeczywistego uczestnictwa młodzieży w działaniach prospołecznych. To przecież dzisiejsi uczniowie i studenci będą żyli w świecie projektowanym teraz, a następnie to oni będą kształtowali przyszłą społeczną rzeczywistość. Dlatego też w działaniach podejmowanych w ramach projektu – badaniach i ich opracowaniu oraz w projektowaniu zbioru dobrych praktyk i scenariuszy zajęć dydaktycznych, staraliśmy się uwzględnić perspektywę młodzieży. Najpierw postanowiliśmy ją zbadać, rozumiejąc jak niezwykle ważna jest kategoria prawna i społeczna podmiotowości dziecka i poszanowanie praw młodych dorosłych,

¹⁰ M. Tabernacka, *Globalny kontekst prowadzenia mediacji i stosowania innych form ADR z perspektywy Europy i Europejczyków* [w:] M. Tabernacka (red.), *ADR: lokalne rozwiązania w kontekście globalnym = ADR: local solutions in a global context*, Wrocław: Uniwersytet Wrocławski. E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii, 2021, <https://repozytorium.uni.wroc.pl/dlibra/publication/143571>, s. 21.

¹¹ Tamże.

nawet tych, którzy nie są jeszcze w pełni samodzielni społecznie (choćby finansowo). Zarówno władze publiczne, jak i inne podmioty mające wpływ na działania edukacyjne powinny uwzględniać kategorię podmiotowości młodych ludzi we wszystkich podejmowanych przez siebie działaniach, co powinno polegać na dostosowaniu programów nauczania do etnocentryzmu dzieci i młodzieży oraz poszanowaniu ich poglądów oraz wrażliwości.

Założenia te korespondują treścią punktu Q. Rezolucji, w którym jest mowa o kluczowym znaczeniu zapewnienia i wspierania aktywnego i konstruktywnego udziału społeczeństwa obywatelskiego i podmiotów lokalnych w tym m.in. młodzieży, w promowaniu i ułatwianiu budowania zdolności i zaufania w zakresie mediacji, dialogu i pojednania. Istotny w tym zakresie jest także punkt P Rezolucji, w którym zwrócono uwagę na kwestię nieproporcjonalnego wpływu konfliktów siłowych na ludność cywilną (zwłaszcza kobiety i dzieci) oraz na to, że udział kobiet i ludzi młodych jest ważny dla zapobiegania konfliktom, budowania pokoju i zapobiegania wszelkim formom przemocy.

Ponieważ mediacja jest w UE rekomendowanym narzędziem rozwiązywania konfliktów, zbadany został poziom wiedzy młodych ludzi na temat jej zastosowania m.in. w przypadku konfliktów zawisłych przed sądami i organami władz publicznych. Przedmiotem badań była też znajomość podstaw i uwarunkowań prawnych jej stosowania. Na tej podstawie zaprojektowane zostały scenariusze zajęć dydaktycznych, które można traktować jako narzędzia promocji mediacji i sposób popularyzacji wiedzy na jej temat.

Dlatego też zgodnie z intencjami twórców projektu edukacja w zakresie niekonfliktowego rozwiązywania konfliktów, także prowadzona na podstawie wyników niniejszego projektu może być jednym z czynników przyczyniających się, choćby pośrednio do eliminacji konfliktów siłowych. Rezolucja zresztą, w punkcie 17., przypomina o potrzebie eliminowania pierwotnych przyczyn konfliktów i osiągnięciu celów zrównoważonego rozwoju. Coraz bardziej potrzebne jest zapobieganie konfliktom, ze szczególnym uwzględnieniem uwarunkowań wynikających z demokracji i praw człowieka, praworządności, reformy sądownictwa oraz wsparcia dla społeczeństwa obywatelskiego, w związku z tym w projekcie zaplanowano działania mające na celu oznaczenie w badaniach empirycznych kierunków etnocentryzmu młodzieży jako potencjalnego uwarunkowania powstawania konfliktów, a także zaplanowano działania mające na celu stworzenie podstaw treningu komunikacji przełamującej bariery etnocentryzmu, jako jednego z narzędzi realizacji długoterminowych celów w zakresie zapobiegania konfliktom i budowania pokoju, o czym mowa jest w punkcie 18. Rezolucji. Scenariusze zajęć stworzone na podstawie badań prowadzonych w projekcie inspirowanych m.in. tymi przepisami rezolucji mogą okazać się przydatne w placówkach edukacyjnych, gdyż placówki te, kształcące

młodzież na każdym etapie edukacji, mogą spełniać specyficzną funkcję mediacyjną. Mogą uświadamiać młodym ludziom kierunki ich etnocentryzmu i uczyć komunikacji kosmopolitycznej, czyli takiej, która będzie znosiła ograniczenia warunkowane etnocentryzmem. W zglobalizowanym świecie przełamywanie barier własnego etnocentryzmu w komunikacji międzyludzkiej jest w zasadzie koniecznością. Warto zwrócić więc uwagę na koncepcję M. Tabernackiej, która pisze o wykształceniu się w skali globalnej odmiany *płynnego etnocentryzmu kontekstowego*, którego powstanie warunkowane jest wzrastającą częstotliwością międzykulturowych kontaktów, co autorka określa jako „ruchy Browna w wymiarze społecznym”, co powinno doprowadzić do pewnego ujednoczenia (ale nie absolutnego, bo etnocentryzm kształtuje się przede wszystkim w kontekście lokalnym) standardów kulturowego zrozumienia i wrażliwości na to, że odmienność nie oznacza wrogości¹². Takie mechanizmy są widoczne oczywiście także w funkcjonowaniu krajów i ich obywateli w obrębie Unii Europejskiej, dlatego też studia nad etnocentryzmem młodych Polaków, w także w kontekście potencjalnych możliwości skorzystania przez nich z mediacji, wydały się nam szczególnie uzasadnione.

Jednym z celów badawczych projektu było poznanie opinii respondentów na temat relacji polsko-niemieckich, ponieważ w projekt została zaangażowana młodzież mieszkająca na Dolnym Śląsku – w regionie Polski bezpośrednio graniczącym z Niemcami, co determinuje znaczną intensywność transgranicznych kontaktów społecznych i gospodarczych. Bliskość geograficzna jest naturalnym czynnikiem ułatwiającym a czasem wręcz determinującym współpracę transgraniczną. Dlatego też jednym z celów badawczych projektu było zbadanie kierunków etnocentryzmu i typowych stereotypów jakie przejawiają młodzi ludzie w zakresie postrzegania Niemiec i Niemców i wzajemnych relacji polsko-niemieckich. Postanowiliśmy więc uwzględnić determinujący społecznie czynnik bliskości geograficznej obu krajów: Polski i Niemiec, po to by stworzyć ogólne założenia współpracy w zakresie instytucjonalnych podstaw i procedur komunikacji przełamującej bariery etnocentryzmu, które będzie można w przyszłości zastosować w szerszym kontekście Unii Europejskiej. Jest to niezwykle istotne dla integracji europejskiej zagadnienie, gdyż we współczesnej Europie ważne jest by dostrzec szeroką skalę kontaktów międzyludzkich i włączyć w tę skalę także kontakty transgraniczne, gdyż swoboda przemieszczania się osób w Unii Europejskiej jest jednym z powodów tego, że relacje międzyludzkie nie są ograniczane granicami państw. Transgraniczna intensywność kontaktów jest z jednej strony czynnikiem ułatwiającym utrzymywanie ponadetnocen-

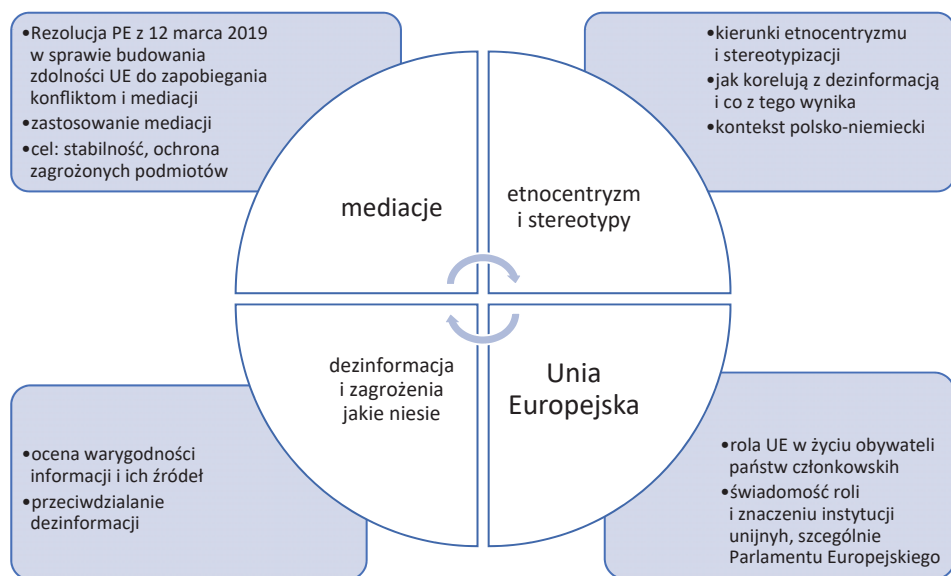
¹² M. Tabernacka, *Globalny kontekst prowadzenia mediacji i stosowania innych form ADR...*, s.19.

trycznych relacji, ale z drugiej strony wymaga mechanizmów budowania zaufania, których uwarunkowania chcieliśmy zbadać, co jest szczególnie istotne w kontekście polsko-niemieckim, gdy populistyczne rozdmuchiwanie resentymentów wzajemnej wrogości, nie jest ani zgodne z racją stanu obu państw, ani we wspólnej Europie nie przyczynia się do sprawności funkcjonowania struktur Unii Europejskiej. Zresztą w punkcie 38. Rezolucji podkreślono znaczenie środków budowania zaufania oraz kontaktów międzyludzkich dla zapobiegania konfliktom i ich rozwiązywania; co dotyczy także działań edukacyjnych, gdyż jak wynika z treści punktu 36. istotną kwestią jest konieczność zapewnienia, by wszelka współpraca oraz wszelkie szkolenia i interwencje uwzględniały potrzeby i aspiracje młodych kobiet i młodych mężczyzn oraz były do nich dostosowane, biorąc pod uwagę, że konflikty siłowe wpływają w różny sposób na ich życie i przyszłość oraz że młode kobiety i młodzi mężczyźni mogą wnieść cenny wkład w zapobieganie konfliktom siłowym i ich rozwiązywanie, w szczególności w kontekście postanowień punktu 32 i 33 tej rezolucji. Dlatego też autorzy projektu postanowili skierować działania podejmowane w nim do ludzi młodych, którzy dopiero kształtują swoje postawy życiowe i nabywają umiejętności przydatne w przyszłym życiu zawodowym i w kontaktach społecznych. To oni w przyszłości będą decydowali o losach Europy.

Istotnym spostrzeżeniem, które wzięliśmy pod uwagę opracowując założenia projektu jest fakt, że wpływ na etnocentryczne postrzeganie świata przez jednostkę, mają dwa fundamentalne procesy kształtujące światopogląd człowieka i determinujące jego funkcjonowanie społeczne: socjalizacja i enkulturacja. Wytworzone na skutek oddziaływania tych procesów filtry kulturowe są kluczowe dla podejmowanych przez jednostkę ocen, wyborów oraz sposobu w jaki komunikuje się z otoczeniem. Filtry te determinują też siłą rzeczy wszystkie decyzje jakie jednostka podejmuje. Aby móc podejmować optymalne społecznie oraz personalnie decyzje, należy mieć możliwie przekrojowy i pełny dostęp do wiarygodnych i rzetelnych informacji. Niezbędna do tego jest umiejętność pozyskiwania takich danych i informacji, które przyczynią się do identyfikowania fałszywych informacji, (tzw. *fake news*) jak i interpretacji informacji w rzeczywistym kontekście społecznym i kulturowym. Konieczne jest też rozwijanie przez młodych ludzi umiejętności w zakresie komunikacji, która będzie komunikacją przekraczającą bariery ich własnego etnocentryzmu, do czego z kolei konieczna jest świadomość ograniczeń jakie niesie etnocentryzm. Dlatego także podjęliśmy próby oznaczenia kierunków etnocentryzmu młodych Polaków, po to by móc zaprojektować optymalne narzędzia oddziaływania pedagogicznego.

Ponieważ zależało nam na kompleksowej ocenie szans jakie daje młodym ludziom w Polsce funkcjonowanie w ramach struktur UE, wszystkie działania podejmowane były interdyscyplinarne, co jest o tyle istotne, że życie społeczne

– mimo prób klasyfikacji poszczególnych jego przejawów w odrębnych kategoriach – nie toczy się w odrębnych merytorycznie szufladkach. Opis zjawisk powinien być więc teorią wszystkiego w zakresie badanego wycinka rzeczywistości. Merytoryczne założenia badawcze projektu GANESA można zobrazować następująco:

Merytoryczny rdzeń projektu GANESA

Mamy nadzieję, że wyniki uzyskanych przez nas badań okażą się przydatne do opracowania programów nauczania, w tym podręczników i zaleceń dydaktycznych dotyczących sposobów prowadzenia zajęć edukujących młodzież w zakresie technik przeciwdziałania negatywnym skutkom fałszywych informacji, wiedzy na temat praw człowieka, oraz wiedzy o Unii Europejskiej i miejscu Polski w zglobalizowanym świecie, a także wiedzy na temat opanowywania konfliktów w drodze mediacji. Mamy też nadzieję, że nasze badania przyczynią się do normatywnej realizacji w prawie krajowym założeń rezolucji Parlamentu Europejskiego z dnia 12 marca 2019 r. w sprawie budowania zdolności UE do zapobiegania konfliktom i mediacji oraz do stosowania narzędzi prawnych służących jej wdrażaniu.

Rozdział 2.
Struktura i przebieg badań
prowadzonych w projekcie GANESA

2.1. Narzędzia badawcze i ich zastosowanie

Badania zaplanowane w projekcie GANESA były interdyscyplinarne i tak też dobraliśmy zespół badawczy. Badania prowadziliśmy w myśl wskazań Nauki administracji¹, dyscypliny, która ukazywała za pomocą narzędzi właściwych różnym dyscyplinom nauk społecznych całość zjawisk następujących w administracji publicznej czy też szerzej w sferze publicznej. Mimo że punktem wyjścia do badań był akt zawierający postulatywne normy oraz mimo tego, że wyniki projektu odnosiły się do obszaru oddziaływania prawa administracyjnego, to, jak to określał W.L. Jaworski – i jego podejście przyjęliśmy w GANESIE: w tym stanie rzeczy roszczę sobie pretensje tylko do jednego rezultatu: może przyczynię się do tego, iż prawnicy przekonają się, ilu gospodarzy: psycholog, socjolog, polityk, artysta, kształtujących nowe postacie, rządzi w ich domu i jak trudno pozostać samemu u siebie w swej własnej zagrodzie². W przypadku GANESY należałoby jeszcze dodać: pedagog. W sumie w skład zespołu badawczego wchodziły dwie prawniczki, z których jedna habilitowała się w dziedzinie nauk prawnych z obszaru Nauki prawa administracyjnego, a druga uzyskała habilitację w obszarze Nauki administracji. Ponadto zespół wzbogacił swoją wiedzę i podejściem badawczym germanista mający dorobek naukowy w zakresie etnocentrycznego postrzegania Niemiec i Niemców przez Polaków oraz cztery nauczycielki, z których trzy są polonistkami, a jedna z nich magistrem geografii. Połączyliśmy więc nasze kwalifikacje i wykorzystaliśmy metody badawcze charakterystyczne dla różnych dyscyplin naukowych³.

¹ Jak zauważył Jan Jeżewski, w literaturze podejście wielodyscyplinarne włącza się w zakres szeroko podejmowanej nauki administracji. J. Jeżewski, *Administracja publiczna jako przedmiot badań* [w:] A.. Błaś, J. Boć, J. Jeżewski, (J. Boć, red.) *Nauka administracji*, Wrocław 2013, s. 359. Nasze badania projektowane były tak, by mogły znaleźć zastosowanie w szeroko rozumianej administracji publicznej, przynajmniej w zakresie działań podejmowanych przez władze samorządowe i centralne zajmujące się kwestiami nauki i edukacji – szczególne jeżeli chodzi o projektowane programów nauczania i zarządzanie placówkami oświatowymi i wytyczanie kierunków ich działania. Pisząc o złożoności nauki administracji, J. Jeżewski pisał o ukształtowanej w fazie genezy strukturze tej nauki, rozumianej jako synteza interdyscyplinarna problemów, wyników, metod należących do innych nauk społecznych, w takim zakresie, w jakim zajmują się one administracją publiczną. Tamże, s. 362

² W.L. Jaworski, *Nauka prawa administracyjnego. Zagadnienia ogólne*, Warszawa 1924, s. 198.

³ Projektem kierowała dr hab. Prof. UW. Magdalena Tabernacka, a zaangażowani w niego byli także dr hab. Renata Kusiak-Winter i dr Marcin Miodek z Uniwersytetu Wrocławskiego oraz panie magister: Anna Tracz-Molasy, Magdalena Krakowska, Anna Knauber i Edyta Reinhard. Wszyscy wykonawcy projektu uczestniczyli zarówno w badaniach, jak i prowadzili działania popularyzatorskie.

W projekcie prowadzone były zarówno badania empiryczne, jak i studia literaturowe. Wyniki naszych badań empirycznych konfrontowaliśmy z dotychczasowym stanem wiedzy. Korzystaliśmy ze źródeł z zakresu doktryny prawa i innych nauk społecznych, zwłaszcza socjologii, psychologii społecznej i antropologii kultury, ale również z dorobku geografii.

Zastosowaliśmy także podejście badawcze łączące pozyskiwanie wiedzy z działaniami popularyzującymi wiedzę z obszarów badawczych projektu. W ten sposób uczestnicząca w poszczególnych wykładach i działaniach projektowych młodzież w kontakcie z uznanymi autorytetami z poszczególnych dziedzin nauki oraz z artystami (o których pisał w roku 1924 W.L. Jaworski) mogła nie tylko rozwijać swoją wiedzę, ale dzięki dyskusji i otwartej, partycypacyjnej formule projektu, dzielić się z zespołem badaczy swoimi poglądami, co miało dla nas istotne znacznie diagnostyczne.

Aby wykorzystać narzędzia badawcze i potencjał wielu specjalistów, założyliśmy więc w nim udział nie tylko naukowców⁴ i nauczycieli, ale też artystów⁵ i działaczy społecznych oraz osób funkcjonujących w ramach struktur publicznych, a zwłaszcza Parlamentu Europejskiego⁶.

Kluczowym ogniwem wspomagającym działalność badawczą w GANESIE byli wolontariusze z Interdyscyplinarnego Koła Rozwoju Administracji ISKRA, działającego na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego⁷. Wspierali oni aktywnie badania, zajmując się techniczną stroną pozyskiwania respondentów oraz przedstawiając swoje opinie i refleksje badawcze. Ich udział znacznie przyczynił się do utrzymania standardu inkluzowości i otwartości projektu.

Spoiłem łączącym wszystkich uczestników projektu jest głębokie zrozumienie idei europejskości, położenia Polski w Europie oraz szans i zagrożeń dla młodych ludzi na kontynencie. Wszystkie osoby podejmujące działania badawcze i popularyzatorskie wniosły istotny merytorycznie wkład w rozwój badań

⁴ Poza pracownikami Uniwersytetu Wrocławskiego w popularyzacji wiedzy, co przyczyniło się także do badań prowadzonych w projekcie, wzięli udział: prof. Monika Płatek i prof. Robert Grzeszczak z Uniwersytetu Warszawskiego, a także prof. Danuta Huebner, posłanka do Parlamentu Europejskiego pełniącą liczne obowiązki w strukturach UE.

⁵ W projekt zaangażowano też wybitnych ekspertów zewnętrznych. Byli to artyści: pani Agnieszka Holland, pan Konrad Imiela (Teatr Muzyczny CAPITOL) oraz pan Berek Bartos (niezależny twórca filmowy).

⁶ Ponadto w projekcie uczestniczyli specjaliści z zakresu przeciwdziałania dezinformacji: pani Martyna Bildziukiewicz (East Stratcom Force), Filip Szulik-Szarecki (Wojownicy Klawiaty) oraz specjalistka z zakresu praw dziecka pani Monika Jagiełło (Parlament Europejski).

⁷ Klaudia Kapturek, Kamila Ostrowska, Katarzyna Paszko, Przemysław Pawłowski, Aleksandra Przysaś, Izabela Sowała oraz doktoranci: mgr Marika Piwowarczyk i mgr Marcin Stasz.

w tym projekcie – nie tylko kształciły młodzież, ale ich wykłady stały się inspiracją dla zawartego w tej publikacji sposobu interpretacji wyników badań.

Badania prowadzone w projekcie zaprojektowano tak, aby uzyskane wyniki okazały się jak najbardziej przydatne do osiągnięcia jego celów, dlatego połączono badania ankietowe (pytania otwarte i zamknięte) z szeroką gamą innych narzędzi badawczych, do których należały: wywiady, obserwacja uczestnicząca i debaty w trakcie działań podejmowanych w projekcie, takich jak wykłady i interaktywne spotkania poświęcone:

- problemowi dezinformacji – z panią Martyną Bildziukiewicz oraz panem Filipem Szulikiem-Szareckim;
- konstruowaniu opowieści filmowej – z panią Agnieszką Holland oraz z panami Konradem Imiełą i Bartkiem Bartosem;
- problemowi stereotypów w kontekście polsko-niemieckim i historii wzajemnych relacji w trakcie wyjazdu edukacyjnego do Krzyżowej.

Wszystkie narzędzia zastosowane w badaniach pozwoliły na uzyskanie przekrojowych i wzajemnie dopełniających się informacji pozwalających na sformułowanie wniosków, jakie przedstawiamy w tej publikacji. Uzyskane przez nas wyniki zestawiliśmy z wynikami innych badań publikowanych w raportach instytucji publicznych, takich jak Główny Urząd Statystyczny, Instytutu Spraw Publicznych czy United Nation World Tourism Organization (UNWTO). Wyniki badań ankietowych wykorzystaliśmy także w działalności popularyzatorskiej prowadzonej w projekcie GANESA. Dostosowaliśmy treść wykładów i debat do stanu wiedzy respondentów, będących w znacznej części adresatami działalności popularyzatorskiej, który został odzwierciedlony wynikami ankiet.

Grupę badawczą stanowiła młodzież: studenci dolnośląskich uczelni wyższych i uczniowie szkół średnich. Aczkolwiek w badaniach fokusowych ustaliliśmy, że część młodzieży pochodziła z innych rejonów kraju, więc podlegała nieco innym procesom enulturacji i socjalizacji niż młodzież dorastająca na Dolnym Śląsku. Niemniej Polska jest krajem unitarnym o znacznym stopniu unifikacji procesów kulturotwórczych, więc wyniki badań można zastosować w działaniach obejmujących swoim zasięgiem całą część kraju. Zawężenie badań do młodzieży uczącej się na Dolnym Śląsku częściowo podyktowane było pragmatycznymi względami (dostępność grupy badawczej), a częściowo nastąpiło dlatego, by prowadzić badania wśród osób mających rzeczywisty kontakt z odmiennym kulturowo obszarem kultury niemieckiej – co, jak założyliśmy, pozwoliłoby na autorefleksję badanych dotyczących stereotypów „polsko-niemieckich”. Zawężenie obszaru geograficznego badań nie ma natomiast znaczenia w odniesieniu do badań dotyczących dezinformacji, mediacji i wiedzy na temat Unii Europejskiej, gdyż w dobie powszechnej dostępności informacji, jaką

oferuje internet, wiedza w tym zakresie powinna być podobnie rozpowszechniona na terytorium całej Polski.

Interesowała nas natomiast kwestia korelacji wpływu środowiska społecznego, w jakim funkcjonują poszczególni respondenci, z ich przekonaniami na temat mediacji, dezinformacji, relacji polsko-niemieckich, opinii na temat miejsca Polski w Europie i szans na funkcjonowanie we wspólnej Europie oraz na temat Unii Europejskiej i jej organów. Dlatego badanie ankietowe zostało przeprowadzone osobno w grupie studentów – w tym wyodrębniano osobną grupę respondentów – studentów filologii germańskiej. Osobna ankieta została przeprowadzona wśród uczniów liceum i osobna wśród uczniów technikum.

2.2. Opis badania ankietowego

W badaniu ankietowym wzięło udział łącznie 646 młodych ludzi w tym: 120 uczniów szkół liceum ogólnokształcącego, 107 uczniów technikum oraz 419 studentów Uniwersytetu Wrocławskiego i innych wrocławskich uczeni wyższych. Badanie ankietowe zostało przeprowadzone między 21 lutego a 14 kwietnia 2021 roku (wśród studentów germanistyki w okresie od 5 do 12 marca, badania wśród innych studentów oraz uczniów liceum prowadzone były między 21 lutego a 14 kwietnia 2021, a badanie wśród uczniów technikum od 3 do 24 marca 2021r.).

Jeżeli chodzi o grupę respondentów z Uniwersytetu Wrocławskiego i innych uczelni założono, że będą w niej uczestniczyli studenci Wydziału Prawa Administracji i Ekonomii – kierunków: Administracja, Ekonomia i Prawo studium zarówno w trybie dziennym, jak i niestacjonarnym; szybko jednak okazało się, że link został udostępniony przez zaangażowanych w projekt studentów także osobom studiującym na innych wydziałach UWr i innych uczelniach, co zaakceptowaliśmy, m.in. z tego powodu, że obecnie w systemie bolońskim zakładającym pierwszy stopień studiów (licencjackich) i drugi (magisterski) studenci studium jednocześnie na kilku kierunkach, a czasem także stopniach. Jednolite pięcioletnie studia magisterskie są obecnie rzadkością i dotyczą np. kierunku prawo. Fokusem ustaliliśmy, na podstawie informacji uzyskanych od studentów zaangażowanych w projekt, że w ankiecie wzięły udział osoby studium równoległe: administrację i np. filologię polską, prawo czy ekonomię na różnych stopniach. Jeżeli chodzi więc o badanie grupy społecznej studentów, nie ma istotnej wartości badawczej zawężenie badań tylko do respondentów studium na określonym kierunku, gdyż z uwagi na możliwość podejmowania równoległe różnych studiów, ich merytoryczny zakres może równoległe kształtować etnocentryzm respondentów.

Ankieta obejmowała 31 pytań zarówno otwartych, jak i zamkniętych (jednokrotnego i wielokrotnego wyboru). Ankieta była anonimowa, jednak ponieważ założyliśmy konsultacyjną formułę badań, respondenci uczestniczący w badaniu ankietowym szeroko komentowali pytania badawcze i wyrażali na ich temat opinie zarówno co do samej warstwy merytorycznej, jak i sposobu prowadzenia badań. Pytania dotyczyły takich kwestii jak: opinie młodych ludzi na temat integracji Polski z Unią Europejską i korzyści, jakie z tego wynikają dla młodych Polaków oraz takich aspektów jej funkcjonowania jak procesy decyzyjne w jej organach. Ponadto zbadano opinię respondentów na temat konsekwencji Brexitu jako istotnego aktualnego wydarzenia w Europie. W kontekście funkcjonowania młodych ludzi we współczesnym świecie badano także stosunek emocjonalny młodych Polaków do krajów ościennych i ich ewentualne opinie na temat osiedlania się i pobierania nauki w poszczególnych krajach europejskich. Jeżeli chodzi o stosunki polsko-niemieckie badano zmienne sympatii i antypatii oraz wiedzę na temat kultury Niemiec. Badano także ich preferencje w zakresie nauki języków obcych. Zbadaliśmy również mobilność młodych Polaków. Przedmiotem badań była także świadomość istnienia mediacji i wiedzy na temat jej zastosowania. Zbadano również kwestie związane z fałszywymi informacjami i ich percepcją oraz poproszono respondentów o ocenienie wiarygodności mediów tradycyjnych i określonych publikatorów w internecie. W badaniu otwartym poproszono respondentów o wskazanie przykładów dezinformacji, z jakimi mieli kontakt.

2.3. Stan wiedzy i prognozy

Badania zostały przeprowadzone po około dwóch latach trwania pandemii. Okoliczności, takie jak izolacja (zarówno badaczy, jak i respondentów ankiet i innych osób uczestniczących w badaniach) i związane z tym ograniczenia funkcjonowania społecznego w świecie niewirtualnym, balansowane przez wzrost aktywności z zakresu komunikacji społecznej w świecie wirtualnym, mogły mieć pewien wpływ na wyniki badań, np. poprzez większą podatność respondentów na oddziaływanie treści pozyskiwanych ze stron internetowych i w mediach społecznościowych, gdyż brak było możliwości weryfikacji tych treści w świecie rzeczywistym – co dotyczyć mogło m.in. kwestii stereotypów, jak również oceny wiarygodności mediów.

Badania ankietowe zostały przeprowadzone na początku 2021 roku, czyli w przybliżeniu rok przed agresją Rosji na Ukrainę, w związku z tym, obecnie wobec powszechnego w Unii Europejskiej potępienia tej napaści, i tak już nega-

tywna ocena Rosji jako sąsiada Polski zapewne mogłaby bardziej się nasilić, co zresztą było widoczne w komentarzach w trakcie spotkań i debat podejmowanych w związku z projektem po lutym 2022 r. Zauważyliśmy, że zmieniła się perspektywa postrzegania stosunków z krajami ościennymi, jak również zmianie uległo postrzeganie roli Polski w UE, dlatego też dobrze byłoby powtórzyć te badania w niedalekiej przyszłości.

Badania przeprowadzone w projekcie GANESA posłużyły do sformułowania zbioru dobrych praktyk edukacyjnych⁸, ale na ich podstawie można opracować także podobne zbiory dobrych praktyk znajdujące zastosowanie w procesie edukacji, dotyczące procedur komunikacyjnych, wzorców współpracy placówek oświatowych czy też uczelni wyższych i szkół, organizacji współpracy i założeń dla jednostek samorządu terytorialnego oraz podmiotów sfery publicznej w zakresie wspierania komunikacji przełamującej bariery etnocentryzmu.

Na podstawie badań przeprowadzonych w projekcie opracowaliśmy także scenariusze zajęć dydaktycznych⁹ dotyczących mediacji, demokracji, roli Unii Europejskiej, przeciwdziałania wpływowi fałszywych informacji oraz relacji polsko-niemieckich. Jednak wyniki, które uzyskaliśmy, mogą być przydatne do opracowania innych programów treningowych dla młodzieży, które mogłyby być zastosowane w edukacji. Ponadto warto byłoby wykorzystać wiedzę zawartą w niniejszej publikacji do projektowania kampanii społecznych promujących komunikację przełamującą bariery etnocentryzmu i zrównoważone funkcjonowanie obywateli państw członkowskich UE oraz popularyzujących mediacje, będące pozasądową i niekonfrontacyjną metodą opanowywania sporów.

Mamy nadzieję, że badane przez nas problemy i uzyskane wyniki przyczynią się do opracowania dalszych analiz i pogłębiania aktualnego stanu wiedzy w zakresie, który był przedmiotem naszych studiów.

⁸ Tekst dostępny na stronie: <http://www.ganesa.uni.wroc.pl/Biblioteka/Dobre%20Praktyki%20Edukacyjne.pdf> do końca 2027 roku oraz [w:] M. Miodek (red.), M. Tabernacka, A. Tracz-Molasy, A. Knauber, M. Krakowska, R. Kusiak-Winter, E. Reinhard, *Dialog w Unii Europejskiej. Scenariusze zajęć dydaktycznych z zakresu komunikacji, mediacji, stereotypów i przeciwdziałaniu dezinformacji*. Wrocław 2022.

⁹ Publikacja scenariuszy: *Tamże*. Scenariusze dostępne są także w aktualizowanej ustawicznie formie na stronie: <http://www.ganesa.uni.wroc.pl>

Rozdział 3.
Wartości istotne dla funkcjonowania
Unii Europejskiej w świetle
wyników badań prowadzonych
w projekcie GANESA

3.1. Zagadnienia wprowadzające

Wartości w Unii Europejskiej to temat o szczególnej doniosłości, który naszym zdaniem powinien stanowić podstawowy punkt odniesienia do interpretacji odpowiedzi udzielonych na pozostałe pytania sformułowane w ankiecie GANESA a dotyczące integracji europejskiej.

Katalog wartości, na których opiera się Unia Europejska jako wspólnota, został zawarty w prawie pierwotnym UE i jest powszechnie utożsamiany z prawami człowieka¹. Warto w tym miejscu podkreślić, że katalog ten wprowadzono stosunkowo niedawno jako wynik swoistej ewolucji. Początkowo Wspólnoty Europejskie były nakierowane na osiągnięcie integracji w zakresie gospodarczym, rozwijając swobody wspólnego rynku². Niedostrzeżenie potrzeby tworzenia gwarancji poszanowania praw człowieka wynikało również z faktu, że wszystkie państwa członkowskie są jednocześnie sygnatariuszami Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (EKPCz) z 1950 r., a ponadto krajowe konstytucje zawierają stosowne regulacje w sprawie katalogu praw i obowiązków obywatelskich. Dopiero wprowadzenie zasady bezpośredniego skutku oraz zasady pierwszeństwa prawa europejskiego spowodowało uzasadnione obawy o skuteczną ochronę praw podstawowych³. Zwieńczeniem długotrwałych reform było opracowanie Karty praw podstawowych i jej wejście w życie wraz z traktatem lizbońskim, wprowadzającym katalog wartości, na których opiera się Unia.

Katalog wartości został sformułowany w art. 2 Traktatu o Unii Europejskiej, w którym wymienione zostały takie podstawowe kategorie jak „poszanowanie godności osoby ludzkiej, wolności, demokracji, równości, państwa prawnego, jak również poszanowania praw człowieka, w tym praw osób należących do mniejszości”. Należy podkreślić, że autorzy ankiety GANESA, for-

¹ O. Śniadach, *Unia jako wspólnota prawa*, w: *Zasady ogólne prawa wspólnotowego*, red. C. Mik, Toruń 2007, s. 231 i n.

² A. Sołtys, *Wartości Unii Europejskiej (w:) System Prawa Unii Europejskiej*. Tom I. *Podstawy i źródła prawa UE*, red. S. Biernat, Warszawa 2020, s. 106 i n.

³ W tej kwestii czołową rolę odegrały krajowe trybunały konstytucyjne, które w latach 70-tych wydały orzeczenia umożliwiające im przegląd prawa europejskiego pod względem zgodności z prawem konstytucyjnym, szerzej na ten temat zob. E. Krzysztofik, *Charakter prawa unijnego w orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości i sądów konstytucyjnych państw członkowskich*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2014, Tom XXIV, numer 2, s. 7 i n. Należy zaznaczyć, że w kolejnych latach Trybunał Sprawiedliwości potwierdził w swoim orzecznictwie konieczność ochrony praw podstawowych, wywodząc je z ogólnych zasad prawa wspólnotowego jednakże nawiązując do wspólnych tradycji konstytucyjnych państw członkowskich.

mułując pytanie 22 i prosząc respondentów o wskazanie wartości w Unii Europejskiej, podali przykładowy zestaw, który jednak tylko w niewielkim stopniu pokrywa się z katalogiem zawartym w art. 2 TUE.

Zasadniczą przesłanką sformułowania autorskiego katalogu wartości UE jest przyjęcie założenia, że biorący udział w projekcie GANESA (bardzo) młodzi ludzie nie muszą znać zawiłych tajników interpretacji tekstów prawnych i w związku z tym będą się kierować powszechnym rozumieniem słowa wartość, utożsamianym najczęściej z aspiracjami i potrzebami. W literaturze przedmiotu takiemu rozumieniu odpowiada definicja wartości jako „jakieś ważne dobra (...) bardziej od innych warte tego, by je w życiu osiągnąć”⁴. Ponadto należy mieć na względzie, że uruchomienie wobec Polski mechanizmu warunkowości w kontekście przestrzegania praworządności jako podstawowej wartości unijnej sprawiło, że omawiane zagadnienie zostało w najwyższym stopniu upolitycznione, zaś prowadzona debata publiczna niekoniecznie odwołuje się do racjonalnych argumentów⁵. W związku z tym istnieje określone prawdopodobieństwo, że wprowadzenie do katalogu wyłącznie wartości wymienionych w traktatach będzie kojarzone z upolitycznioną debatą publiczną.

W pytaniu 22 została zawarta możliwość wyboru cenionych przez respondenta wartości w Unii Europejskiej, wśród których można było wskazać na jedną, kilka lub wszystkie z podanych wartości, takich jak: wolność, pluralizm, demokracja, swoboda przemieszczania się między państwami, wspólna polityka zagraniczna, wspólny zakup szczepionek COVID, możliwość podjęcia pracy w każdym kraju unijnym, program Erasmus, brak dodatkowych opłat za korzystanie z roamingu. Jak łatwo zauważyć, zaproponowany w ankiecie zestaw wartości da się sklasyfikować zależnie od stopnia ogólności. Jako trzy pierwsze podane zostały wartości o charakterze abstrakcyjnym, czyli wolność, pluralizm i demokracja, przy czym dodatkowo należy do nich zaliczyć występującą w dalszej kolejności wspólną politykę zagraniczną. Natomiast pozostałe wartości wymienione w katalogu mają charakter konkretny i do nich w literaturze zalicza się tzw. wartości życia codziennego oraz szczegółowe elementy każdej z wymienionych dziedzin życia⁶. Należą do nich z pewnością wymienione w ankiecie: swoboda przemieszczania się między państwami, wspólny za-

⁴ L. Dyczewski, *Kultura polska w procesie przemian*, Lublin 1995, s. 104.

⁵ M. Taborowski, *Mechanizmy ochrony praworządności państw członkowskich w prawie Unii Europejskiej. Studium przebudzenia systemu ponadnarodowego*, Warszawa 2019, s. 8 i n.; J. H. Amberg, *Praworządność w Unii Europejskiej – garść refleksji ze szwedzkiej perspektywy*, „Krytyka Prawa”, tom 13, nr 1/2021, s. 179–190.

⁶ D. Dobrowolska, *Wartość pracy dla jednostki w środowisku przemysłowym*, Wrocław 1984, s. 55.

kup szczepionek COVID, możliwość podjęcia pracy w każdym kraju unijnym, program Erasmus oraz brak dodatkowych opłat za korzystanie z roamingu.

Katalog wartości zaproponowanych w ankiecie GANESA należy odnieść do (bardzo) młodego wieku respondentów. Chodzi o to, że definicja wartości jest często konstruowana wokół potrzeb, dążeń i pragnień człowieka. Jedną z definicji zaproponowanych w literaturze przedmiotu określa wartość jako „wszystko, co uchodzi za ważne i cenne dla jednostki i społeczeństwa oraz jest godne pożądania, co łączy się z pozytywnymi przeżyciami i stanowi jednocześnie cel dążeń ludzkich”⁷. Na uwagę zwraca zawarta w definicji orientacja ku przyszłości oraz element niepewności, co do osiągalności wartości, podczas gdy ankietowani to w przeważającej większości (bardzo) młodzi ludzie, dla których wymienione w ankiecie wartości są trwałym elementem otaczającej ich rzeczywistości. Przystąpienie Polski do struktur unijnych przypada bowiem na okres ich urodzin lub wczesnego dzieciństwa. Tym bardziej respondenci nie mogą pamiętać czasów PRL-u, kiedy wolność, demokracja i pluralizm miały charakter nieosiągalny, a wręcz nierealny, uchodząc za wartość najwyższego rzędu⁸. Z drugiej jednak strony o tym, jak ważne są otwarte granice i swobodny przepływ osób młodzi ludzie mają sposobność się przekonać śledząc chociażby aktualne wydarzenia kryzysu migracyjnego, zwłaszcza na granicy Polski z Białorusią oraz z Ukrainą.

Odpowiedzi udzielone na pytanie 22 ilustruje wykres nr 3.1. Największe uznanie zyskały tzw. wartości dnia codziennego, czyli „swoboda przemieszczania” (89% odpowiedzi) oraz „możliwość podjęcia pracy w każdym kraju unijnym” (81% odpowiedzi). Nie oznacza to, że studenci i uczniowie nie doceniają znaczenia wartości abstrakcyjnych, ponieważ „wolność” została wskazana przez 64%, zaś „demokracja” przez 59% uczniów i studentów. Wysokie poparcie uzyskały ponadto takie wartości, jak „program Erasmus” (62% odpowiedzi) oraz „brak dodatkowych opłat za korzystanie z roamingu” (62% odpowiedzi). Stosunkowo najmniej głosów uzyskały w kolejności „wspólna polityka zagraniczna” (31% odpowiedzi), pluralizm (31% odpowiedzi) oraz wspólny zakup szczepionek COVID, jednak należy podkreślić, że nie jest to procent znikomy. Co godne podkreślenia, chociaż każda z zaproponowanych wartości znalazła spore grono zwolenników, to wszystkie wartości jednocześnie wybrało 26 respondentów (4% odpowiedzi).

⁷ M. Łobocki, *Pedagogika wobec wartości*, w: *Kontestacje pedagogiczne*, red. B. Śliwerski, Kraków 1993, s. 125.

⁸ Na ten temat zob. R. H. Cummings, *Cold War Radio: The Dangerous History of American Broadcasting in Europe, 1950–1989*, Jefferson 2009; J. Hajdasz, *Szczekaczka, czyli Rozgłośnia Polska Radia Wolna Europa*, Media Rodzina 2006.

Wykres 3.1. Pyt. 22. Jeżeli cenisz którąś z poniższych wartości w Unii Europejskiej, zaznacz jedną lub więcej z poniższych opcji

Źródło: opracowane własne na podstawie badań GANESA

3.2. Swoboda przemieszczania się między państwami

Jednoznacznym zwycięzcą w zestawie podanych wartości jest swoboda przemieszczania się między państwami w Unii Europejskiej, na którą wskazało 89% wszystkich respondentów ankiety GANESA. Taki wynik tylko potwierdza rezultaty badań przeprowadzonych w 2021 r. wśród reprezentatywnej grupy wszystkich mieszkańców Unii Europejskiej, z których wynika, że możliwość podróżowania, studiowania i pracy w dowolnym miejscu UE stanowi prawo, które obywatele UE cenią sobie najbardziej⁹.

Zasada swobodnego przemieszczania się jest swoistym kamieniem węgielnym integracji europejskiej i stanowi bezprecedensowe wzbogacenie wolności osobistych obywateli i społeczeństw, niespotykane na innych kontynentach. Warto w tym miejscu przypomnieć, że w początkowych fazach integracji prawo to oznaczało wyłącznie swobodny przepływ pracowników oraz przedsiębiorców, by w ten sposób wzmocnić i rozwijać integrację gospodarczą. Dopiero Traktat z Maastricht z 1992 r. wprowadził kategorię obywatelstwa UE, przysługującego automatycznie wszystkim obywatelom państw członkowskich, która stanowi

⁹ Raport: Bruksela nie ochroniła swobody przemieszczania się w czasie pandemii, zob. <https://www.dw.com/pl/raport-bruksela-nie-ochroni%C5%82a-swobody-przemieszczania-si%C4%99-w-czasie-pandemii/a-62119256> [dostęp 20.06.2022 r.].

podstawę prawną do swobodnego przemieszczania się i pobytu na terenie Unii¹⁰. Stąd w literaturze przedmiotu mówi się o ewolucji od obywatelstwa rynkowego do obywatelstwa społecznego, co stanowi istotę uprawnień jednostki.

Należy z całą mocą podkreślić, że przystąpienie określonego kraju do Unii Europejskiej nie oznacza automatycznej swobody przemieszczania się na terenie UE. Pierwotnie układy z Schengen zostały podpisane poza strukturą instytucjonalną Unii między pięcioma państwami Europy Zachodniej jeszcze przed upadkiem muru berlińskiego (1985 r.)¹¹ i dopiero na mocy postanowień Traktatu Amsterdamskiego „acqius Schengen” zostały włączone do porządku prawnego Unii Europejskiej. Polska przystąpiła do tego układu obok ośmiu innych państw w 2007 r.¹², natomiast do dziś warunków Schengen nie spełniły takie państwa członkowskie, jak Bułgaria, Rumunia czy Chorwacja.

Docenienie wartości swobodnego przemieszczania się między państwami należy zinterpretować w kontekście odpowiedzi udzielonych na pyt. 20 ankiety GANESA (W jakich krajach byłeś/ byłeś w ciągu ostatnich pięciu lat?), co prezentuje wykres nr 3.2. Młodzi respondenci w przeważającej większości wykazali bogate doświadczenia w podróżowaniu i przekraczaniu granic państwowych w Europie.

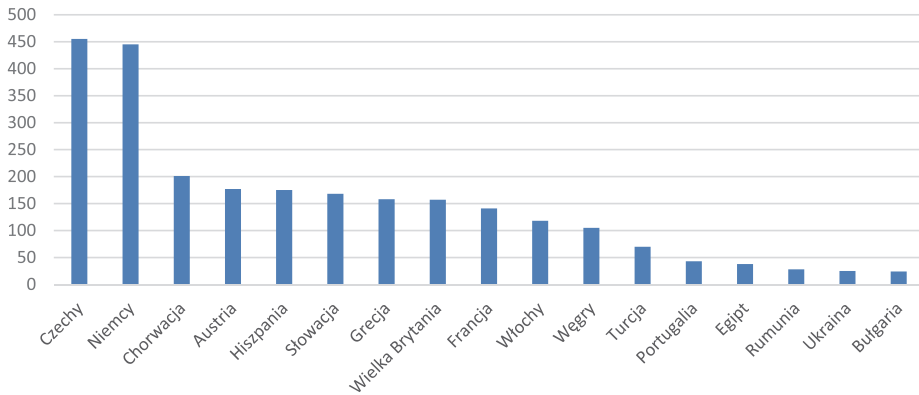
Niekwestionowanym zwycięzcą pytania 20 są podróże do krajów sąsiednich, czyli Czech (455 wskazań na 646 respondentów biorących udział w ankiecie) oraz Niemiec (odpowiednio 445 wskazań), zaś już na trzecim miejscu popularności plasuje się Chorwacja (odpowiednio 201 wskazań), która nie należy do strefy Schengen. Pomimo tego, że Chorwacja nie należy do Schengen nie trzeba mieć paszportu, żeby do niej wjechać więc to też jakieś ułatwienie. Istnieje prawdopodobieństwo, że wysoka ocena swobody przemieszczania się do krajów sąsiednich wynika z doświadczeń młodych ludzi w związku z podróżowaniem do

¹⁰ W sprawie szczegółowego uregulowania prawnego zob. Dyrektywa 2004/38/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie prawa obywateli Unii i członków ich rodzin do swobodnego przemieszczania się i pobytu na terytorium Państw Członkowskich, zmieniająca rozporządzenie (EWG) nr 1612/68 i uchylająca dyrektywy 64/221/EWG, 68/360/EWG, 72/194/EWG, 73/148/EWG, 75/34/EWG, 75/35/EWG, 90/364/EWG, 90/365/EWG i 93/96/EWG (Dz.U. L 158 z 30.04.2004, s. 77).

¹¹ Zob. Układ między Rządami Państw Unii Gospodarczej Beneluxu, Republiki Federalnej Niemiec oraz Republiki Francuskiej w sprawie stopniowego znoszenia kontroli na wspólnych granicach z dnia 14 czerwca 1985 r. oraz Konwencja Wykonawcza do układu z Schengen z dnia 14 czerwca 1985 roku między Rządami Państw Unii Gospodarczej Beneluxu, Republiki Federalnej Niemiec oraz Republiki Francuskiej w sprawie stopniowego znoszenia kontroli na wspólnych granicach z dnia 19 czerwca 1990 r.

¹² Zob. Ustawa z dnia 24 sierpnia 2007 r. o udziale Rzeczypospolitej Polskiej w Systemie Informacyjnym Schengen oraz Wizowym Systemie Informacyjnym, Dz.U.2021.0.1041.

Wykres 3.2. Pyt. 20. W jakich krajach byłaś/byłeś w ciągu ostatnich pięciu lat?

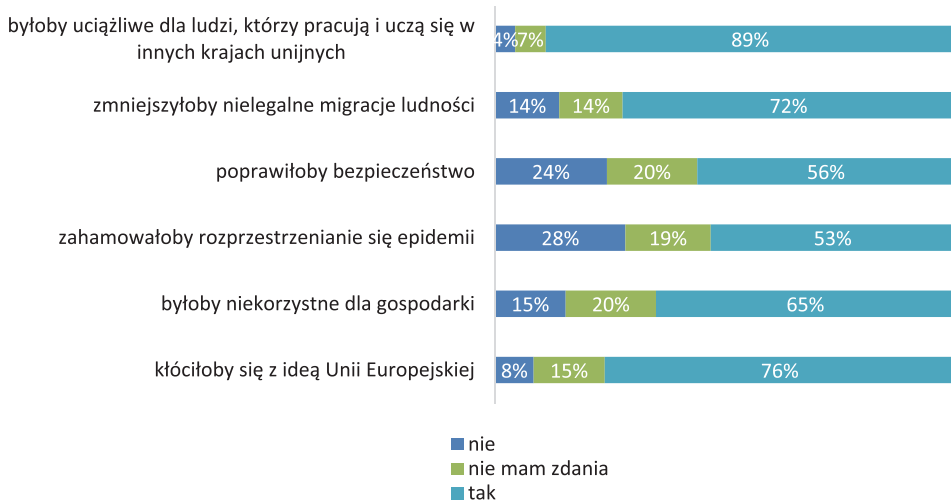
Źródło: opracowane własne na podstawie badań GANESA

innych państw i porównywaniem sytuacji na granicy. O ile przykładowo podróżowanie między państwami strefy Schengen, do których należą m.in. Polska, Czechy i Niemcy charakteryzuje brak kolejek w związku z nieprzeprowadzaniem odpraw w ruchu osobowym, to już na granicy z Chorwacją istnieje kontrola i towarzysząca jej infrastruktura utrudniająca swobodny przepływ osób. Dodatkowo należy pamiętać, że przykładowo przekroczenie granicy z Czechami i Niemcami jest możliwe w każdym miejscu, to w przypadku Chorwacji jedynie na przejściach granicznych. Ponadto, nie bez znaczenia dla wysokiej oceny wartości swobodnego przemieszczania się wśród młodych respondentów są aktualne wydarzenia polityczne i duży rozgłos medialny wokół m.in. kryzysu migracyjnego na Białorusi, któremu towarzyszy zjawisko uszczelniania granic, budowy murów czy zasieków, co z pewnością stanowi widok, który bardzo mocno oddziałuje na wyobraźnię i kształtuje oczekiwania młodych ludzi, co do tego, jak postrzegają wolność swobodnego przepływu osób między państwami.

Zasada swobodnego przemieszczania się jako wartość najwyższej ceniona wśród respondentów ankiety GANESA, powinna być dodatkowo skomentowana w kontekście pytania 19 zaprezentowanego na wykresie nr 3.3

W pytaniu 19 poproszono uczniów i studentów o ocenę wprowadzenia stałych kontroli granicznych w obrębie Unii Europejskiej, podając przy tym pięć możliwych wariantów odpowiedzi (klóciłoby się z ideą Unii Europejskiej; byłoby niekorzystne dla gospodarki; zahamowałoby rozprzestrzenianie się epidemii; poprawiłoby bezpieczeństwo; zmniejszyłoby nielegalne migracje ludności; byłyby uciążliwe dla ludzi, którzy pracują i uczą się w innych krajach unijnych). Zestawienie odpowiedzi udzielonych na pytania 19 i 22 jest logiczne i konieczne, ponieważ stałe kontrole graniczne są zaprzeczeniem wartości najwyższej cenionej wśród respondentów, jaką jest swoboda przemieszczania się między państwa-

Wykres 3.3. Pyt. 19. Wprowadzenie stałych kontroli granicznych w obrębie Unii Europejskiej

Źródło: opracowane własne na podstawie badań GANESA

mi. Zgodnie z oczekiwaniami, przeważająca większość respondentów GANESA negatywnie oceniła wprowadzenie stałych kontroli granicznych wskazując, że kłóciłoby się z ideą Unii Europejskiej (76% odpowiedzi), byłoby niekorzystne dla gospodarki (65% odpowiedzi), a nade wszystko byłoby uciążliwe dla ludzi, którzy pracują i uczą się w innych krajach unijnych (89% odpowiedzi).

Odpowiedzi udzielone na pytanie 19 mogłyby być odczytane jako pełne zrozumienie celów integracji europejskiej i konieczności otwarcia granic, by dążyć do likwidacji barier społecznych, kulturowych czy gospodarczych i umacniać więzi między państwami członkowskimi. Problem polega na tym, że wśród tak pojętych entuzjastów swobodnego przemieszczania większość respondentów jednocześnie negatywnie oceniła skutki uboczne otwarcia granic, wskazując, że stałe kontrole graniczne przysłużyłyby się zahamowaniu rozprzestrzeniania się epidemii (53% odpowiedzi), poprawiłyby bezpieczeństwo (56% odpowiedzi) oraz zmniejszyłyby nielegalne migracje ludności (72% odpowiedzi). Inaczej ujmując – ponad połowa ankietowanych osób, chociaż ceni sobie swobodę przemieszczania jako najwyższą wartość UE, to jednocześnie widzi poważne zagrożenia wynikające z istnienia otwartych granic i można by wnioskować, że jeśli chodzi o ochronę zdrowia i bezpieczeństwo, to większe zaufanie respondenci pokładają w możliwościach i skuteczności wysiłków podejmowanych w ramach pojedynczego państwa członkowskiego UE.

Zestawienie wyników płynących z odpowiedzi udzielonych na pytania 19 i 22 ankiety GANESA należy interpretować jako zadziwiający brak zrozumienia mechanizmów integracji europejskiej. Chodzi o to, że realizacja postanowień

układu Schengen zakłada konieczność istnienia wysokiego poziomu bezpieczeństwa na obszarze strefy, który nie byłby możliwy bez podjęcia wzmożonej i wielowymiarowej współpracy służb państw członkowskich, m.in. poprzez wspólne zarządzanie bazą danych Systemu Informacyjnego Schengen (SIS)¹³. Należy w tym miejscu podkreślić, że warunkiem przystąpienia do strefy Schengen jest pełne dostosowanie istniejących procedur, infrastruktury i rozwiązań prawnych do wymogów z dorobku prawnego Schengen. Przykładem wysokich wymogów i trudności z wdrożeniem procedur może być fakt, że do dzisiaj takie kraje jak Bułgaria, Rumunia czy Chorwacja nie zdołały przystąpić do strefy ze względu na obawy o korupcję oraz wątpliwości co do ich zdolności do zabezpieczenia własnych granic.

3.3. Możliwość podjęcia pracy w każdym kraju unijnym

Na drugim miejscu w zestawie cenionych wartości uplasowała się możliwość podjęcia pracy w każdym kraju unijnym, na którą wskazało 81% wszystkich respondentów. Jak już wcześniej wspomniano, w tym zakresie wyniki ankiety GANESA są pełnym potwierdzeniem wyników szeroko zakrojonych badań wśród mieszkańców Unii Europejskiej z 2021 r., z których wynika, że możliwość podróżowania, studiowania oraz pracy w dowolnym miejscu UE stanowi prawo, które obywatele UE cenią sobie najwyżej¹⁴.

Pomimo, że prawo do podjęcia pracy i prawo do swobodnego przemieszczania się na terenie UE łączą się ściśle ze sobą tworząc filar integracji europejskiej, to jednak należy dokonać wyraźnej ich dyferencjacji. Jak już była wyżej mowa, swoboda przemieszczania stanowi fundament unijnego obywatelstwa wprowadzonego traktatem z Maastricht w 1992 r., natomiast swobodny przepływ pracowników jest podstawą integracji gospodarczej i obok swobodnego przepływu towarów, kapitału i usług tworzy przesłankę prawidłowego funkcjonowania jednolitego rynku europejskiego. Zgodnie z art. 45 TFUE swoboda przepływu

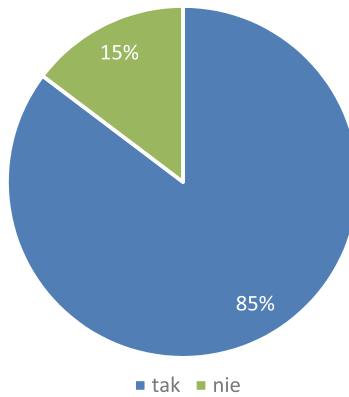
¹³ System Informacyjny Schengen (SIS) to wspólna, elektroniczna baza danych, zapewniająca zautomatyzowane procedury wyszukiwania informacji o osobach i przedmiotach, zob. <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2018/11/19/schengen-information-system-council-adopts-new-rules-to-strengthen-security-in-the/eu/>

¹⁴ Raport: Bruksela nie ochroniła swobody przemieszczania się w czasie pandemii, zob. <https://www.dw.com/pl/raport-bruksela-nie-ochroni%C5%82a-swobody-przemieszczania-si%C4%99-w-czasie-pandemii/a-62119256> [dostęp 20.06.2022 r.].

pracowników oznacza zniesienie wszelkiej dyskryminacji ze względu na przynależność państwową w zakresie zatrudnienia, wynagrodzenia i innych warunków pracy i zatrudnienia. Ponadto artykuł ten stanowi, że pracownik UE ma prawo do przyjęcia oferty zatrudnienia, do swobodnego przemieszczania się po terytorium państwa, do przebywania w nim w celu podjęcia pracy oraz do pozostawania w nim pod pewnymi warunkami po ustaniu zatrudnienia.

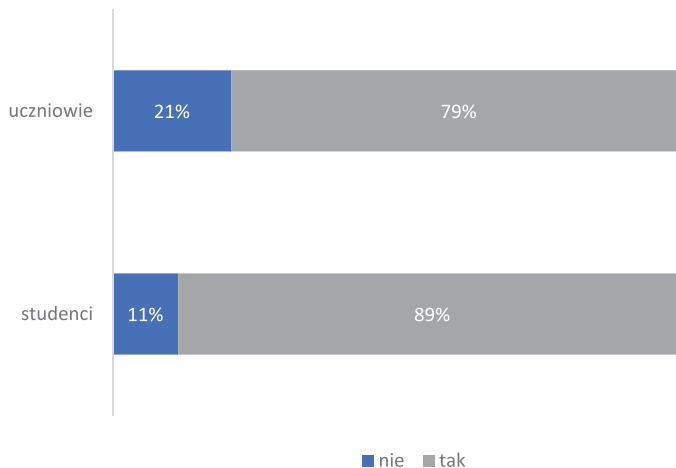
Wysoką ocenę wartości jaką stanowi możliwość podjęcia pracy w każdym kraju unijnym należy skomentować w kontekście innych pytań sformułowa-

Wykres 3.4. Pyt. 30. Czy widzisz potrzebę uczenia się innego języka obcego niż angielski?

Źródło: opracowane własne na podstawie badań GANESA

Wykres 3.5. Pyt. 30. Czy widzisz potrzebę uczenia się innego języka obcego niż angielski? – podział odpowiedzi ze względu na status respondentów

Źródło: opracowane własne na podstawie badań GANESA

nych w ankiecie GANESA. Przede wszystkim należy zwrócić uwagę na pytanie 30 ankiety (Czy widzisz potrzebę uczenia się innego języka obcego niż angielski?), na które 551 osób, czyli 85% respondentów, odpowiedziało w sposób twierdzący (wykres nr 3.4). Na tej podstawie można wnioskować, że o ile swoboda przemieszczania się i podróżowania może być skutecznie realizowana za pomocą języka angielskiego, to już podjęcie pracy wymaga z reguły znajomości języka kraju, w którym praca jest wykonywana. Powyższe potwierdza i wzmacnia odpowiedź na pytanie 30 uwzględniająca podział na uczniów i studentów (wykres nr 3.5). Otóż o ile wśród obu ww. grup potrzeba uczenia się innego języka obcego jest w większości dostrzegana, to jednak studenci, którzy stoją w obliczu niedalekiej perspektywy poszukiwania dobrze płatnej pracy, zdecydowanie bardziej zauważają taką potrzebę (odpowiednio 79% odpowiedzi twierdzących wśród uczniów oraz 89% wśród studentów).

Ponadto respondenci zostali poproszeni w pytaniu 31 o wskazanie preferencji innych języków obcych i wyniki jednoznacznie wskazują, że najwięcej głosów otrzymał język niemiecki (229 głosów), który powszechnie jest postrzegany jako swoista przepustka do niemieckiego rynku pracy, ale i również jest niezmiernie ceniony na rynku rodzimym¹⁵.

Niemcy to najsilniejsza gospodarka wśród krajów UE i respondenci postrzegają ten kraj bardziej przez pryzmat atrakcyjnego rynku pracy niż destynacji turystycznej, co wynika z analizy odpowiedzi otwartych udzielonych na pytanie 8 (Napisz swoje pierwsze 3 lub 4 skojarzenia z Niemcami). Wśród odpowiedzi przeważają głosy odnoszące się do niemieckiej gospodarki, produktów czy cech charakteru, które są cenione na rynku pracy (np. „samochody, porządek, szparagi, praca”, „porządek, zorganizowanie, przemysł” lub „pracowici, bogaty kraj, Polacy jadą do pracy”). Co szczególnie ważne podkreślenia, również wśród odpowiedzi *prima facie* nie związanych z gospodarką (np. „Angela Merkel, mur berliński, samochody”) najczęściej pojawiał się przynajmniej jeden element, który można chociażby *pośrednio* powiązać z rynkiem pracy.

Docenienie wartości swobodnego podejmowania pracy w dowolnym kraju UE należy również skomentować w odniesieniu do odpowiedzi udzielonych na pytanie 19 ankiety, w którym 89% respondentów oceniła wprowadzenie stałych kontroli granicznych w obrębie Unii Europejskiej jako uciążliwe dla ludzi, którzy pracują i uczą się w innych krajach unijnych. Jest duże prawdopodobieństwo, że szereg młodych respondentów odpowiadając na to pytanie miało w pamięci obrazy z marca 2020 r., kiedy to nastąpiło zamknięcie granic RP w związku z pandemią koronawirusa, co oznaczało konieczność stania

¹⁵ Znajomość języka niemieckiego na rynku pracy, <https://techno-senior.com/2022/02/22/znajomosc-jezyka-niemieckiego/> [data publikacji: 22.02.22, dostęp 22.05.2022 r.]

w korkach na granicy po kilkanaście godzin¹⁶. Skalę korzystania ze swobody podejmowania pracy w krajach UE obrazują dane Eurostatu w 2019 r., według których 3,3% obywateli UE w wieku produkcyjnym (20-64 lat) mieszkało w państwie UE innym niż kraj, którego są obywatelami. Ponadto zarejestrowano 1,5 mln pracowników transgranicznych i 4,6 mln pracowników delegowanych. Co istotne, w latach 2011-2019 mobilność osób o wysokich kwalifikacjach wzrosła o 4 punkty procentowe, co sprzyjało obiegowi wiedzy w UE¹⁷.

3.4. Wolność

Wolność to wartość ceniona na trzecim miejscu w rankingu ankiety GANESA, na którą wskazało 64% respondentów i która łączy się ściśle z dwoma poprzednimi, choć ma nieco inny zakres i wymiar. Pierwsze powszechnie spotykane rozumienie wolności kładzie nacisk na wymiar indywidualny wolności, przy czym istotne jest zarówno ujęcie pozytywne, jak i negatywne. W znaczeniu pozytywnym chodzi o wolność robienia tego, co się chce jako „pozytywną władzę lub zdolność robienia lub cieszenia się czymś, co jest tego warte” (T.H. Green)¹⁸. Tutaj wolność oznacza możliwość decydowania o swoim życiu, nawet w codziennych i zwykłych sytuacjach i w tym znaczeniu również swoboda przemieszczania się i podejmowania pracy w dowolnym miejscu UE stanowi istotny substrat wolności pozytywnej pojedynczego człowieka. Jednak z uwagi na konstrukcję swobody wspólnego rynku, w ramach której jest realizowana wolność

¹⁶ Przywrócenie kontroli granicznych było szczególnie dotkliwe dla regionów przygranicznych, o czym świadczy chociażby otwarty apel burmistrzów miast polskich i niemieckich oraz prezydentów euroregionów z polsko-niemieckiego pogranicza skierowany do władz centralnych i federalnych Polski i Niemiec przyjęty z okazji 30-tej rocznicy podpisania Traktatu między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy podpisany w Bonn dnia 17 czerwca 1991 r. (Dz. U. 1992 r. nr 14, poz. 56). Sygnatariusze listu wyrazili w nim zaniepokojenie sytuacją zaistniałą na granicy w związku z wystąpieniem pandemii COVID oraz apel, by w przyszłości pomimo sytuacji kryzysowych władze centralne umożliwiły zachowanie ciągłości współpracy w zakresie ochrony zdrowia, zarządzania kryzysowego oraz komunikacji – dla dobra mieszkańców pogranicza. W tej sprawie zob. Dwujęzyczna wersja apelu dostępna pod adresem: https://www.kooperation-ohne-grenzen.de/wp-content/uploads/2021/08/CDR_Apel-PL_final.pdf [dostęp 12.05.2022].

¹⁷ *Noty tematyczne o Unii Europejskiej, Swobodny przepływ pracowników*, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/pl/sheet/41/swobodny-przeplyw-pracownikow> [dostęp 21.05.2022 r.].

¹⁸ A. Simhony, T.H. Green: *the common good society*, „History of Political Thought” 1993 14(2), s. 235.

podejmowania pracy w każdym miejscu UE należy również uwzględnić koncepcję wolności indywidualnej negatywnej, co jest bliskie poglądom liberałów, dla których najważniejsza jest wolność określająca stosunek jednostki do innych ludzi. Friedrich von Hayek w powszechnie cytowanym dziele „Konstytucja wolności” określa wolność jako stan, „w którym człowiek nie podlega przymusowi ze strony arbitralnej woli innego lub innych”¹⁹. A zatem różnica między wolnością pozytywną a wolnością negatywną jest taka, że ta pierwsza kładzie nacisk na to, że człowiek jest sam sobie panem i sam kieruje swoim życiem, natomiast ta druga dąży do tego, by inni nie przeszkadzali człowiekowi czynić tego, co zechce²⁰. Śledząc rozwój historyczny i konsekwentne reformy Unii na rzecz likwidacji barier ograniczających wolności człowieka należy stwierdzić, że regulacje unijne pozwalają realizować wolność indywidualną w obu ujęciach.

Należy przyjąć założenie, że respondenci ankiety GANESA nie stawiają znaku równości pomiędzy wolnością a swobodą przemieszczania się i podejmowania pracy, bo w przeciwnym przypadku nie czuliby potrzeby dodatkowego zakresienia odrębnej wartości, jaką jest wolność. Bez wątplenia szerszą perspektywę rozumienia kategorii „wolność” oferuje nam sięgnięcie do oficjalnego katalogu wartości UE zapisanego w art. 2 TUE. Wówczas wolność powinna być interpretowana w kontekście całości prawodawstwa UE, a zwłaszcza prawa pierwotnego, do którego zaliczamy nie tylko traktaty, ale również Kartę praw podstawowych²¹. KPP chroni fundamentalne wolności jednostki, takie jak prawo do głoszenia swoich poglądów, wolność wyznania, przekonań politycznych²². O dostrzeganiu znaczenia i wagi wartości praw podstawowych mogliśmy się przekonać, śledząc odpowiedzi tych respondentów ankiety GANESA, którzy w pytaniu nr 25 wskazali, że Parlament Europejski zajmuje się „Prawami człowieka” oraz „dbaniem o przestrzeganie prawa człowieka”. W związku z powyższym, skoro w oczach respondentów cenna jest wolność gwaranto-

¹⁹ F. von Hayek, *Konstytucja wolności*, Warszawa 2013, s. 55.

²⁰ I. Berlin, *Cztery eseje o wolności*, przeł. D. Grinberg, Warszawa 1994.

²¹ Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 202 z 07.06.2016, s. 2).

²² Szczegółowy katalog wolności został zagwarantowany w art. 6–19 Karty Praw podstawowych i należą do nich: prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego; prawo do poszanowania prywatności i życia rodzinnego; ochrona danych osobowych; prawo do zawarcia małżeństwa i założenia rodziny; wolność myśli, sumienia i religii; wolność przepływu informacji i wyrażania opinii; wolność zgromadzania się i stowarzyszania się; wolność sztuki i badań naukowych; prawo do edukacji; wolność wyboru zawodu i prawo do zatrudniania się w każdym państwie UE; wolność prowadzenia działalności gospodarczej; prawo własności (w tym własności intelektualnej); prawo do azylu; ochrona na wypadek wydalenia i ekstradycji. Na ten temat zob. A. Szejna, A. Kosicki, *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej i jej znaczenie dla Polski i Europy*, Warszawa 2008, s. 22 i n.

wana przez prawa podstawowe, to równie ważne jest zapewnienie skutecznej ochrony instytucjonalnej w ramach działalności organów UE, do których bez wątpienia należy Parlament Europejski.

Drugi powszechnie spotykany wymiar wolności ma charakter dużo szerszy i wiąże się ze sposobem funkcjonowania i zarządzania wspólnymi sprawami w społecznościach, w których cenione są takie wartości, jak niepodległość i suwerenność. Przypomnijmy, że uczestnicy ankiety GANESA z uwagi na swój (bardzo) młody wiek urodzili się w wolnym państwie, zaś totalitarny reżim PRL-u znają jedynie z relacji rodziców i lekcji historii. Jednocześnie wiadomo, że wartość wolności najlepiej docenia się wtedy, gdy jej brakuje. Ogólnie społeczeństwo polskie bardzo wysoko ceni wolność, ponieważ w swojej historii niejednokrotnie doświadczaliśmy niewoli – w czasie zaborów, II wojny światowej i tuż po niej. Świadczy o tym również szeroko zakrojona pomoc udzielana obywatelom Ukrainy przebywającym w Polsce w związku ze zbrojną napaścią Rosji na naszego wschodniego sąsiada²³.

3.5. Demokracja

Spółeczny wymiar wolności jest utożsamiany z kolejną wartością, którą cenią sobie respondenci ankiety GANESA, a mianowicie z demokracją. Dlatego nieprzypadkowo wolność uchodzi za podstawę demokracji, która może nie jest najdoskonalszym z możliwych ustrojów, ale od czasu, kiedy narodziła się w starożytnych Atenach nie wymyślono niczego lepszego. Demokracja jako wartość w UE została doceniona przez 59% respondentów ankiety GANESA i obok wolności oraz pluralizmu stanowi wartość w znaczeniu abstrakcyjnym, o czym była już wcześniej mowa.

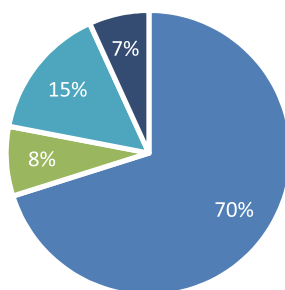
Docenianie demokracji w UE jako wartości wcale nie jest aż takie oczywiste, ponieważ Unia niejednokrotnie w przeszłości i również obecnie spotyka się z zarzutem braku demokracji, że w oddalonej od zwykłego człowieka Brukseli są podejmowane decyzje ponad jego głowami. Wobec braku wiedzy i świadomości na temat zasad funkcjonowania UE łatwo stać się ofiarą autorytarnych populistów wdzierających szaty obrońców demokracji walczących z niedemokratyczną Brukselą. A tymczasem w system unijny opiera się na demokracji, która jest

²³ Zob. m.in. Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, Dz.U. z 2022 r. poz. 583. Ustawa określa m.in. pomoc zapewnianą przez wojewodów, jednostki samorządu terytorialnego oraz inne podmioty obywatelom Ukrainy.

niezmiernie istotnym elementem sprawowania rządów w UE i komunikowania się z obywatelami nawet w najbardziej odległych miejscach naszego kontynentu.

Przed wszystkim to obywatele Unii Europejskiej bezpośrednio wybierają członków Parlamentu Europejskiego od 1979 r. Przypomnijmy, że respondenci ankiety GANESA wykazali się stosunkowo dobrą wiedzą w tym zakresie, ponieważ w pytaniu nr 1, w którym chcieliśmy się dowiedzieć w jaki sposób zostaje się deputowanym do Parlamentu Europejskiego, 70.1% studentów i uczniów wskazała prawidłową odpowiedź, że deputowanych wybiera się w wyborach powszechnych – każdy obywatel danego kraju UE może głosować na deputowanych z danego kraju. Tylko 15.1% ankietowanych wskazała, że to parlament danego kraju wybiera, kto będzie w Parlamencie Europejskim, zaś pozostałe dwie opcje (rząd danego kraju Unii Europejskiej desygnuje na to stanowisko; deputowanych wybiera się w wyborach powszechnych – można głosować także na kandydatów z zagranicy, gdy we własnym kraju nikt nie spełnia naszych oczekiwań) wskazała stosunkowo mała liczba respondentów, odpowiednio 6.8% oraz 7.8%²⁴ (wykres nr 3.6).

Wykres 3.6. Pyt. 1. W jaki sposób zostaje się deputowanym do Parlamentu Europejskiego?

- Deputowanych wybiera się w wyborach powszechnych – każdy obywatel danego kraju UE może głosować na deputowanych z danego kraju.
- Deputowanych wybiera się w wyborach powszechnych - można głosować także na kandydatów z zagranicy, gdy we własnym kraju nikt nie spełnia naszych oczekiwań.
- Parlament danego kraju wybiera, kto będzie w Parlamencie Europejskim.
- Rząd danego kraju Unii Europejskiej desygnuje na to stanowisko.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

²⁴ Na temat demokracji w kontekście wyników ankiety GANESA zob. również M. Krakowska, A. Tracz-Molasy, E. Reinhard, *Scenariusz „Działaj lokalnie, zmieniaj globalnie, czyli o tym, co daje Ci demokracja”*, [w:] *Dialog w Unii Europejskiej – scenariusze zajęć dydaktycznych z zakresu komunikacji, mediacji, stereotypów i przeciwdziałania dezinformacji*, red. M. Miodek, Wrocław 2022, s. 57 i n.

Nie bez znaczenia jest szeroki zakres kompetencji, jakie posiada Parlament Europejski, ponieważ wraz z Radą pełni funkcje ustawodawczą i budżetową. Warto przypomnieć, że respondenci ankiety GANESA w pytaniu otwartym nr 25 ankiety („na zasadzie automatycznych skojarzeń (bez zagłębienia do źródeł) napisz, czym zajmuje się Parlament Europejski”) w większości wskazali na funkcje prawodawczą Parlamentu, chociaż tylko nieliczni mieli świadomość, że jest to kompetencja współdzielona razem z Radą²⁵. Ponadto bardzo ważne jest to, kogo wybieramy do PE, ponieważ w wielu sprawach, takich jak imigracja, zarządzanie gospodarcze, transport czy ochrona środowiska współdecyduje Parlament Europejski wspólnie z Radą. Jak zauważyło szereg respondentów ankiety GANESA odpowiadających na pytanie nr 25, wskazało że Parlament posiada również istotne uprawnienia nadzorcze w stosunku do innych instytucji UE. Parlament mianuje przewodniczącego Komisji, Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich i prezesa Europejskiego Banku Centralnego i dzięki temu szefowie tych ważnych instytucji unijnych uzyskują poparcie demokratycznego organu, jakim jest PE. *Last but not least* Parlament może doprowadzić do uruchomienia procedury z art. 7 wobec państw członkowskich, które nie szanują demokracji i nie podtrzymują podstawowych wartości Unii Europejskiej. Przypomnijmy, że artykuł 7 został uruchomiony, po raz pierwszy w historii Unii Europejskiej, wobec Polski 20 grudnia 2017 roku, jednak nie doszło do wymierzenia kary, ponieważ procedura sankcyjna z artykułu siódmego przewiduje, że do nałożenia kar wymagana jest jednomyślność pozostałych krajów Unii²⁶. W konsekwencji Parlament i Rada wydały rozporządzenie powszechnie nazywane „pieniądze za praworządność”, na podstawie którego procedura sankcyjna jest skuteczna, gdy zgodę wyrazi większość 15 z 27 krajów Unii obejmujących 65 proc. ludności Unii²⁷. Należy podkreślić, że o ile art. 7 jest narzędziem do karania za poważne i stałe naruszenia wartości UE, to rozporządzenie „pieniądze za praworządność” stanowi głównie mechanizm ochrony budżetu.

Wzmocnieniu demokracji w Unii służą również mechanizmy, za pomocą których jednostki, grupy i organizacje mogą wpływać na prace Parlamentu Europejskiego. Jako przykład niech posłuży prawo obywateli do złożenia petycji

²⁵ Szczegółowe omówienie pytania nr 25 znajduje się w odrębnym podrozdziale niniejszego opracowania.

²⁶ A. Grzelak, *Główne problemy naruszenia zasady praworządności w Polsce podniesione przez Komisję Europejską*, w: *Wniosek Komisji Europejskiej w sprawie wszczęcia w stosunku do Polski procedury art. 7 TUE, ramy polityczno-prawne*, red. J. Barcz., A. Zawadzka-Łojek, Warszawa 2018, s. 57–73.

²⁷ Zob. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE, Euratom) 2020/2092 z dnia 16 grudnia 2020 r. w sprawie ogólnego systemu warunkowości służącego ochronie budżetu Unii, Dz.U.UE.L.2020.4331.1.

do Parlamentu Europejskiego²⁸. Jeden z respondentów odpowiadając na pytanie nr 25 o charakterze otwartym ankiety, czym zajmuje się Parlament Europejski napisał: „*Podaje decyzje dotyczących umów międzynarodowych, nadzoruje inne instytucje europejskie, rozpatruje petycje*”. Wprawdzie nie do końca można się zgodzić z pierwszą częścią wypowiedzi, gdyż polityka zagraniczna jest domeną organów międzyrządowych Unii, to jednak wyróżnienie w odpowiedzi prawa do petycji wskazuje na świadomość ankietowanego na temat instrumentów wzmacniających demokrację w UE.

Niestety żaden z respondentów odpowiadających na pytanie nr 25 nie napisał o pozostałych ważnych uprawnieniach jednostki umacniającej procesy demokratyczne w UE, do których należą m.in. prawo dostępu do informacji na temat wybranych tematów lub możliwość powiadomienia PE o ważnych kwestiach za pośrednictwem Działu ds. Zapytań Obywatelskich. Nie bez znaczenia jest również opcja uczestnictwa w kampaniach listowych skierowanych do członków Parlamentu Europejskiego organizowanych przez grupy działające na rzecz praw obywatelskich (np. Liberties) lub po prostu opcja wysyłania indywidualnych e-maili do parlamentarzystów jako naszych przedstawicieli.

Sam fakt istnienia rozlicznych mechanizmów na rzecz wzmocnienia demokracji w UE nie oznacza, że Unia Europejska jest doskonałym przykładem demokracji i może mogłaby być lepsza, ale z pewnością demokratyczny system rządów UE zasługuje na uznanie oraz na to, aby korzystać z praw wyborczych i innych instrumentów zagwarantowanych w przepisach prawa.

3.6. Brak dodatkowych opłat za korzystanie z roamingu

Brak dodatkowych opłat za korzystanie z roamingu to piąta w kolejności ceniona przez respondentów wartość w UE, na którą wskazało 61% respondentów. Tak wysoka ocena omawianej wartości ma bezpośredni związek z (bardzo)

²⁸ Prawo petycji obywatela UE zostało uregulowane w art. 20 ust. 2 lit. d oraz art. 24 TFUE, natomiast w przypadku osób fizycznych niebędących obywatelami UE stosuje się art. 227 TFUE. Prawo złożenia petycji do PE odnosi się do sprawy, która bezpośrednio dotyczy jego lub innych osób oraz mieści się w zakresie działalności UE. Prawo do złożenia petycji przysługuje także stowarzyszeniom, przedsiębiorstwom i organizacjom, które posiadają siedzibę w jednym z państw członkowskich, zob. A. Pazura, A. Mazur, *Korzyści wynikające z faktu posiadania obywatelstwa Unii Europejskiej*, w: *Obywatel – państwo – społeczność międzynarodowa*, red. E. Cała-Wacinkiewicz, D. Wacinkiewicz, Warszawa 2014, s. 420.

młodym wiekiem respondentów, którzy jako przedstawiciele tzw. pokolenia Z (zoomers) nie znają życia bez internetu i mediów społecznościowych (*social media*)²⁹, a zatem brak opłat roamingowych traktują jako uzupełnienie i niezbędny element składowy wartości swobodnego przemieszczania się oraz podejmowania pracy i studiowania na terenie UE.

Podchodząc z należytą rezerwą do metodyki etykiety pokoleniowej, dokonującej podziału społeczeństwa na grupy przynależne do generacji baby boomers, X, Y (millenialsów) oraz Z (zoomers), ponieważ może ona doprowadzić do wzmacniania istniejących podziałów i stereotypów, należy stwierdzić określoną wartość poznawczą badań nad preferencjami pokoleniowymi³⁰. Najważniejszym atutem jest fakt, że typologie pokoleniowe podkreślają ogromne znaczenie digitalizacji we współczesnym świecie, a w szczególności dla młodego pokolenia³¹.

Należy w związku z tym mieć świadomość, że respondenci ankiety GANESA to zoomersi, którzy potrzebują stałego i nieprzerwanego dostępu do internetu i to jest ich podstawowe źródło uzyskiwania informacji. W tym kontekście ujawnia się szczególna wartość projektu GANESA skierowanego do omawianej grupy wiekowej, by zapobiec łatwowierności i nadmiernej ufności wobec digitalnych informacji. W tym miejscu należy wymienić warsztaty w zakresie rozpoznawania fake newsów, zorganizowane w ramach naszego projektu, które miały na celu przybliżenie techniki rozpoznawania i przeciwdziałania zagrożeniom zniekształcenia informacji. Kolejną ważną cechą charakterystyczną zidentyfikowaną wśród przedstawicieli pokolenia Z to mobilność³². Zoomersi uwielbiają podróżować i nie zapuszczają korzeni, co w odniesieniu do respondentów ankiety GANESA znajduje odzwierciedlenie w wysokiej ocenie nie tylko wartości swobody przemieszczania się w Europie (62% odpowiedzi), ale

²⁹ A. Dolot, *The characteristic of Generation Z*, "e-mentor" 2018, s. 44–50, <http://dx.doi.org/10.15219/em74.1351> [dostęp 16.06.2022 r.].

³⁰ W maju 2021 roku Philip Cohen, socjolog z Uniwersytetu w Maryland, napisał list otwarty do Pew Research, słynnego ośrodka specjalizującego się w problematyce badań trendów społecznych na świecie, pod którym podpisało się blisko 200 naukowców, w którym wezwał do zaprzestania posługiwania się powszechnie stosowanymi etykietami pokoleniowymi, ponieważ wzmacniają proste stereotypy, promują pseudonaukę i utrudniają rozumienie zjawisk społecznych. W odpowiedzi Pew Research stwierdziło, że pomimo „ograniczenia analizy pokoleniowej”, „może ona być przydatnym narzędziem”, na ten temat zob. M. Strzelczak, *Podziały generacyjne – czy mają sens?*, w: *Raport „Odpowiedzialny biznes w Polsce 2021. Dobre praktyki”*, s. 17, <https://odpowiedzialnybiznes.pl/wp-content/uploads/2022/05/Raport2021.pdf> [dostęp 23.06.2022 r.].

³¹ B. Duffy, *The Generation Myth: Why When You are Born Matters Less Than You Think*, Basic Books, New York 2021, s. 111.

³² Zob. B. Group, *Gen Z: The Culture, Beliefs and Motivations Shaping the Next Generation*, Paperback 2018, s. 222.

i popularności programu Erasmus (62% odpowiedzi), dzięki którym są możliwe nawet krótkie wyjazdy do europejskich uczelni i szkół partnerskich³³.

3.7. Pluralizm

Pluralizm to wartość w UE, którą wskazało stosunkowo najmniej respondentów (31% wszystkich głosów), która jednak posiada fundamentalne znaczenie ze względu na podstawowe cele i założenia projektu GANESA. Jak słusznie zauważa M. Tabernacka w pierwszym rozdziale niniejszej monografii: „właśnie to, że Europa jest różnorodna, ale potrafiliśmy koegzystować wspólnie (choć nie bez pewnych trudności) doprowadziło do tego, że mamy swoją wspólną tożsamość z poszanowaniem szacunku do różnorodności, co mimo wszystko potwierdziło się finalnie w akceptowaniu kolejnych fal ludności emigrującej na nasz kontynent”³⁴.

Należy podkreślić, że pluralizm nie został umieszczony w oficjalnym katalogu wartości unijnych zawartych w art. 2 TUE, jednak dopiero wtedy, gdy istnieje rzeczywiste „poszanowanie godności osoby ludzkiej, wolności, demokracji, równości, państwa prawnego, jak również poszanowanie praw człowieka, w tym praw osób należących do mniejszości”, zagwarantowany jest pluralizm. Zdaniem socjologa A. Zybortowicza, „pluralizm – chociaż to może brzmieć paradoksalnie – jest formą ochrony jedności społecznej. Akceptując pluralizm, godzimy się na różnorodność. Przyzwalając innym ludziom, aby pod pewnymi istotnymi (choć nie wszystkimi) względami byli od nas odmienni, chronimy godność jednostki ludzkiej. I przyzwalamy, aby tę odmienność – np. sposób przeżywania swojej religijnej wiary – mogli publicznie okazywać. Przyzwalamy innym, by – korzystając z wolności – błędzili. Błędzili, ale nadal pozostawali wśród nas”³⁵. Bez wątplenia cytat ten można w całej rozciągłości odnieść do społeczeństwa Europy jako różnorodnej całości.

³³ Zob. *Erasmus+ Programme Guide 2022*, <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/document/erasmus-programme-guide-2022> [dostęp 3.06.2022 r.].

³⁴ M. Tabernacka, *Założenia projektu pt. Mediacje i dialog w Unii Europejskiej prowadzące do trwałego i sprawiedliwego społecznie porozumienia osiąganego w warunkach rzetelnej i wiarygodnej informacji GANESA*, opracowanie zamieszczone w niniejszym tomie.

³⁵ A. Zybortowicz, *Pluralizm staje się fikcyjny, gdy niedostatecznie odwzorowuje rzeczywistość mnogość społecznych potrzeb, ale i mnogość tradycji*, <https://wpolityce.pl/polityka/134959-pluralizm-staje-sie-fikcyjny-gdy-niedostatecznie-odwzorowuje-rzeczywista-mnogosc-spoecznych-potrzeb-ale-i-mnogosc-tradycji#:~:text=Pluralizm%20> [dostęp: 13.06.2022 r.].

Stąd nie do przecenienia są wszelkie działania instytucji unijnych mające na celu zachowanie pluralizmu w państwach członkowskich w celu obrony praw podstawowych. Jako przykład może tu posłużyć walka o prawo podstawowe jakim jest wolność słowa w Polsce. Przypomnijmy, że w 2021 r. Sejm przyjął nowelizację ustawy o radiofonii i telewizji³⁶, w której znalazły się przepisy zakazujące kapitałowi spoza Europejskiego Obszaru Gospodarczego posiadania akcji większościowych w polskich mediach. Nowelizacja otrzymała przydomek Lex TVN, ponieważ de facto była skierowana przeciwko krytycznej wobec elit rządowych stacji TVN, której właścicielem jest amerykański koncern Discovery. W związku z tym, że wejście w życie ustawy zagrażałoby wolności mediów w kraju – wszakże podobne działania mogłyby zostać skierowane przeciwko wszystkim krytycznym rządowi mediom – w całym kraju odbyły się liczne protesty w obronie pluralizmu mediów. W tej krytycznej sytuacji nie tylko rząd Stanów Zjednoczonych, broniący swoich żywotnych interesów gospodarczych³⁷, ale również instytucje zgłosiły sprzeciw wobec działań polskiego parlamentu. Wiceprzewodnicząca Komisji Europejskiej i komisarz odpowiedzialna za wartości i przejrzystość Věra Jourová wydała oświadczenie w obronie pluralizmu mediów: „Silne demokracje chętnie przyjmują pluralizm mediów i różnorodność opinii, a nie z nimi walczą”³⁸. Natomiast Parlament Europejski przyjął Rezolucję na temat wolnych mediów w Polsce³⁹ i chociaż forma, jaką jest rezolucja nie posiada charakteru prawnie wiążącego, to stanowi ważny sygnał dla wszystkich państw członkowskich, że tego typu działania należy jednoznacznie potępić jako „próbę uciszenia krytycznych treści i bezpośredni atak na pluralizm mediów”. W Rezolucji podkreślono fundamentalny charakter nadrzędności prawa UE jako podstawowej zasady pra-

³⁶ Ustawa z dnia 11 sierpnia 2021 r. o zmianie ustawy o radiofonii i telewizji oraz ustawy o kinematografii, Dz. U. 2021, poz. 1676.

³⁷ Strona amerykańska podniosła, że wejście w życie ustawy Lex TVN byłoby złamaniem postanowień Traktatu o stosunkach handlowych i gospodarczych między Rzeczpospolitą Polską i Stanami Zjednoczonymi Ameryki, sporządzonego w Waszyngtonie, 21 marca 1990 r., Dz.U. z 1994 r. nr 97, poz. 467 z 15.09.1994 r. ze zm.

³⁸ *Media pluralism and diversity of opinions are what strong democracies welcome, not fight against. The draft Polish broadcasting law sends a negative signal*, https://twitter.com/Vera-Jourova/status/1425754084557139977?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwtterm%5E1425754084557139977%7Ctwtgr%5E%7Ctwcon%5Es1__&ref_url=https%3A%2F%2Fwww.euractiv.pl%2Fsection%2Finstytucje-ue%2Fnews%2Fjourova-silne-demokracje-chetnie-przyjmuj-pluralizm-mediow-i-roznorodnosc-opinii-a-nie-z-nimi-walczą%2F [dostęp 22.06.2022].

³⁹ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 16 września 2021 r. w sprawie wolności mediów i dalszego pogarszania się stanu praworządności w Polsce (2021/2880(RSP)), Dz.U.U.E C z dnia 11 marca 2022 r.

wa UE oraz stwierdzono brak postępów, a nawet pogorszenie się stanu praworządności w Polsce od czasu przyjęcia rezolucji Parlamentu Europejskiego z 17 września 2020 r.⁴⁰ Wynikiem rezolucji PE są aktualne prace Komisji Europejskiej nad projektem europejskiej ustawy o nazwie Akt o Wolności Mediów (MFA, z ang. Media Freedom Act), który ma się ukazać w trzecim kwartale 2022 roku⁴¹.

⁴⁰ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 17 września 2020 r. w sprawie wniosku dotyczącego decyzji Rady w sprawie stwierdzenia wyraźnego ryzyka poważnego naruszenia przez Rzeczpospolitą Polską zasady praworządności (COM (2017)0835 – 2017/0360R (NLE)).

⁴¹ *For a «European Media Freedom Act»*, https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2019-2024/breton/announcements/european-media-freedom-act_en [dostęp 11.06.2022 r.].

Rozdział 4.
Integracja europejska w ocenie
respondentów ankiety
w projekcie GANESA

4.1. Ocena integracji Polski z Unią Europejską

Respondenci ankiety w projekcie GANESA wypowiedzieli się na tematy mające związek z integracją europejską. Na tej podstawie można dokonać próby oceny integracji Polski z Unią Europejską, zwłaszcza na podstawie analizy odpowiedzi respondentów na dwa pytania. Chodzi o pytanie 9 (Czy integrację Polski z Unią Europejską oceniasz pozytywnie?) oraz pytanie 29 (Czy członkostwo Polski w Unii Europejskiej oceniasz jako korzystne dla ludzi mieszkających w Polsce?). Celem zrozumienia intencji badawczych przyświecających autorom ankiety należy dokonać wstępnych dyferencji i podstawowego różnicowania.

Integracja Polski z Unią Europejską powinna być oceniana z jednej strony w perspektywie historycznej, obserwowanej w określonych odcinkach czasowych, której swoiste ukoronowanie stanowi przystąpienie Polski do struktur unijnych w 2004 r.¹, a z drugiej strony w perspektywie dynamicznej traktującej integrację jako proces niedokończony, którego wyznacznikiem jest stopień internalizacji wartości stanowiących fundament funkcjonowania Unii Europejskiej. Poniżej nastąpi ocena wyników badań ankiety GANESA w oparciu o autorską konceptualizację perspektywy historycznej i dynamicznej integracji.

4.2. Perspektywa historyczna integracji

Perspektywa historyczna integracji ukazuje, że uzyskanie członkostwa w UE stanowi jeden z najważniejszych osiągnięć w dziejach państwa polskiego, które zostało poprzedzone wieloletnimi, intensywnymi i wieloetapowymi przygotowaniem. Po przemianach ustrojowych nastąpiło podpisanie układu stowarzyszeniowego², który otworzył proces żmudnych negocjacji akcesyjnych, a nade wszystko intensywnych prac dostosowawczych nakierowanych na spełnienie wymogów o charakterze politycznym i ekonomicznym. Te ostatnie wiązały się z koniecznością uchwalenia ok. 270 ustaw dostosowujących prawo polskie do

¹ Polska oraz dziewięć innych państw Europy Środkowej i Południowej przystąpiła do Unii Europejskiej z dniem 1 maja 2004 r. na mocy Traktatu Akcesyjnego podpisanego 16 kwietnia 2003 r. w Atenach. Warto zaznaczyć, że sam Traktat akcesyjny składa się z preambuły i tylko trzech artykułów jednak wraz z załączoną dokumentacją liczy przeszło 5000 stron.

² Układ Europejski ustanawiający stowarzyszenie między Rzeczpospolitą Polską, z jednej strony, a Wspólnotami Europejskimi i ich Państwami Członkowskimi, z drugiej strony, sporządzony w Brukseli dnia 16 grudnia 1991 r., Dz. U. 1994, nr 11, poz. 38.

prawa unijnego³. Traktat akcesyjny z 16 kwietnia 2003 r.⁴ mógł wejść w życie dopiero po zakończeniu złożonej procedury ratyfikacyjnej, czyli po zatwierdzeniu i przyjęciu przez Parlament Europejski, jednogłośnie przez Radę Unii Europejskiej oraz po ratyfikowaniu przez wszystkie kraje członkowskie (najczęściej w głosowaniach parlamentarnych). W Polsce proces jego przyjęcia odbył się w formie ogólnonarodowego referendum w dniach 7-8 czerwca 2003 r., w którym udział wzięło 58% uprawnionych do głosowania, przy czym na „tak” zagłosowało 77% z nich, co stanowiło mocne i jednoznaczne poparcie obywateli naszego kraju dla integracji Polski z Unią⁵.

Należy podkreślić, że perspektywa historyczna integracji nie może zostać zredukowana wyłącznie do okresu polskiego członkostwa w strukturach unijnych, gdyż świadome i skuteczne uczestnictwo w nadawaniu kierunków integracji europejskiej zakłada znajomość i zrozumienie całej historii rozwoju UE od chwili jej utworzenia, czyli wraz z powołaniem Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali (*European Coal and Steel Community*) w 1951 r., Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej (*European Atomic Energy Community*) w 1957 r. oraz Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (*European Economic Community*) w tym samym roku⁶.

W znaczeniu historycznym już samo przystąpienie do wspólnoty państw europejskich ukształtowanej w wieloletnim procesie determinującym tożsamość naszego kontynentu, stanowi wartość samą w sobie. Rozpatrując integrację w kontekście wartości warto przytoczyć definicję M. Łobockiego utożsamiającą wartość z tym wszystkim, „co uchodzi za ważne i cenne dla

³ Zob. Ośrodek Informacji i Dokumentacji Europejskiej, *Wykazy ustaw dostosowujących prawo polskie do prawa UE – przed 1 maja 2004*, <http://oide.sejm.gov.pl/oide/index.ph> [dostęp 12.06.2022 r.].

⁴ Polska stała się członkiem UE na mocy Traktatu akcesyjnego z dnia 16 kwietnia 2003 roku podpisanego w Atenach, który jednocześnie stanowi podstawą akcesji 10 krajów Europy Środkowej i Południowej (Cypru, Czech, Estonii, Litwy, Łotwy, Malty, Polski, Słowacji, Słowenii i Węgier) do Unii Europejskiej, zob. Akt dotyczący warunków przystąpienia Republiki Czeskiej, Republiki Estońskiej, Republiki Cypryjskiej, Republiki Łotewskiej, Republiki Litewskiej, Republiki Węgierskiej, Republiki Malty, Rzeczypospolitej Polskiej, Republiki Słowenii i Republiki Słowackiej oraz dostosowań w Traktatach stanowiących podstawę Unii Europejskiej, Dz. Urz. C 227 z 23 września 2003 r.

⁵ Na ten temat zob. A. K. Piasecki, *Referendum akcesyjne z 2003 r. Próba bilansu*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis”, Folia 22 Studia Politologica II, 2004, s. 22 i n.; M. Grabowska, *Polska ustawa o referendum ogólnokrajowym (referenda akcesyjne)*, „Studia Europejskie” 2003, nr 1, s. 95 i n.

⁶ Na temat historii UE zob. Komisja Europejska, Europejski Ośrodek Strategii Politycznej, *Historia Europejska: od 60 lat podążamy wspólnie jedną drogą*, Urząd Publikacji, 2019, <https://data.europa.eu/doi/10.2872/952062> [dostęp 12.06.2022 r.].

jednostki i społeczeństwa oraz jest godne pożądanie, co łączy się z pozytywnymi przeżyciami i stanowi jednocześnie cel dążeń ludzkich”⁷. W tym znaczeniu „pożądanie” i „dążenia” mogą być utożsamiane z długotrwałym i wieloetapowym procesem akcesyjnym, o którym mowa w art. 49 Traktatu o Unii Europejskiej⁸, zaś samą wartością staje się akt przystąpienia do UE i uzyskanie statusu pełnoprawnego członka. Jednak samo przystąpienie Polski do struktur unijnych w 2004 r. to dopiero początek i w związku z tym niezmiernie ważne jest uwzględnienie wszystkich kolejnych etapów rozwoju naszego członkostwa zilustrowanych chociażby w danych statystycznych publikowanych przez Eurobarometer czy rodzimy GUS.

4.3. Perspektywa dynamiczna integracji

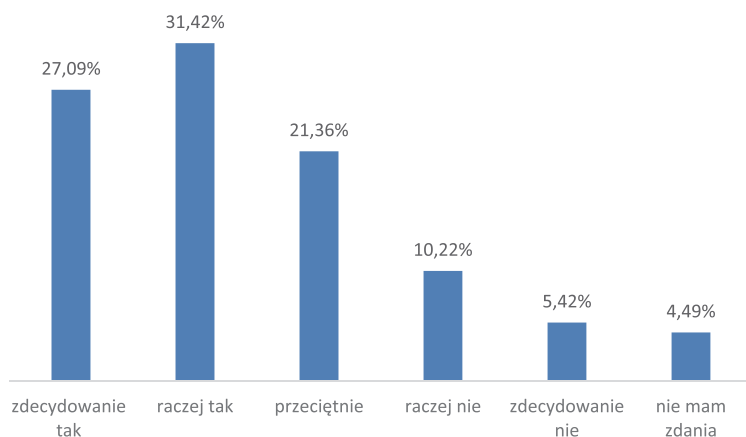
Perspektywa dynamiczna integracji traktuje ją jako niedokończony i trwale dziejący się proces, którego wyznacznikiem jest stopień internalizacji wartości stanowiących fundament funkcjonowania Unii Europejskiej. Chodzi o przyjęcie założenia, że podstawową przesłanką integracji jest poszanowanie i wspieranie traktatowych wartości określonych w art. 2 TUE, do których należą: poszanowanie godności osoby ludzkiej, wolności, demokracji, równości oraz państwa prawnego; poszanowanie praw człowieka, w tym praw osób należących do mniejszości; poszanowanie społeczeństwa opartego na pluralizmie; niedyskryminacja, tolerancja, sprawiedliwość, solidarność i równość kobiet i mężczyzn. W tym sensie to stanie się pełnoprawnym członkiem UE oznacza obowiązek implementacji i stosowania nie tylko dotychczasowych, ale i nowych oraz przyszłych aktów prawa unijnego, co za każdym razem nakazuje podejmowanie najwyższej dbałości o poszanowanie i wspieranie fundamentalnych wartości określonych w art. 2 TUE. Ale na tym nie koniec, gdyż perspektywa dynamiczna uwzględnia nie tylko stopień internalizacji wartości odzwierciedlony w aktach prawnych, ale również w procesie stosowania prawa przez władze publiczne oraz uwzględnia postawę społeczeństwa wobec tych wartości, względnie aktów sprzeniewierzenia się tym wartościom.

⁷ M. Łobocki, *Pedagogika wobec wartości*, w: *Kontestacje pedagogiczne*, red. B. Śliwerski, Kraków 1993, s. 125.

⁸ Art. 49 Traktatu o Unii Europejskiej stanowi podstawę prawną dla państw europejskich chcących przystąpić do UE, ZOB.: Wersja skonsolidowana Traktatu o Unii Europejskiej – Tytuł VI – Postanowienia końcowe – Artykuł 49 (dawny artykuł 49 TUE) (Dz.U. C 202 z 7.6.2016, s. 43).

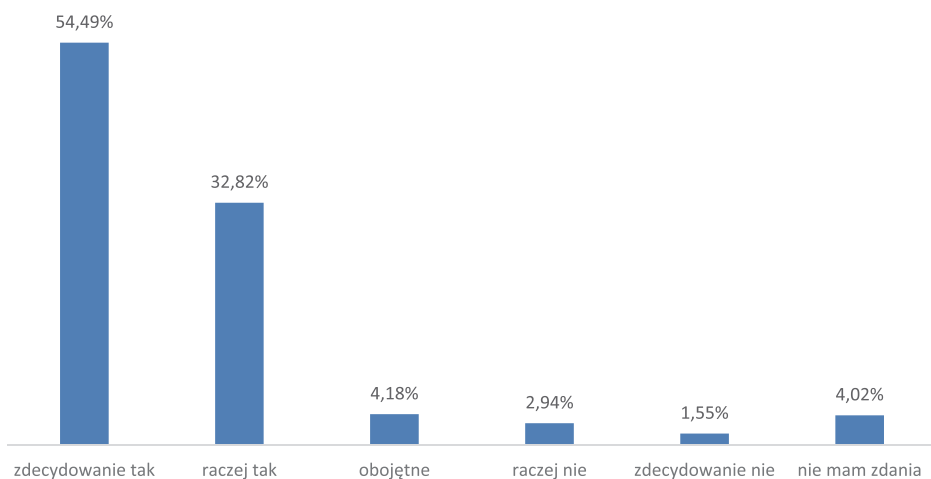
Przystępując do omawiania wyników ankiety GANESA, zwłaszcza zaś odpowiedzi udzielonych na pytanie 9 (Czy integrację Polski z Unią Europejską oceniasz pozytywnie?) oraz pytanie 29 (Czy członkostwo Polski w Unii Europejskiej oceniasz jako korzystne dla ludzi mieszkających w Polsce?), należy z całą mocą podkreślić, że autorzy ankiety nie sugerowali respondentom sposobu interpretacji obu pytań, czy chodzi o integrację jako akt przystąpienia do UE i wynikające z tego korzyści, których bilansu dokonujemy chociażby w każdej rocznicę przystąpienia do struktur unijnych czy o integrację jako stopień in-

Wykres 4.1. Czy integrację Polski z Unią Europejską oceniasz pozytywnie?

Źródło: opracowane własne na podstawie badań GANESA

Wykres 4.2. Czy członkostwo Polski w Unii Europejskiej oceniasz jako korzystne dla ludzi mieszkających w Polsce?

Źródło: opracowane własne na podstawie badań GANESA

ternalizacji unijnych wartości. Należy zatem założyć, że każdy z respondentów dokonał indywidualnej interpretacji dwóch ww. pytań.

Śledząc uzyskane w ankiecie wyniki należy odnotować znaczące różnice w sposobie oceny integracji Polski z Unią Europejską (zob. wykres 4.1) a oceny korzyści wynikających z członkostwa Polski w Unii Europejskiej dla ludzi mieszkających w Polsce (zob. wykres 4.2).

4.4. Członkostwo w UE a integracja z UE

Analiza odpowiedzi udzielonych na pytanie 9 i 29 ankiety GANESA wykazuje, że wprawdzie imponująca ilość respondentów – aż 87% badanych, wyraźnie dostrzega korzyści wynikające z członkostwa Polski w Unii Europejskiej (po zsumowaniu 32% głosów na „raczej tak” oraz 54% głosów na „zdecydowanie tak”), to już znacznie mniejsza ilość, bo 58% respondentów pozytywnie oceniła integrację Polski z UE (po zsumowaniu 31% głosów na „raczej tak” oraz 27% głosów na „zdecydowanie tak”). Jest to aż 28,8 punktów procentowych różnicy pomiędzy sposobem oceny korzyści płynących z członkostwa Polski a pozytywną oceną integracji z UE. Wynik ten zostaje dodatkowo wzmocniony, gdy uwzględnimy odpowiedzi skrajnie pozytywne (zdecydowanie tak), gdyż wówczas różnica staje się jeszcze bardziej widoczna. Podczas gdy 54% respondentów odpowiedziało „zdecydowanie tak” w odniesieniu do korzyści płynących z członkostwa w UE, to skrajnie pozytywną ocenę integracji z UE wyraża o połowę mniej – 27% głosów „zdecydowanie tak”. Taki wynik świadczy o tym, że respondenci nie stawiają znaku równości między pozytywną oceną integracji Polski z UE a korzyściami płynącymi z integracji (członkostwa w UE), co próbuje wyjaśnić zaproponowana powyżej autorska perspektywa historyczna oraz perspektywa dynamiczna integracji.

Perspektywa historyczna oceny członkostwa w UE nakazuje przyjęcie metody statystycznej pozwalającej na ocenienie konsekwencji przystąpienia do struktur unijnych w zamkniętych odcinkach czasowych i zilustrowanych za pomocą konkretnych wielkości liczbowych⁹. Pozwala to na odnotowanie wymiernych korzyści płynących z członkostwa, które realnie powinien odczuwać każdy przeciętny mieszkaniec Polski. Przykładowo, jak zauważa C. Leszczyńska, statystyki wskazują, że w latach 2003–2018 PKB Polski w przeliczeniu na

⁹ O tym, że statystyka jest ważnym instrumentem poznawania i badania historii świadczy chociażby wielotomowe, monumentalne dzieło z serii „Historia Polski w liczbach” przygotowane przez Główny Urząd Statystyczny.

mieszkańca zwiększyło się aż o 100 proc., zaś wydatki unijne w ramach funduszy strukturalnych w Polsce 2–4-krotnie przewyższyły naszą składkę. Dane liczbowe zdaniem autorki niezbitcie dowodzą, że pomoc unijna przyczyniła się m.in. do wyrównania różnic w poziomie rozwoju i dochodów, stworzenia atrakcyjnych warunków dla inwestorów i nowych miejsc pracy oraz ogólnie wzrostu zamożności społeczeństwa¹⁰. Warto jednak te ustalenia skomentować spostrzeżeniem, że przytoczone przez autorkę statystyki, świadczą raczej o podniesieniu przeciętnego poziomu bogactwa, co jednak nie oznacza wyrównania poziomu rozwoju i dochodów. Aby to ustalić, należałoby zastosować np. wskaźnik Giniego.

Wysoki wynik ankiety GANESA w odniesieniu do oceny korzyści płynących z członkostwa w UE należy przeanalizować przez pryzmat wyników uzyskanych w odpowiedziach na pytanie 22 ankiety (Jeżeli cenisz którąś z poniższych wartości w Unii Europejskiej, zaznacz jedną lub więcej z poniższych opcji). Przypomnijmy, że zostały zaproponowane takie wartości jak: swoboda przemieszczania się między państwami; wspólna polityka zagraniczna; wspólny zakup szczepionek COVID; możliwość podjęcia pracy w każdym kraju unijnym; program Erasmus; wolność; brak dodatkowych opłat za korzystanie z roamingu; demokracja; pluralizm. Zwróćmy uwagę, że ogromna większość respondentów GANESA zdecydowała się wskazać kilka wartości podanych z listy (a nawet są przypadki zakreślenia wszystkich podanych opcji). To z kolei należy uznać za docenienie przez uczniów i studentów nie pojedynczych, ale kompleksowych i całościowych korzyści, jakie daje realizacja idei integracji europejskiej. Jednocześnie, jak już była o tym mowa, większość z wartości wymienionych w pytaniu 22 to są tzw. wartości życia codziennego, które przynoszą wymierne korzyści, np. związane z wysokością otrzymywanej płacy, znalezieniem zatrudnienia w dowolnym państwie UE czy uzyskaniem lepszego wykształcenia dzięki uczestnictwu w programie Erasmus.

Stosunkowo niska ocena integracji Polski z UE (w porównaniu z oceną korzyści wynikających z członkostwa Polski w UE dla ludzi mieszkających w Polsce), wynikająca z ankiety GANESA, powinna być interpretowana przez pryzmat perspektywy dynamicznej integracji, a w szczególności trwającego kryzysu internalizacji wartości UE wymienionych w art. 2 TUE przez władze Polski. Chodzi zatem o zaprezentowane powyżej przypadki naruszania zasady praworządności, przykładowo wolności słowa i pluralizmu mediów w związku z uchwaleniem przez Sejm tzw. Lex TVN w 2021 r., skierowanej przeciwko krytycznej wobec rządu stacji telewizyjnej. Przypomnijmy, że Parlament Eu-

¹⁰ Zob. np. C. Leszczyńska, *Historia Polski w liczbach*, tom V: *Polska 1918–2018*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2019, s. 115 i n.

ropejski wykazał się natychmiastową reakcją i przyjmując Rezolucję na temat wolnych mediów w Polsce¹¹ wysyłał ważny sygnał, że wolność słowa i pluralizm mediów to wartości istotne dla funkcjonowania UE jako wspólnoty. W najnowszym sprawozdaniu na temat praworządności z 14 lipca 2022 r. Komisja Europejska po raz pierwszy skierowała konkretne zalecenia do każdego z państw członkowskich w celu zachęcenia do postępów w realizacji trwających lub planowanych reform oraz pomoc w określeniu obszarów, w których potrzebne są usprawnienia¹². W przypadku Polski sprawozdanie wskazuje na problemy strukturalne dotyczące niezależności sądownictwa, zwłaszcza zaś wykorzystywanie postępowań dyscyplinarnych do ograniczania niezależności sądów. Ponadto Komisja sformułowała zastrzeżenia dotyczące niezależności prokuratury w naszym kraju.

Kryzys fundamentalnych wartości UE został zauważony przez niektórych respondentów ankiety GANESA, gdyż w odpowiedzi na pytanie 25 (Na zasadzie automatycznych skojarzeń (bez zagłębienia do źródeł) napisz, czym zajmuje się Parlament Europejski) uzyskaliśmy m.in. taką wypowiedź jednego ze studentów: [Parlament Europejski zajmuje się] „*sprawdzaniem sytuacji w krajach członkowskich; podejmuje działania na rzecz solidarności i jedności państw członkowskich, sprzeciwianie się łamaniu prawa i dyskryminacji przez rządy*”. A zatem, chociaż to Komisja jest strażniczką unijnych traktatów, ich należytej interpretacji i stosowania, to również intensywne działania Parlamentu Europejskiego na rzecz obrony praw podstawowych tworzą niezbędny składnik budowania tożsamości europejskiej jako wspólnoty wartości.

Problematyka integracji europejskiej była także pośrednio zawarta w pytaniu nr 18. dotyczącym Brexitu, które ostało sformułowane następująco: „Jak odczują Brytyjczycy skutki Brexitu? Można podać więcej niż 1 opcję”. Wariantami odpowiedzi były stwierdzenia: Ich gospodarka straci; Ich gospodarka zyska; Nie wpłynie to znacząco na zmianę tempa rozwoju gospodarczego; Poczują się wykluczeni z Europy; Będą niezależni od Europy.

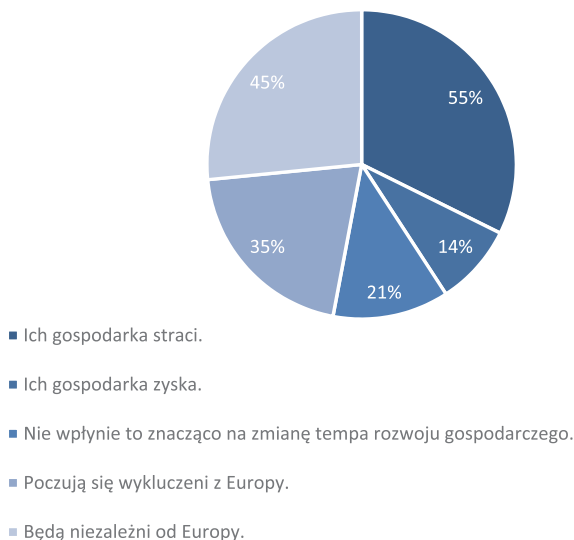
Całościowe zestawienie odpowiedzi respondentów obrazuje wykres 4.3, natomiast rozkład odpowiedzi w poszczególnych grupach respondentów obrazuje wykres 4.4:

Zdecydowana większość respondentów ankiety GANESA zauważyła, że brytyjska gospodarka straci po wyjściu Wielkiej Brytanii ze struktur UE.

¹¹ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 16 września 2021 r. w sprawie wolności mediów i dalszego pogarszania się stanu praworządności w Polsce (2021/2880(RSP)), Dz.U.UE C z dnia 11 marca 2022 r.

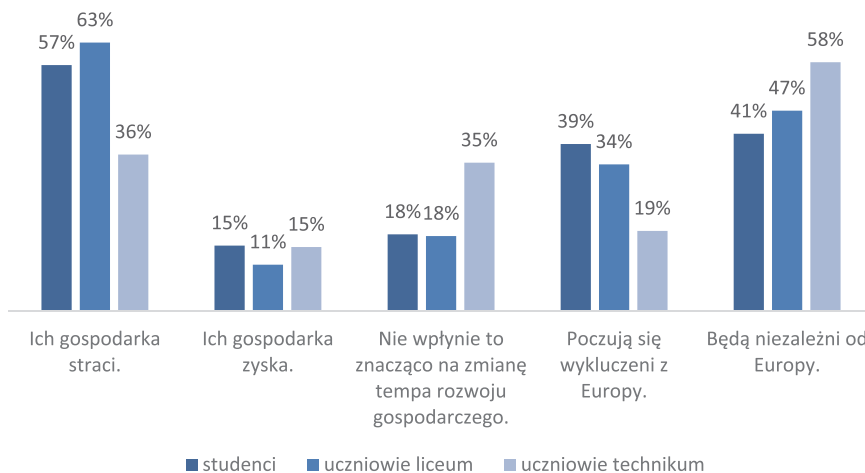
¹² https://poland.representation.ec.europa.eu/news/praworzadnosc-sprawozdanie-z-2022r-2022-07-13_pl

Wykres 4.3. Jak Brytyjczycy odczuwają skutki Brexitu?

Źródło: opracowane własne na podstawie badań GANESA

Wykres 4.4. Jak Brytyjczycy odczuwają skutki Brexitu. Odpowiedzi grup respondentów

Źródło: opracowane własne na podstawie badań GANESA

Znaczny odsetek respondentów wskazał na swoiste kulturowe znaczenie Brexitu zaznaczając opcję, że Brytyjczycy poczują się wykluczeni z Europy”. Podobna liczba respondentów wybrała opcję: „Będą niezależni od Europy”, co można ocenić jako niezrozumienie przez respondentów ankiety mechanizmów geopolitycznych. Wyniki ankiety sugerują, że badana młodzież nie bierze pod uwagę faktu, to położenie geograficzne Wysp Brytyjskich, w korelacji z tym, że Brytyj-

skie Imperium przeszło do historii, a to implikuje konieczność uwzględnienia przez Wielką Brytanię w decyzjach politycznych konieczności poszukiwania w bliższym sąsiedztwie geograficznym rynków zbytu i dostaw, co z kolei oznacza konieczność uwzględnienia faktu zależności gospodarczych i komunikacyjnych, a także w znacznym zakresie także kulturowych, z resztą kontynentu, gdyż w praktyce Wielka Brytania jest zależna od Europy.

Warto byłoby więc w programach takich przedmiotów jak geografia, czy przedmiotach poświęconych funkcjonowaniu społeczeństwa, uwzględniać treści edukujące w zakresie zrozumienia mechanizmów geopolitycznych i gospodarczych skorelowanych z uwarunkowaniami geograficznymi.

Rozdział 5.
**Znajomość Unii Europejskiej i zasad
jej funkcjonowania ze szczególnym
uwzględnieniem kompetencji
Parlamentu Europejskiego**

5.1. Wprowadzenie

W rozważaniach na temat znajomości struktur Unii Europejskiej oraz zasad jej funkcjonowania inspiracją oraz podstawowym punktem odniesienia są odpowiedzi udzielone przez studentów oraz uczniów na pytanie nr 25 ankiety GANESA: „*Na zasadzie automatycznych skojarzeń (bez zaglądania do źródeł) napisz, czym zajmuje się Parlament Europejski*”. Jest to jedyne pytanie odnoszące się wprost do unijnych struktur i autorzy ankiety wyszli z założenia, że odpowiedzi otwarte są dobrą okazją dla respondentów do przekazania swojej wiedzy w sposób nieskrępowany.

Zanim przystąpimy do omawiania uzyskanych wyników należy podkreślić, że pytanie 25 to pytanie szczególne, również na tle pozostałych pytań otwartych w ankiecie. O ile bowiem inne pytania otwarte, np. nr 7 czy 8 ankiety (kolejno: „*Opisz przypadek fejka, który uznano za prawdę*”, „*Napisz swoje pierwsze 3 lub 4 skojarzenia z Niemcami*”) są natury ogólnej, czyli zostały skonstruowane w celu zbadania doświadczeń, odczuć, opinii oraz osobistych przekonań, o tyle pytanie 25 jest ewidentnie nakierowane na sprawdzenie poziomu wiedzy respondentki/respondenta. Wprawdzie autorzy ankiety poprosili na samym wstępie, aby się nie przejmować, gdy czegoś się nie będzie wiedziało, jednak pojawienie się tego typu pytania może wywoływać swoiste poczucie dyskomfortu¹. Z drugiej strony, jednym z podstawowych założeń projektu GANESA jest wskazanie na prawidłowość, że niewiedza czy też nieświadomość pewnych zdarzeń czy faktów jest źródłem wielu niepożądanых zachowań i uprzedzeń². Warto w tym miejscu przywołać jedną z anonimowych wypowiedzi ucznia liceum, która dobitnie pokazuje, że młodzi ludzie są ciekawi i otwarci na nowe informacje i tematy, o ile pojawią się one w procesie edukacji lub po prostu zostaną poruszone w dyskusji: „*Tak szczerze, to nie wiem. Nikt nigdy ze mną o tym nie rozmawiał*”.

Odpowiedzi respondentów ankiety uwidaczniają silne korelacje między poziomem wiedzy respondentów a ich wiekiem. Wyniki wskazują, że liczba odpowiedzi negatywnych („*nie wiem*”, „*nie mam pojęcia*”, „*nie pamiętam*”) była zdecydowanie wyższa u młodszych respondentów. Wśród uczniów uczęszczających do technikum na 107 ankietowanych aż 47 osób albo w ogóle nie udzieliło odpowiedzi lub wprost przyznało niewiedzę. Ankieta przeprowadzona wśród studentów

¹ Świadczą o tym procentowo bardzo nieliczne, ale jednak spotykane odpowiedzi typu: „*bez zaglądania nie wiem niestety*”, „*szczerze mówiąc nie wiem*”; „*szczerze..? nie ma pojęcia, nie rozumiem polityki i kwestii oraz urzędów z nią związanych*”.

² M. Tabernacka, *Założenia projektu pt. Mediacje i dialog w Unii Europejskiej prowadzące do trwałego i sprawiedliwego społecznie porozumienia osiąganego w warunkach rzetelnej i wiarygodnej informacji GANESA*, opracowanie zamieszczone w niniejszym tomie.

zawiera sporadyczne odpowiedzi wykazujące brak wiedzy – na 391 udzielonych odpowiedzi 7 osób przyznało niewiedzę lub nie udzieliło żadnej odpowiedzi.

Przechodząc do omówienia uzyskanych wyników należy w pierwszym rzędzie wskazać na wielość i ogromne zróżnicowanie udzielonych odpowiedzi, co wynika ze specyfiki pytań otwartych, w których ankietowanemu nie jest narzucany ani rygorizm językowy (tak ważny w języku prawniczym, gdy mowa o zakresie kompetencji przyznanych w aktach prawnych), ani objętościowy (co do długości udzielanej odpowiedzi). W związku z tym, analiza uzyskanych wyników nastąpi w odniesieniu do odpowiedzi indywidualnych i niezwykle zróżnicowanych – udzielanych czasem w sposób lakoniczny („rozwiązywanie problemów UE”, „zarządzanie Europą”), zdawkowy („posiada szerokie kompetencje”), wyrywkowy („powołuje Rzecznika Praw Obywatelskich”), niekiedy w sposób intuicyjny („zajmuje się przyszłością Europy”), a niekiedy podyktowane negatywnymi emocjami („niczym przydatnym”), czasami ujęte w wypowiedziach krótkich („rządzi”), a czasami dłuższych („Parlament Europejski zajmuje się uchwalaniem budżetu unijnego, jest przede wszystkim organem prawodawczym, który tworzy normy prawne, które są obowiązujące dla wszystkich państw członkowskich i są wyżej w hierarchii od polskich ustaw natomiast niżej od Konstytucji RP, która jest obecnie w czasach pandemii szczególnie nierespektowana”). Wydaje się, że tak ogromna różnorodność odpowiedzi udzielonych wśród 646 respondentów odzwierciedla stan wiedzy i opinii nie tylko na temat kompetencji Parlamentu Europejskiego, ale w ogóle struktur unijnych i zasad funkcjonowania UE, chociaż z drugiej strony nie sprzyja wyciąganiu wniosków na podstawie uogólnień.

Zanim zostaną szczegółowo omówione odpowiedzi udzielone w ankiecie GANESA warto zacząć od krótkiego zarysu podstawowych kompetencji Parlamentu Europejskiego oraz pozostałych instytucji unijnych. Przede wszystkim PE to jedyna unijna struktura wyłaniana w wyborach bezpośrednich, która uzyskała w drodze traktatów szeroki zakres uprawnień³. Do najważniejszych należą uprawnienia legislacyjne realizowane wspólnie z Radą, czyli przedstawicielami rządów państw członkowskich, następnie uprawnienia budżetowe, realizowane również we współdziałaniu z Radą i polegające na zatwierdzeniu rocznego budżetu UE. Należy pamiętać, że posłowie do PE biorą udział w obsadzeniu szeregu stanowisk znajdujących się w unijnych strukturach, do których należy m.in. zatwierdzenie Komisji i jej przewodniczącego, konsultowanie wyboru członków Trybunału Obrachunkowego czy powoływanie Rzecznika Praw Obywatelskich UE. Ponadto niezmiernie ważne są uprawnienia do kontrolowa-

³ Szerzej na ten temat zob. D. Bach-Golecka, *Wprowadzenie do systemu instytucjonalnego unijnego prawa administracyjnego*, [w:] *Prawo administracyjne Unii Europejskiej*, red. R. Grzeszczak, A. Szczerba-Zawada, Warszawa 2016, s. 66.

nia prac unijnych instytucji, a zwłaszcza Komisji Europejskiej, będącej organem wykonawczym Unii. Warto również dodać, że PE współpracuje z parlamentami państw członkowskich we wszystkich sprawach ważnych dla Europy. Wymieniona wyżej różnorodność kompetencji PE w większości nie znalazła odzwierciedlenia w wypowiedziach respondentów, ponieważ najczęściej dominowały odpowiedzi krótkie, z wymienieniem jednej lub dwóch funkcji PE, zwłaszcza wśród młodszych respondentów, czyli uczniów liceum i technikum. Do nielicznych należą wypowiedzi, przez które respondenci starali się oddać mnogość oraz różnorodność instytucji unijnych i zadań UE (*„PE sprawuje kontrole nad innymi instytucjami, jest organem prawodawczym i razem z Radą Europejską stanowią akty prawne, także bierze udział w uchwalaniu budżetu”*). Natomiast inna sprawa, że *de facto* zsumowanie wszystkich udzielonych odpowiedzi daje nam obraz całościowy, ukazujący ogromną różnorodność funkcji i złożoność czynności podejmowanych zarówno przez parlament, jak i pozostałe unijne organy.

5.2. Prawodawstwo UE

Przechodząc do prezentacji wyników, to ponad połowa, czyli 333 na 646 młodych respondentów udzieliła odpowiedzi wskazując na funkcję stanowienia prawa jako podstawowe zadanie Parlamentu Europejskiego⁴. Należy wskazać, że spora część odpowiedzi ograniczyła się wyłącznie do wymienienia funkcji prawodawczej (*„Parlament Europejski stanowi akta prawne”*, *„Parlament Europejski zajmuje się regulacjami i uchwalaniem prawa, które będzie stosowane w Unii Europejskiej, tj. w krajach członkowskich”*), a niektóre dodatkowo zawierały inne kompetencje (np. *„główny organ ustawodawczy, kontrola Komisji Europejskiej”*, *„przyjmowaniem bądź odrzucaniem projektów aktów normatywnych obowiązujących na terenie UE, dyskutowaniem o problemach UE oraz poszczególnych krajów wchodzących w jej skład”*). Na uwagę zwraca ogromna różnorodność użytych przez respondentów sformułowań na określenie stanowienia prawa, gdyż obok terminów typu legislacja, prawodawstwo, ustawodawstwo, pojedyncze osoby wskazywały również

⁴ W związku z tym, że były to spontaniczne odpowiedzi udzielane na zasadzie luźnych skojarzeń to nie sposób precyzyjnie wskazać, ile dokładnie osób wskazało na funkcję prawodawczą jako funkcję Parlamentu Europejskiego. Według moich obliczeń, które mogą być obciążone określonym stopniem niedokładności, na legislację wskazało 333 na 646 respondentów, czyli ponad połowa ankietowanych. Dla ustalenia wyników brałam pod uwagę użyte w ankiecie następujących sformułowań: prawo, prawodawstwo, legislacja, ustawodawstwo, ustawy, przepis, przepisy, rozporządzenia oraz dyrektywy.

na konkretne typy aktów prawnych, takie jak rozporządzenia⁵, dyrektywy⁶, ustawy⁷ czy rezolucje⁸. Należy tu sprostować, że tylko dwa pierwsze z ww. aktów posiadają w unijnym porządku prawnym moc prawną, natomiast ustawy są stanowione przez parlamenty krajowe, zaś rezolucje nie są prawnie wiążące. Zresztą w jednej z udzielonych odpowiedzi wybrzmiała dyferencjacja pomiędzy aktami ustawodawczymi a rezolucjami, co pozwala przypuszczać, że respondent ma świadomość różnorodności przyjmowanych aktów i odmienności ich charakteru prawnego („*Uczestnictwo w procesie ustawodawczym, wybór i kontrola osób na niektórych stanowiskach, zatwierdzanie budżetu, wydawanie rezolucji*”).

W tym miejscu warto poczynić kilka słów komentarza w sprawie poprawności i precyzji języka prawnego używanego w odpowiedzi dotyczącej, czym się zajmuje PE. Należy z całą mocą podkreślić, że respondenci zostali poproszeni o udzielenie odpowiedzi „na zasadzie automatycznych skojarzeń (bez zaglądanego do źródeł)”. Z drugiej jednak strony nie zmienia to faktu, że zagadnienie ustroju i kompetencji parlamentu (struktury, właściwości, funkcji czy zadań), jak również sama kwestia stanowienia, implementacji czy stosowania prawa należą do kanonu studiów prawniczych zgłębianych nie tylko na wykładzie z teorii państwa i prawa, ale w sposób systematyczny podczas dziesięciu semestrów uniwersyteckich studiów prawniczych. Stąd nie dziwi, że zapytani o zakres kompetencji Parlamentu Europejskiego uczniowie (gorzej, jeśli to byli studenci na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii) udzielali odpowiedzi w sposób intuicyjny i spontaniczny, nie uświadamiając sobie wagi różnic terminologicznych i konsekwencji prawnych czy ustrojowych z tym związanych. Chodzi przykładowo o pojawianie się wypowiedzi wykazujących niezrozumienie różnic między prawem unijnym a międzynarodowym⁹, czy niezrozumienie znaczenia pojęć, typu implementacja¹⁰ czy wykonywanie¹¹

⁵ Tu można jako przykład podać następującą odpowiedź: „Wybiera się członków, którzy głosują nad rozporządzeniami”.

⁶ Tu można jako przykład podać następującą odpowiedź: „Budżet, decyzje nad projektami dyrektyw i inne prawa UE”.

⁷ Tu można jako przykład podać następującą odpowiedź: „pełni funkcję prawodawczą, czyli eurodeputowani sobie tam siedzą i uchwalają różne ustawy poprzez głosowanie, zupełnie jak w polskim parlamencie, tylko, że z tego co pamiętam z wosu, parlament europejski jest jednoizbowy”.

⁸ Tu można jako przykład podać następującą odpowiedź: „Rezolucje w różnych sprawach”.

⁹ Jeden z respondentów napisał, że PE zajmuje się „Uchwalaniem prawa międzynarodowego i unijnego”, co wynika z niezrozumienia istoty Unii, posiadającej osobowość prawną, która ma własny system prawny, odmienny od międzynarodowego porządku prawnego i w której następuje ścieranie się elementów supranarodowych oraz międzyrządowych.

¹⁰ Jeden ze studentów napisał: „uchwalanie i implementacją aktów prawnych”.

¹¹ Jeden z respondentów napisał „jest organem wykonawczym UE”.

prawa, nie mówiąc o przypadkach używania terminologii niespotykanej w języku prawnym¹². Z kolei o nieporozumieniach wokół podstawowych zagadnień ustrojowych świadczy określenie kompetencji parlamentu jako „zajmuje się uchwałami” czy „Uchwalaniem poszczególnych uchwał na poziomie Unii Europejskiej”. Takie wypowiedzi wykazują, że respondentowi najprawdopodobniej brakuje świadomości, że przecież każdy organ kolegialny, czy to o charakterze prawodawczym czy wykonawczym, nie może złożyć oświadczenia woli inaczej niż w drodze uchwały¹³. Kończąc rozważania na temat zawilgości języka prawnego należy stwierdzić, że zdecydowana większość respondentów adekwatnie do swojego (bardzo) młodego wieku użyła trafnych sformułowań prawnych poprzez wskazanie na tworzenie, stanowienie, uchwalanie, przyjmowanie, tworzenie prawa jako podstawową funkcję Parlamentu Europejskiego.

5.3. Parlament Europejski a parlamenty krajowe

Wskazując na funkcje prawodawcze wielu ankietowanych posłużyło się oczywistą analogią do funkcji parlamentu krajowego działającego w każdym demokratycznym państwie. Jako przykład może tu posłużyć odpowiedź licealisty, że „PE zajmuje się tym, co zwykły parlament tylko działa na całą Unię”¹⁴. Jednak w tym miejscu należy wskazać na podstawową cechę odmienną w porównaniu do legislatora krajowego, która jest kwintesencją działalności wszystkich unijnych instytucji współzależnych od siebie. A mianowicie Parlamentowi Europejskiemu brakuje samodzielnych kompetencji prawotwórczych. Oznacza to, że w procesie stanowienia prawa jest on zdany na ścisłą współpracę z Radą¹⁵. Zgodnie z traktatami, PE stanowi tzw. akty prawa wtórnego o charakterze ustawodawczym albo wspólnie z Radą (art. 289 ust. 3 w zw. z ust. 1 TFUE), albo z udziałem Rady lub też przez Radę z udziałem PE, w ramach specjalnej procedury ustawodawczej (art. 289 ust. 3 w zw. z ust. 2 TFUE)¹⁶. Znajomość specyfiki funkcji prawotwórczej PE tylko w niewielkim stopniu znalazła odzwierciedlenie

¹² Brak precyzji i jednomyślności w rozumieniu określenia „wprowadza” („Wprowadza prawo obowiązujące na terenie Unii Europejskiej”, „ujednolica prawo europejskie, wprowadzając dyrektywy dla krajów członkowskich”).

¹³ A. Błaś, J. Boć, J. Jeżewski, *Nauka administracji*, Wrocław 2015, s. 57.

¹⁴ Jest to wypowiedź jednego z licealistów, biorących udział w ankiecie.

¹⁵ Na ten temat zob. *Codecision and Conciliation. A guide to how Parliament co-legislates under the Treaty of Lisbon*, Brussels 2012, s. 5 i n.

¹⁶ Zob. A. Kreppel, *Looking ‘Up’, ‘Down’ and ‘Sideways’: Understanding EU Institutions in Context*, „West European Politics” 2011, No. 34, s. 167.

w wynikach ankiety, ponieważ większość respondentów po prostu wskazywała na stanowienie prawa („*Jest to organ odpowiedzialny za tworzenie prawa w UE*”). Jednak przede wszystkim wśród studentów znalazła się określona grupa osób świadomych odmienności funkcji PE. Świadczy o tym chociażby następująca wypowiedź „*uchwała z Radą UE przepisy prawa europejskiego, w oparciu o wnioski Komisji Europejskiej*”, w której respondent nie tylko podkreślił pozycję PE jako współlegislatora, ale również i fakt, że wyłączna inicjatywa legislacyjna jest domeną Komisji Europejskiej. Z kolei inna odpowiedź, udzielona w ankiecie studenckiej, wskazuje na zasadnicze różnice oraz podobieństwa w stosunku do krajowego prawodawcy: „*Parlament Europejski uchwała wtórne akty prawa unijnego w dość skomplikowanej procedurze prawotwórczej (działa tam również komisja UE i Rada). Ponadto zajmuje się zapewne tym samym co Parlamenti krajowe – pracuje nad aktami w komisjach, dokonuje kontroli instytucji unijnych, europosłowie piszą interpelacje i zapytania itp.*”.

Warto w tym miejscu podkreślić, że specyfika kompetencji legislacyjnych PE wynika z rozwoju historycznego i jest rezultatem stopniowych reform na rzecz wzmocnienia demokracji w procesie integracji europejskiej. Przypomnijmy, że chociaż parlament jest powszechnie utożsamiany z kompetencjami ustawodawczymi to w przypadku Parlamentu Europejskiego nie było tak od początku istnienia. Dopiero stopniowe reformy wprowadzone odpowiednio traktatem z Maastricht, traktatem z Amsterdamu, traktatem z Nicei oraz wreszcie traktatem lizbońskim, sprawiły, że Parlament Europejski przeistoczył się z instytucji opiniodawczo-doradczej w instytucję współuczestniczącą w procesach decyzyjnych na tych samych zasadach, co Rada¹⁷. Odnosząc rzeczoną ewolucję do wyników ankiety GANESA należy skonstatować, że tylko jedna osoba wśród 646 ankietowanych wskazała w swojej odpowiedzi tylko na funkcje opiniodawczo-doradcze PE, zaś ten znikomy procent może zostać zinterpretowany jako świadomość młodych ludzi, co do posiadania kompetencji daleko wykraczających poza opiniowanie i doradztwo.

5.4. Budżet UE

Druga w kolejności kompetencja PE, która była najczęściej wskazywana w ankiecie, jednak dużo rzadziej niż legislacja, to uchwalanie unijnego budżetu, na

¹⁷ K. Starmach, *Traktat z Lizbony jako próba zmniejszenia deficytu demokracji oraz przybliżenia Unii Europejskiej jej obywatelom*, [w:] *Lizbońska Unia Europejska. Zagadnienia wybrane*, red. J. W. Tkaczyński, Kraków 2013, s. 22.

co wskazało 101 na 646 respondentów. Udzielając odpowiedzi, niewielu ankietowanych wymieniło uchwalanie budżetu jako jedyną funkcję PE (tak było w przypadku wypowiedzi: „*decyduje o budżecie*”, „*Parlament Europejski zajmuje się budżetem UE*”), lecz w większości przypadków wskazywano na ww. kompetencję obok stanowienia prawa („*uchwalają budżet i stanowią akty prawne*”, „*Parlament Europejski ma funkcje prawodawcze, do istotnych zadań parlamentu należy m.in. zatwierdzanie budżetu i jego kontrola*”) lub umieszczając ją obok szeregu innych kompetencji („*posiada funkcje nadzorcze oraz budżetowe jest organem ustawodawczym*”). Wymienienie funkcji budżetowej to odpowiedź prawidłowa, przy czym podobnie jak w przypadku uprawnień legislacyjnych PE, niewielu respondentów wykazało się wiedzą, że jest to funkcja niesamodzielna, czyli Parlament Europejski wspólnie z Radą razem tworzą władzę budżetową (art. 314 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE))¹⁸. Niemniej jednak należy przyznać, że wśród studentów pojawiło się kilka odpowiedzi uznających konieczny współdziałanie Rady („*współdziałal w uchwalaniu budżetu*”, „*Wraz z Radą uchwała budżet*”).

Mówiąc o uprawnieniach budżetowych warto w tym miejscu nadmienić, że PE jako instytucja pochodząca z wyborów bezpośrednich i reprezentująca podatników UE, sprawuje demokratyczną kontrolę wykonania budżetu, aby zapewnić należyte gospodarowanie europejskimi środkami przez Komisję i pozostałe instytucje. W tym celu Parlament, zgodnie z zaleceniem Rady Unii Europejskiej, podejmuje decyzję o udzieleniu absolutorium, czyli ostatecznym zatwierdzeniu wykonania budżetu na dany rok (art. 319 ust. 1 TFUE)¹⁹. Odnosząc się do wyników ankiety należy stwierdzić, że bardzo znikomy odsetek respondentów (2 osoby na 646) wykazał się wiedzą w ww. zakresie, przy czym w jednym przypadku kluczowe było wskazanie na podobieństwo kompetencji do krajowych organów legislacji („*zapewne tym czym Parlament w innych państwach. Jest organem ustawodawczym zatem uchwała budżet oraz udziela Komisji absolutorium z jego wykonania*”), natomiast w drugim przypadku dodatkowo

¹⁸ Podstawowym celem wykonywania uprawnień budżetowych jest ustalenie łącznej rocznej kwoty wydatków UE i ich podziału, jak również określenie dochodów niezbędnych do pokrycia tych wydatków oraz przeprowadzenie kontroli wykonania budżetu. W tej sprawie zob. artykuły 39–55 rozporządzenia finansowego (rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE, Euratom) 2018/1046 z dnia 18 lipca 2018 r. w sprawie zasad finansowych mających zastosowanie do budżetu ogólnego Unii, zmieniające rozporządzenia (UE) nr 1296/2013, (UE) nr 1301/2013, (UE) nr 1303/2013, (UE) nr 1304/2013, (UE) nr 1309/2013, (UE) nr 1316/2013, (UE) nr 223/2014 i (UE) nr 283/2014 oraz decyzję nr 541/2014/UE, a także uchylające rozporządzenie (UE, Euratom) nr 966/2012[1]).

¹⁹ Szerzej na ten temat zob. A. Wójtowicz–Dawid, *Monitoring, kontrola i audyt wykorzystywania środków Unii Europejskiej*, Warszawa 2020, s. 12 i n.

znalazła się informacja w sprawie specyfiki współdecydowania w procesie realizacji kompetencji („*Wspólne z RE uchwała akty prawne, uchwała budżet z innymi organami, udziela KE absolutorium*”).

5.5. Polityka UE

Kolejnym wymienianym w ankiecie zakresem kompetencji PE jest ustalenie (określanie, kształtowanie) wspólnej polityki unijnej, na co wskazało 55 na 646 respondentów. Na początku należy podkreślić, że tworzenie i kształtowanie polityki wiąże się ściśle z funkcją ustawodawczą i budżetową parlamentu, co wynika z nierozzerwalnych związków polityki i prawa²⁰. Polityka ma charakter prymarny i pierwotny, ponieważ poprzedza wszelkie przedsięwzięcia legislacyjne, które będąc wypadkową wyważania różnorodnych opcji i argumentów politycznych, są stanowione przez parlament pochodzący z demokratycznych wyborów. Nie inaczej jest w przypadku Parlamentu Europejskiego, w którym partie polityczne reprezentują obywateli Unii w celu wpływania metodami demokratycznymi na kształtowanie unijnych polityk²¹. W tym znaczeniu nieodzowne związki polityki i prawa zostały odzwierciedlone w następującej wypowiedzi licealisty: „*głosuje nad różnymi ustawami wspólnej polityki*” oraz studenta: [zajmuje się] „*kształtowaniem polityki europejskiej, tworzeniem prawa UE oraz wyznaczaniem kierunków rozwoju UE*”. Należy tu dodać, że wśród ww. respondentów dominowało podejście holistyczne, czyli wypowiedzi były konstruowane w odniesieniu do polityki jako takiej, nie wskazując na określony rodzaj polityk (np. „*Wprowadza ogólny kierunek polityki*”) lub dotyczących państw (np. „*Posiada bardzo szerokie kompetencje, planuje kierunek polityki państw europejskich*”). Natomiast niektórzy respondenci dokonali swoistego zawężenia kształtowania polityki przez PE, sprowadzając ją do wspólnej polityki gospodarczej („*Jest odpowiedzialny za budżet UE, politykę gospodarczą*”), bądź zakreślając dwa rodzaje polityk („*Wspólna polityka zagraniczna i wewnętrzna Unii*”). Należy tu wskazać, że chociaż w siedmiu ankietach respondenci przypisali Parlamentowi Europejskiemu kompetencje w zakresie polityki zagranicznej, tudzież zawierania umów międzynarodowych, to w odróżnieniu od pozostałych polityk unijnych polityka zagraniczna ma charakter międzyrządowy. Oznacza

²⁰ Na ten temat zob. R. Kusiak-Winter, *Odpowiedzialność administracji publicznej. Struktura odpowiedzialności z perspektywy determinantów prawnych*, Wrocław 2019, s. 87.

²¹ K. Wójtowicz, *Prawne aspekty działania europejskich partii politycznych*, „Gdańskie Studia Prawnicze” tom XL, 2018, s. 139 i n.

to, że w tym obszarze przypisano najważniejszą rolę państwom członkowskim, czyli Radzie, przy czym wszelkie decyzje podejmowane są jednomyślnie – muszą je poprzeć przedstawiciele wszystkich krajów UE. Polityka zagraniczna jest prowadzona w ramach tzw. Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa (WPZiB) i pomimo skromnej roli formalnej Parlamentu Europejskiego w procesie decyzyjnym w dziedzinie polityki zagranicznej należy stwierdzić, że od początku popierał on koncepcję WPZiB i dążył do rozszerzenia jej zakresu²².

W związku z tym jako nieprawdziwą należy zakwalifikować wypowiedź, w której uczeń liceum stwierdził, że „Parlament europejski kieruje polityką zagraniczną państw unii, przyznaje nagrody oraz kary pieniężne krajom należących do Unii”. Nawet zważywszy na dość szerokie kompetencje PE w zakresie spraw finansowych nie jest prawdziwe twierdzenie, jakoby mógł on nakładać kary i przydzielać nagrody państwom członkowskim. Z uwagi na bardzo młody wiek respondenta, można tylko spekulować, czy w wypowiedzi nie pojawił się (niedopuszczalny) skrót myślowy w związku z nakładaniem na państwa kar pieniężnych przez Trybunał Sprawiedliwości UE za niezastosowanie się do orzeczonego środka tymczasowego (art. 279 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej). W takich bowiem sytuacjach Parlament Europejski może organizować debaty w przedmiocie nałożonej kary. Miało to miejsce przykładowo w maju 2022 r.²³, kiedy podczas sesji plenarnej odbyła się dyskusja na temat stanu praworządności w Polsce w związku z nałożeniem na Polskę kary 1 mln euro (4,7 mln złotych) dziennie za niezastosowanie się do nakazu zawieszenia Izby Dyscyplinarnej Sądu Najwyższego, co stanowi „poważną i nieodwracalną szkodą dla porządku prawnego i wartości UE”²⁴. Na temat praworządności w kontekście obrony demokracji przez PE mowa będzie w dalszej części rozważań.

²² Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa (WPZiB) została ustanowiona w 1993 r na mocy Traktatu z Maastricht, szerzej na ten temat zob. A. Skolimowska, *Oblicza kryzysu spójności Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa po traktacie z Lizbony*, „Przegląd Zachodni” 2017, nr 2, s. 63–80.

²³ Zob. Debata priorytetowa w Parlamencie Europejskim, podczas której zostało zaprezentowane Oświadczenie Komisji Nr 2022/2647(RSP) dotyczące Polski i Węgier, zob. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/OJQ-9-2022-05-03_PL.html [dostęp: 22.06.2022 r.].

²⁴ Zob. Wyrok Trybunału (wielka izba) z dnia 15 lipca 2021 r. w Sprawie C-791/19 Komisja Europejska przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie uchybienia zobowiązaniom państwa członkowskiego – systemu odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów – zasady państwa prawnego – niezawisłości sędziowskiej – skutecznej ochrony prawnej w dziedzinach objętych prawem Unii, Artykuł 267 TFUE – Ograniczenie uprawnienia i obowiązku sądów krajowych w zakresie zwrócenia się do Trybunału z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym, zob. <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=PL&num=C-791/19> [dostęp: 12.06.2022 r.].

5.6. Kontrola i nadzór

Kolejną kompetencją Parlamentu Europejskiego wymienioną „na zasadzie automatycznych skojarzeń” przez uczniów i studentów jest sprawowanie funkcji kontrolnych i nadzorczych, przy czym wskazanie ww. kompetencji wybrzmiało jedynie w 51 odpowiedziach na 646 możliwych, co wskazuje na stosunkowo niski stopień znajomości tej kwestii wśród respondentów. Celem kontroli i nadzoru jest nie tylko monitorowanie unijnych instytucji, ale również sprawdzanie wykorzystania budżetu UE, a także prawidłowego wdrożenia unijnego prawa. W tym znaczeniu jako trafną należy potraktować wypowiedź jednego z ankietowanych, który kompetencje kontrolne wymienił obok tych o charakterze ustawodawczym (*„Parlament Europejski to jedna z ważniejszych instytucji Unii Europejskiej. Bierze udział w procedurze legislacyjnej. Ma szerokie funkcje kontrolne”*) lub też budżetowym (*„Zajmuje się sprawami budżetowymi, kontrolnymi”*), albo jednocześnie prawodawczym oraz budżetowym (*„Funkcja ustawodawcza, kontrolna, uchwała budżet”* albo *„uchwalaniem aktów prawa wspólnotowego (w tym budżet), powoływaniem innych organów (check and balance) oraz stanowieniem wspólnej polityki członkowskiej w różnych obszarach działania UE”*).

Szczególny charakter posiadają uprawnienia kontrolne PE względem Komisji Europejskiej, będącej nie tylko organem wykonawczym Unii, ale również strażnikiem traktatów. Należy zaznaczyć, że PE może zatwierdzać lub odmawiać zatwierdzenia Komisji i jej przewodniczącego, a także ma uprawnienia do zdymisjonowania Komisji jako organu, przez przegłosowanie wotum nieufności. Odnosząc ww. kompetencje do wyników ankiety, to należy stwierdzić znikomą wręcz wiedzę respondentów w tym zakresie, ponieważ jedynie w 15 wypowiedziach na 646 możliwych jest mowa o Komisji Europejskiej w różnych konotacjach kompetencyjnych PE. Co ciekawe, w jednej odpowiedzi zostało wskazane wyłącznie na kompetencje względem Komisji jako jedyne uprawnienie PE (*„Kontroluje Komisję Europejską”*), natomiast w pozostałych przypadkach kontrola Komisji pojawiała się obok innych kompetencji (*„Dyskutowaniem, reprezentowaniem poglądów politycznych swoich wyborców, kontroluje inne instytucje unijne takie jak Komisja”, „zapewne tym czym Parlament w innych państwach. Jest organem ustawodawczym zatem uchwała budżet oraz udziela Komisji absolutorium z jego wykonania”*). Wielość i różnorodność uprawnień Parlamentu względem Komisji wybrzmiała najpełniej z następującej odpowiedzi studenta: *„Jest to organ prawodawczy, któremu przysługuje też prawo można powiedzieć kontroli wobec Komisji Europejskiej, może zadawać pytania komisarzom, może udzielić Komisji Europejskiej wotum nieufności, a Komisja jest zobowiązana do składania PE sprawozdań z działalności UE”*).

Uprawnienia kontrolne Parlament Europejski sprawuje ponadto przez ob-
sadzanie innych ważnych stanowisk znajdujących się w unijnych strukturach,
do których należy m.in. powoływanie Rzecznika Praw Obywatelskich UE. Tę
istotną kompetencję wymieniły dwie osoby biorące udział w ankiecie, przy
czym jedna wskazała wyłącznie na ww. prerogatywę („*powołuje Rzecznika Praw
Obywatelskich*”), natomiast druga umieściła ją w katalogu wielu innych kompe-
tencji („*uchwalanie budżetu UE, uchwalanie prawa wtórnego, wybór ombudsmana
UE, wybór przewodniczącego Komisji Europejskiej*”). Warto w tym miejscu zadać
pytanie, czy udzielenie odpowiedzi tylko przez dwie osoby na 646 ankietowa-
nych powinno zostać odczytane jako oznaka małej znajomości funkcji i aktyw-
ności europejskiego rzecznika czy raczej niedostatecznej wiedzy respondentów
na temat sposobu kreacji tego ważnego organu. Ponadto nie bez znaczenia jest
postawienie pytania o stopień zainteresowania respondentów kwestią ochro-
ny praw człowieka na poziomie UE. Jednak ta ostatnia opcja powinna zostać
wykluczona na gruncie analizy pozostałych wyników ankiety GANESA, po-
nieważ większość respondentów wskazała w pytaniu 22, że cenią sobie takie
wartości Unii, jak wolność (64%) czy demokracja (59% ankietowanych),
w obronie których niejednokrotnie staje unijny ombudsman²⁵.

5.7. Euromity

Należy podkreślić, że zdecydowana większość wypowiedzi udzielonych na py-
tanie 25 ankiety posiada neutralny charakter, tzn. zawiera proste wyliczenie
określonych kompetencji prawnych („*uchwala z Radą UE przepisy prawa euro-
pejskiego, w oparciu o wnioski Komisji Europejskiej*”), lub czynności faktycznych
(„*Debatuje o sprawach Unii Europejskiej*”) albo po prostu wskazuje na stan wiedzy
respondenta („*nie wiem*”, „*nie mam pojęcia*”) bez wartościowania i używania ję-
zyka zdradzającego emocje. Do tej grupy należy również zakwalifikować odpo-
wiedzi, których respondenci nie potrafili wymienić konkretnych kompetencji,
ale starali się oddać istotę i wagę tej instytucji („*rozwiązywanie problemów UE*”;
„*określanie zasad funkcjonowania UE*”; „*przyjmowanie decyzji*”; „*zajmuje się przy-
szłością Europy*”; „*posiada szerokie kompetencje*”).

Analiza ankiety wskazuje, że obok przeważającej większości odpowiedzi
neutralnych (nie oceniających) istnieje niewielki procent również i takich,

²⁵ Na temat przedmiotu skarg składanych przez ombudsmana zob. P. Sadowski, *Skarga do Rzecznika Praw Obywatelskich Unii Europejskiej*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2006, nr 7, s. 175-194.

które odzwierciedlają zdecydowanie negatywne opinie respondentów na temat tego czym się zajmuje PE. Wśród ww. wypowiedzi są krótkie i zdawkowe (np. „niczym przydatnym”; „wymyśla utrudnienia dla obywateli UE”; „utrudnieniem życia”; „siedzą i krzyczą, rozmawiają i nic z tego nie wychodzi”), ale i również wypowiedzi zawierające zarzut braku kompetencji (np. „Nie ma żadnego polityczno-prawnego znaczenia, idą tam politycy po apanaże”; „niczym pożytecznym, parlament nie ma dużej mocy sprawczej, gdyż większość wyników głosowań jest znana podczas obrad komisji”). Do tej grupy należy zakwalifikować dwie wypowiedzi skrajnie negatywne, zawierające poważne zarzuty, które trudno w jakikolwiek sposób skomentować, gdyż są pozbawione argumentacji („trwonieniem pieniędzy podatników, ograniczaniem wolności słowa, wprowadzaniem kretyńskich regulacji, ograniczaniem suwerenności zrzeszonych krajów”; „Zajmuje się niszczeniem europejskich wartości zalewa nas propagandą multi kultu”).

Wśród wypowiedzi negatywnych pojawiły się również tzw. euromity. Tym mianem są określane historyjki mające na celu ośmieszenie nie tylko unijnych instytucji i całej Unii Europejskiej, ale i również podważenie sensu integracji europejskiej. Euromity to specyficzna kategoria stereotypów, o których będzie jeszcze mowa w dalszej części monografii, które są celowo rozpowszechniane przez przeciwników idei jedności w Europie.

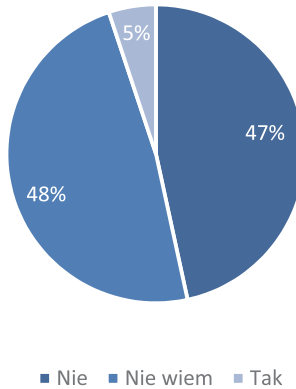
Najbardziej popularny i najczęściej cytowany euromit odnosi się do regulacji o kącie skrzywienia bananów, przy czym tutaj respondent stara się wyważać swoją wypowiedź, przyznając, że obok absurdalnych przypadków PE zajmuje się potrzebnymi sprawami z punktu widzenia interesów wspólnoty („Czasem abstrakcyjne ustawy o kącie skrzywienia bananów, często dobre, wspólne ustawy w dziedzinach np. ekologii, ochrony zdrowia i praw człowieka”). Przypomnijmy dla ścisłości, że PE nigdy nie zabronił sprzedaży zakrzywionych bananów, zaś norma 2257/94, dotycząca jakości owoców w rzeczywistości ułatwia międzynarodowy handel bananami. Jak tłumaczy stosowny portal „Jednolite standardy jakości są niezbędne, by konsumenci mieli pewność, że to, co kupują, okaże się zgodne z ich oczekiwaniami. Poszczególne kraje Unii Europejskiej miały w przeszłości własne normy (niektóre bardziej surowe niż obecne europejskie). Komisja Europejska została poproszona przez Radę Unii Europejskiej, w której zasiadają ministrowie z państw członkowskich, o przygotowanie projektu ustanawiającego wspólne normy jakości dla wszystkich krajów UE”²⁶. Przytoczona powyżej informacja zawiera jasne przesłanie: autorami regulacji nie są jakieś zewnętrzne, autorytarne organy narzucające arbitralne niekorzystne rozwiązania, lecz organy wybrane w demokratycznych wyborach.

²⁶ Zob. *Euromity* <http://ineuropa.pl/2017/06/26/euromity/> [dostęp 12.06.2022].

Przypomnijmy, że Rada składa się z ministrów, którzy w drodze konsensusu lub głosowania wspólnie podejmują decyzje, zaś parlament europejski jest wybierany bezpośrednio przez obywateli UE.

Natomiast druga wypowiedź zawierająca euromit piętnuje przerost biurokracji w Europie i przedstawia przykład szkodliwej działalności: [PE zajmuje się] „tworzeniem najbardziej potrzebnych rzeczy, bez których nasz świat by nie mógł funkcjonować (np. 5000 stronna instrukcja korzystania z drabiny wraz z tłumaczeniem jej na kilkadziesiąt języków oraz wersja dla dzieci również z jej tłumaczeniami (popularna dyskusja w Internecie z 2016 roku jak dobrze pamiętam)”. Zacytowana wypowiedź jest przykładem przeinaczenia faktów w związku z brakiem wiedzy, podatnością na manipulacje medialne, skutkującą negatywnym nastawieniem do instytucji unijnych. Dla uściślenia należy podać, że w 2007 r. nie Parlament Europejski, lecz Komisja wydała nie 5000, lecz 90 stronicowy przewodnik dobrych praktyk dotyczący korzystania nie tylko z drabiny, lecz wszelkiego sprzętu roboczego niezbędnego do wykonania prac na wysokościach²⁷.

Wykres 5.1. Czy prawdą jest, że Unia Europejska zabrania wędzenia kiełbas?

Źródło: opracowane własne na podstawie badań GANESA

Omawiając problematykę kąta skrzywienia banana i instrukcji używania drabiny należy odnieść się do innego pytania ankiety GANESA, które w sposób bezpośredni zostało dedykowane sprawdzeniu wiedzy ankietowanych dotyczącej euromitów. Otóż w pytaniu 28 respondenci mieli wskazać, czy prawdą jest,

²⁷ Zob. Komisja Europejska Dyrekcja Generalna ds. Zatrudnienia, Spraw Społecznych i Równości Szans, *Niewiążący przewodnik dobrych praktyk w sprawie wdrażania dyrektywy 2001/45/WE Parlamentu Europejskiego i Rady dotyczącej minimalnych wymagań w zakresie bezpieczeństwa i higieny użytkowania sprzętu roboczego przez pracowników podczas pracy*, Office for Official Publications of the Europ. Communities, Luksemburg 2007.

że Unia Europejska zabrania wędzenia kiełbas, przy czym ankietowani mieli do wyboru tylko trzy alternatywne odpowiedzi („tak”, „nie”, „nie wiem”), co zostało zilustrowane na wykresie nr 5.1.

Komentując odpowiedzi udzielone na pytanie 28 należy stwierdzić, że o ile 5-procentowy odsetek respondentów, którzy udzielili odpowiedzi twierdzącej nie dziwi w obliczu wszechobecnej w internecie dezinformacji na temat Unii Europejskiej, to naprawdę niepokojący jest bardzo wysoki odsetek osób (48%), które wybrały opcję „nie wiem” i który jest nawet wyższy od odpowiedzi prawidłowej, czyli negatywnej (47%). Ten alarmujący wynik można wyjaśnić niewiedzą lub obojętnością respondentów i można by przypuszczać, że szereg uczniów i studentów zachowało się w sposób bezpieczny i asekuracyjny. Jednak taka bezstronność jest w istocie szkodliwa, ponieważ dowodzi popularności postaw dystansowania się do regulacji uznawanych za obce, czyli wydane przez „niedemokratycznych i oddalonych od zwykłych ludzi” eurokratów. W tym miejscu warto sprostować, że kontrowersyjne rozporządzenie, o którym tu mowa, uchwałyły organy demokratyczne, wśród których zasiadają przedstawiciele państwa polskiego i w istocie ma ono na celu ochronę zdrowia konsumentów. W rozporządzeniu stwierdzono, że nieprawidłowo przeprowadzony proces wędzenia może być zagrożeniem dla konsumentów, gdyż w jego wyniku w żywności pojawiają się szkodliwe substancje rakotwórcze (WWA – wielopierścieniowe węglowodory aromatyczne), w tym benzopiren²⁸. A zatem przepisy rozporządzenia nie zabraniają wędzenia kiełbas, lecz wprowadzają wymogi co do prawidłowości procesu wędzenia. Dodajmy, że na wniosek polskich producentów Komisja Europejska zaproponowała, aby wytwórcy wędlin wpisanych na listę wyrobów tradycyjnych, jeśli sprzedają je tylko w kraju, nie musieli się dostosowywać się do nowych przepisów²⁹.

Na przeciwnym biegunie względem nielicznych głosów krytycznych wobec Unii Europejskiej należy umiejscowić wypowiedzi w ankiecie GANESA, które bardzo pozytywnie oceniają działalność Unii oraz Parlamentu Europejskiego. Do tej grupy należy zakwalifikować wszystkie te osoby, które wprawdzie nie potrafiły wymienić konkretnych kompetencji PE, jednak oceniły je jako „doniosłe”, „posiadające siłę sprawczą” lub określają działanie PE jako „istotne oddziaływanie na sprawy Unii”, „pilnowanie, aby wszystko szło dobrze”; „Sprawami związanymi z Unią Europejską, aby w Unii był ład i porządek, PE podejmuje ważne decyzje dla całej UE”.

²⁸ Rozporządzenie (WE) nr 2065/2003 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 10 listopada 2003 r. w sprawie środków aromatyzujących dymu wędzarniczego używanych lub przeznaczonych do użycia w środkach spożywczych lub na ich powierzchni, Dz.U. L 309 z 26.11.2003, s. 1.

²⁹ *Przez Unię nie będzie można wędzić kiełbas...*, <https://www.europarl.europa.eu/poland/pl/euomity/mity/wedzenie.html> [dostęp 12.05.2022 r.].

Szczególne miejsce wśród ocen pozytywnych zajmują te wszystkie wypowiedzi uczniów i studentów, które dostrzegły znaczenie PE dla obrony podstawowych wartości unijnych, do których należą demokracja i praworządność. Na temat znaczenia i konsekwencji (nie)poszanowania wartości unijnych była już mowa w części poświęconej wartościom UE. Docenianie działań PE jest szczególnie istotne w dobie aktualnego kryzysu demokracji i podważania zasadniczych wartości, na których zbudowany jest fundament Unii Europejskiej. W związku z tym, że to Komisja jest „strażniczką traktatów”³⁰, to Parlamentowi pozostaje opcja zastosowania tzw. miękkich kompetencji, w ramach których nie dochodzi do uchwalania aktów prawa powszechnie obowiązującego, ale wydawania rezolucji. Te ostatnie bardzo często zawierają ocenę oraz potępienie szkodliwych działań państw członkowskich w związku z przeniewierzeniem się podstawowym zasadom wymienionym w traktatach UE³¹. Na pytanie, czym zajmuje się PE jeden z respondentów udzielił odpowiedzi: „*stoi na straży demokracji*”, podkreślając tym samym, że równie ważne, co stanowienie aktów prawa wtórnego czy zatwierdzanie budżetu jest obrona podstawowych wartości w drodze wydawania rezolucji. Zresztą wśród odpowiedzi nie brakuje głosów łączących wszystkie najważniejsze kompetencje („*Prawa europejskie, nadzór nad przestrzeganiem praw przez państwa członkowskie, ustala budżet UE*”). Warto przytoczyć również wypowiedź zamieszczoną w ankiecie podkreślającą silny mandat polityczny PE, z którego wynika imperatyw obrony podstawowych wartości UE: „*reprezentuje obywateli państw członkowskich poprzez ich przedstawicieli; [zajmuje się] praworządnością i prawami człowieka w krajach członkowskich*”.

Na koniec rozważań poświęconych opiniom uczniów i studentów na temat tego, czym zajmuje się Parlament Europejski należy podsumować, że pomimo ogromnej heterogeniczności uzyskanych odpowiedzi, które dodatkowo są niezmiernie trudne do ujęcia w konkretne liczby i statystyki ze względu na

³⁰ Komisja Europejska jako strażniczka traktatów ma m.in. zadanie sprawdzania czy ustawodawstwo jakiegoś państwa członkowskiego, na przykład dotyczące reformy sądownictwa, odpowiada europejskim wartościom i europejskiemu prawu, zob. K. Wojewoda, *Komisja Europejska jako strażnik traktatów. Obrona wartości Unii Europejskiej przez Komisję*, „Alcmena” Nr 1(1) (2020), s. 19 i n.

³¹ Jako przykład tego typu rezolucji można wskazać: Rezolucję Parlamentu Europejskiego z dnia 17 września 2020 r. w sprawie wniosku dotyczącego decyzji Rady w sprawie stwierdzenia wyraźnego ryzyka poważnego naruszenia przez Rzeczpospolitą Polską zasady praworządności (COM(2017)0835 – 2017/0360R(NLE)); Rezolucję Parlamentu Europejskiego z dnia 25 marca 2021 r. w sprawie stosowania rozporządzenia (UE, Euratom) 2020/2092 – mechanizm warunkowości w zakresie praworządności (Dz.U. C 494 z 8.12.2021, s. 61); Rezolucję Parlamentu Europejskiego z dnia 10 marca 2022 r. w sprawie praworządności i konsekwencji wyroku TSUE (2022/2535(RSP)) P9_TA(2022)0074.

różnorodność sformułowań i niejednolite słownictwo, respondenci posiadają ogólną wiedzę na temat zadań i celów, jakie realizuje PE. Ponadto konstrukcja pytań otwartych pozwala wyciągnąć wniosek, że respondenci posiadają określoną orientację na temat tego, czym zajmują się pozostałe instytucje unijne. Przypomnijmy, że w niektórych wypowiedziach przywoływana była zarówno Rada, jak i Komisja, które posiadają ustalone (współ-)kompetencje, albo w stosunku do których PE sprawuje określone uprawnienia. Należy w tym miejscu wyrazić przekonanie, że szczególnie uczniowie i studenci, którzy brali czynny udział w projekcie GANESA, a zwłaszcza w spotkaniach organizowanych przy współudziale pracowników przedstawicielstwa PE we Wrocławiu, mieli sposobność poszerzenia swojej wiedzy i doświadczeń odnośnie do rozlicznych funkcji i kompetencji PE, pozostałych instytucji unijnych oraz Unii Europejskiej jako całości.

Rozdział 6.
**Mediacje w świetle wyników badań
prowadzonych w projekcie GANESA**

6.1. Zakres zastosowania mediacji – problemy badawcze

Mediacje to niekonfrontacyjna metoda rozwiązywania sporów¹, której istotą jest samodzielne osiągnięcie porozumienia przez skonfliktowane podmioty przy udziale mediatora², który moderuje ich interakcję, a często wręcz umożliwia komunikację³ stron. Mediator ponadto pełni funkcję doradczą, a czasem pomaga stronom sformułować treść porozumienia czy ugody. Mediacje mogą być stosowane w konfliktach interpersonalnych i międzygrupowych oraz w konfliktach różnych podmiotów w różnych konfiguracjach, co oznacza, że zarówno w skali krajowej, jak i międzynarodowej stronami mediacji mogą być osoby fizyczne, osoby prawne, organy władz publicznych czy całe państwa.

¹ Mediacja jest procesem służącym osiągnięciu porozumienia, zarówno w przypadku sporu, jak i w sytuacji konieczności dokonania zadośćuczynienia, a także w sytuacji impasu oraz zastoju w negocjacjach. Mediacja może służyć także nawiązaniu kontaktu pomiędzy stronami., M. Tabernacka, *Negocjacje i mediacje w sferze publicznej*, Warszawa 2018, s. 33.

² Pozycja mediatora zawiera w sobie niejako sens mediacji. Mediator nie jest arbitrem. Jest pośrednikiem w działaniach, które strony podejmują, by rozwiązać spór lub ustalić warunki określonych zależności na przyszłość. Mediator powinien być niezależny od stron, to znaczy nie może zachodzić pomiędzy nim a którąkolwiek ze stron mediacji stosunek, którego skutkiem mógłby być brak obiektywizmu. Nie może być też bezpośrednio zainteresowany przewagą w mediacjach którejkolwiek ze stron., *Tamże*, s. 34. Por. też: M. Tabernacka, *Mediator ponad podziałami*, [w:] M. Tabernacka (red.) *Mediacje ponad podziałami*, Wrocław 2013. Autorka słusznie zauważa, że mediatorowi łatwiej jest pośredniczyć w rozwiązywaniu problemu, niż np. sędziemu nakłaniającemu strony do zawarcia ugody przed sądem, gdyż jego rolą nie jest ustalanie winy i ocenianie. Mediator nie jest prawie sędzią ani prawie prokuratorem, nie jest guru uprawnionym do pouczenia stron, jak żyć.. *Tamże*, s. 145–146.

³ Mediacje są sytuacją komunikacyjną i komunikacja właśnie jest ich istotą. Spełnienie celu mediacji, czyli ustalenie kompromisu w spornej sprawie lub określenie przyszłych relacji stron jest możliwe tylko dzięki ich komunikacji, przy czym istotny jest tu także udział trzeciej strony – mediatora. Mediator może pozostawać niejako w tle komunikacji stron. W pewnych okolicznościach i w określonych fazach mediacji jego udział w sytuacji komunikacyjnej jest aktywny. Mediator może nawiązywać komunikację między stronami, może też być inicjatorem pewnych zachowań komunikacyjnych strony oraz oczywiście pośredniczyć w tej komunikacji, a w warunkach tzw. mediacji niebezpośredniej rzeczywiście pośredniczy pomiędzy stronami (przekazując im oświadczenia, propozycje itp.), które nie spotykają się w jednym miejscu; w przypadku zaś mediacji toczących się przy bezpośrednim udziale stron jego pośrednictwo może polegać m.in. na takim przekształcaniu (parafrazowaniu) wypowiedzi jednej ze stron, by stała się ona zrozumiała dla drugiej, oraz na takim kierowaniu zachowaniami komunikacyjnymi stron, by komunikacja nie została zakłócona ani zerwana., M. Tabernacka, *Mediacja to komunikacja* [w:] M. Tabernacka (red.) *Antropologia mediacji*, Wrocław 2015, s. 83.

Obowiązujące w Polsce regulacje prawne przewidują stosowanie mediacji we wszystkich procedurach, w których następuje orzekanie lub podejmowanie formalnych czynności w sprawach konfliktów zawistych przed organami państwa, zarówno przed sądami, jak i organami administracji publicznej oraz na wszystkich etapach postępowania karnego, a także możliwe jest zastosowanie mediacji po wyroku. Mediacje można stosować w sporach cywilnych, w sprawach karnych oraz w postępowaniu administracyjnym i sądownoadministracyjnym. Mediacje mogą być także stosowane w konfliktach, które nie są zawisłe przed organami państwa – są to wówczas tzw. mediacje prywatne, w których poza jakimkolwiek postępowaniem albo przed wszczęciem postępowania, strony sporu próbują rozwikłać konflikt, w którym uczestniczą przy pomocy niezależnego, bezstronnego i fachowego mediatora, który jest jedynie pośrednikiem w uzyskaniu przez nie porozumienia.

Mimo tak szerokiej możliwości zastosowania mediacji, jest to jednak metoda używana stosunkowo rzadko i od wielu lat przedmiotem dociekań naukowych jest powód tego stanu rzeczy. Jako przyczynę niewielkiego wykorzystania mediacji wskazuje się m.in. brak edukacji społecznej na temat tego, czym są mediacje i jakie dają korzyści, mentalność pracowników wymiaru sprawiedliwości, którzy nie decydują się na stosowanie takiej „nowinki”. Jednym z prawdopodobnych powodów niewielkiego zastosowania mediacji w praktyce jest niewątpliwie także brak tradycji jej stosowania w kulturze organizacyjnej instytucji, które mogłyby zdecydować o skierowaniu stron sporu do mediacji.

Dlatego jednym z celów ankiety GANESA było zbadanie poziomu świadomości młodzieży co do istnienia instytucji mediacji. Zależało nam na przebadaniu tej grupy respondentów, gdyż odpowiednia świadomość społeczna osób młodych jest szansą na to, że będą one postrzegać mediacje jako naturalne rozwiązanie sytuacji konfliktowych lub drogę wyjścia z impasu, w przypadku, gdy w ich przyszłym życiu osobistym lub zawodowym doszłoby do niekompatybilności komunikacyjnej z osobami, które odgrywać będą istotną rolę w ich funkcjonowaniu społecznym. Wyniki podobnych badań, także przeprowadzonych na Dolnym Śląsku wśród młodych osób, zostały opublikowane w 2015 roku⁴. W ówczesnie badanej grupie respondentów tylko około odpowiednio 30% i 42% wykazało się wiedzą wskazującą, że potrafią one odróżnić mediację od innych kategorii pojęciowych⁵.

⁴ M. Abramowicz, T. Salwa, M. Tabernacka, *Co o mediacji i rozwiązywaniu konfliktów wiedzą dzieci: publikacja wyników badań* [w:] M. Tabernacka (red.) *Antropologia mediacji*, Wrocław 2015, s. 41–49 i opublikowane w tym samym tomie badanie: K. Pilarz i Ł. Piecucha, *Mediacje okiem studentów.*, s. 51–66.

⁵ M. Abramowicz, T. Salwa, M. Tabernacka, *Co o mediacji i rozwiązywaniu konfliktów wiedzą dzieci...*, s. 45–46.

Badana ówczesnie młodzież (i dzieci) wskazywała ponadto zarówno na stosowanie strategii koncyliacyjnych, jak i na stosowanie strategii siłowych i interwencji osób o wyższym statusie w opanowaniu sytuacji konfliktowych, w które bywa zaangażowana⁶. Badanie wykazało jednak spory potencjał koncyliacyjny w badanej grupie.

Mediacje powinny być przedmiotem edukacji od jak najwcześniejszego jej etapu. Jest niezwykle ważne w kształtowaniu postaw wspierających mechanizmy zrównoważonego funkcjonowania społecznego, by młodzież była świadoma istnienia i korzyści ze stosowania niekonfrontacyjnych form rozwiązywania sporów. Ma to także znaczenie aksjologiczne, w kształtowaniu prawnej i społecznej kategorii podmiotowości dziecka⁷. Dzieci powinny być zarówno uczestnikami mediacji, jak i mieć na ich temat stosowną wiedzę, po to, by w przyszłości móc je stosować. Dzieci powinny być świadome faktu, że spory w których

⁶ Tamże, s. 47–49. W cytowanym badaniu 60% respondentów zadeklarowało różne formy samodzielnego, i to zarówno przemocowego, jak i koncyliacyjnego, rozwiązywania konfliktów; 21,5% badanych zadeklarowało korzystanie z pośrednictwa innej osoby w rozwiązaniu konfliktu – z reguły chodziło tu o nauczyciela, niekiedy o rodziców lub inną osobę dorosłą, co ujmowano w następujący sposób: *idę do pani, dzwonię do mamy, z pomocą dorosłego opiekuna, zgłaszam nauczycielom*. Na różne formy polubownego rozwiązywania konfliktów wskazało 44,5% badanych. Badani określali te formy rozwiązywania konfliktów jako rozmowę lub poważną rozmowę, dyplomację albo deklarowały pokojowy sposób rozwiązywania konfliktów, lub używały takich określeń, jak: *psychologicznie, po ludzku, idziemy do pani i się godzimy i podajemy sobie rękę, konflikt można rozwiązać zgodą*. Wprost, 3% badanych wskazało mediację jako metodę rozwiązywania konfliktów.

Stosowanie przemocy fizycznej zadeklarowało 20% respondentów – używano tu następujących określeń: *biję się; biję wszystkich; pięścią; siłą; prawy z dyńki i kop w głowę, jeżeli się bardzo zdenerwuję; sprytnie jednym strzałem; oddaję komuś*. Ponadto część respondentów zadeklarowało użycie przemocy werbalnej, co ujmowano określeniami typu: *wyzywam, przezywam*. Wśród osób, które zadeklarowały stosowanie przemocy w rozwiązywaniu konfliktów, 9% stwierdziło, że równocześnie stosuje działania bez przemocy: *biję się, idę do pani; godzę się, wyzywam; sprawnie, pokojowo, pięścią; oddaję komuś albo idę do nauczyciela*.

⁷ Podmiotowość dziecka to kategoria filozoficzna i kategoria prawna. To postrzeganie dziecka jako podmiotu, a nie przedmiotu oddziaływania wychowawczego i działań opiekuńczych, a także jako podmiotu stosunków prawnych, a nie podmiotu „zarządzanego” na podstawie norm prawa. Kategoria ta determinuje sprawowanie pieczy nad dzieckiem, ale także podejmowanie wszelkich decyzji w zakresie osoby i majątku dziecka, w które – zgodnie z założeniem traktowania dziecka podmiotowo, a nie przedmiotowo – dziecko powinno być włączane. Kategoria ta ma także związek z uznaniem faktu, że dziecku przysługują prawa podmiotowe, czego konsekwencją jest ich respektowanie przez organy państwa i osoby oddziałujące na dziecko w trakcie podejmowania czynności wychowawczych i sprawowania opieki. M. Tabernacka, *Podmiotowość dziecka w mediacjach rodzinnych w sprawach dotyczących kontaktów i opieki* [w:] J. Mucha (red.) *Realizacja zasady dobra dziecka w mediacji w sprawach dotyczących wykonywania władzy rodzicielskiej i kontaktów*, Warszawa 2021, s. 67.

uczestniczą mogą być rozwiązywane przez nie same, z uwzględnieniem ich potrzeb, w zrównoważonym procesie, w którym ważną rolę odgrywa szacunek do siebie obu stron i poszanowanie ich praw.

Niezwykle istotną kategorią, która powinna być przedmiotem edukacji, jest pojęcie sprawiedliwości naprawczej. Mediacje, wraz z innymi formami ADR, są wyrazem tzw. *idei sprawiedliwości naprawczej*. Realizacja tej idei następuje w procedurach, m.in. w mediacjach, które zakładają naprawienie szkody, przez osobę, która ją wyrządziła. Istotne jest to, że osoba poszkodowana i sprawca szkody – widzą konieczność zadośćuczynienia. Procedury te powinny sankcjonować ten zamiar, więc regulacja prawna powinna przewidywać szereg narzędzi umożliwiających, np. wypłatę odszkodowania lub inny sposób naprawienia szkody, który w sposób formalny „kończyłby konflikt” przy obopólnej aprobacie stron. Zastosowanie mediacji jest z punktu widzenia idei sprawiedliwości naprawczej szczególnie wskazane, w sytuacjach, w których, albo ze względów natury psychologicznej albo prawnej, strony konfliktu nie są w stanie samodzielnie uzgodnić zakresu i formy zadośćuczynienia. Mediacja w takim wypadku służy często instytucjonalizacji i formalizacji społecznego aktu skruchy. Model sprawiedliwości naprawczej, który koncentruje się na kwestii zadośćuczynienia i pojednania, jest przeciwieństwem modelu sprawiedliwości retrybtywnej, w którym kładzie się nacisk na zemstę, karę i represję. Jak podkreśla się w literaturze – z czym zgadzam się całkowicie – w modelu sprawiedliwości retrybtywnej państwo zawłaszcza konflikt, który jest przecież wynikiem określonych relacji konkretnych stron⁸. Ideę sprawiedliwości naprawczej należy odnosić nie tylko do sfery prawa karnego, ale także cywilnego i publicznego. Wszędzie tam, gdzie przepisy przewidują odpowiedzialność za przekroczenie wyznaczonych prawem reguł postępowania, warto wziąć pod uwagę zasady wynikające z idei sprawiedliwości naprawczej⁹.

Programy edukacyjne powinny zawierać więc treści promujące mediację i inne metody zaliczane do tzw. ADR (*Alternative Dispute Resolutions*), tym bar-

⁸ Por. M. Tabernacka, *Negocjacje...*, s. 36 W modelu sprawiedliwości retrybtywnej nie bierze się pod uwagę subiektywnej opinii stron co do przyczyn i skutków konfliktu oraz pomija ich potrzeby i oczekiwania. Dotyczy to zwłaszcza potrzeb ofiary lub poszkodowanego – obecnych, ale także przyszłych. W grę wchodzi tutaj przede wszystkim kwestia rzeczywistego zadośćuczynienia osobie poszkodowanej oraz normalizacji jej stosunków ze sprawcą deliktu, czego w postępowaniu prowadzonym według zasad sprawiedliwości retrybtywnej nie uwzględnia się. *Tamże*, s 36–37.

⁹ *Tamże*. Patrz też: Tabernacka M., *Sprawiedliwość naprawcza w obszarze prawa administracyjnego*[w:] *Cywilizacja administracji publicznej : księga jubileuszowa z okazji 80-lecia urodzin prof. nadzw. UW. dra hab. Jana Jeżewskiego*, red. J. Korczak, Prace Naukowe Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2018.

dziej, że jak słusznie zauważa Martyna Plucińska-Nowak, w konsekwencji interwencji o ugodowej, konsensualnej (zamiast władczej) formule zwiększa się szansa nie tylko na neutralizację destrukcyjnego wymiaru sporu, ale również na to, że sytuacja pokonfliktowa będzie obszarem konsensualnego ustosunkowania stron oraz podstawą kolejnych wzajemnych oddziaływań o takim charakterze¹⁰. M. Tabernacka wskazuje na korzyści indywidualne, jakie jednostka odnosi z korzystania z mediacji i korzyści w szerszym wymiarze funkcjonowania społeczeństwa lub instytucji, a także państwa. Jak autorka zauważa: Z uwagi na to, że społeczeństwo i organy władz publicznych nie stanowią zespołu izolowanych od siebie układów, skutki działań polegających na popularyzacji mediacji w społeczeństwie wpływają mniej lub bardziej pośrednio na praktykę działania organów władz publicznych.¹¹

6.2. Pojęcie mediacji

Celem badań prowadzonych w projekcie GANESA było poznanie stopnia świadomości młodych ludzi co do istnienia i zakresu zastosowania mediacji. Wyniki tych badań posłużyły do dalszych działań edukacyjnych w projekcie GANESA oraz do stworzenia scenariuszy zajęć poświęconych problematyce niekonfrontacyjnego rozwiązywania sporów.

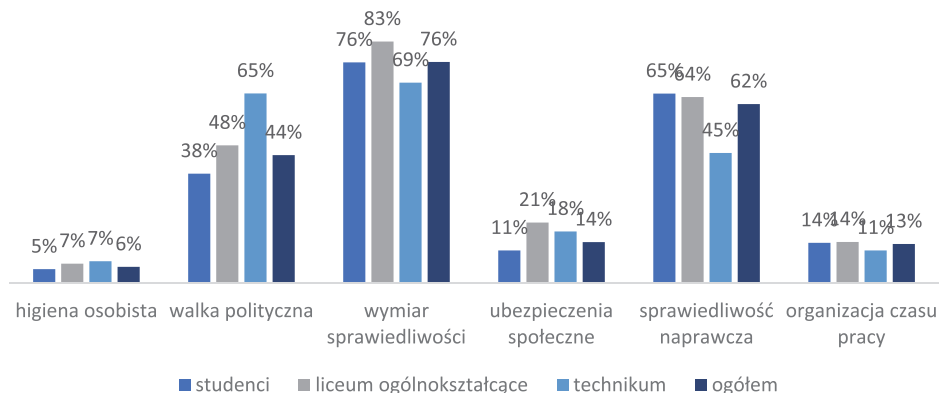
Respondenci nie zostali zapytani o definicję mediacji, ale o wskazanie kategorii pojęciowych, w jakich mediacje się mieszczą. Uzyskane wyniki pokazano na wykresie 6.1.

Jeżeli chodzi o odsetek respondentów ankiety GANESA w poszczególnych kategoriach, to przedstawiono je w tabeli 6.1.

¹⁰ M. Plucińska-Nowak, *Status i oblicza mediacji w społeczeństwie polskim*, Poznań 2021, s. 25.

¹¹ M. Tabernacka, *Dlaczego społeczeństwu potrzebna jest wiedza o mediacji* [w:] M. Tabernacka (red.) *Antropologia mediacji*, Wrocław 2015, s. 67. Autorka wskazuje na cel edukacji społeczeństwa w zakresie stosowania mediacji. Jej zdaniem, jest to przede wszystkim danie przyszłym stronom mediacji podstaw do tego, by mogły zdecydować o ewentualnym zastosowaniu w określonym przypadku tej formy rozwiązywania sporów, a także by mogły przewidzieć prawne i faktyczne skutki swojego udziału w mediacjach i ocenić, czy niesie ona ze sobą jakiegokolwiek ryzyko dla sfery ich interesów bądź uprawnień. Ponadto kwestię informowania o mediacjach można rozpatrywać w szerszym kontekście społecznym, jako formę upowszechniania w społeczeństwie wiedzy o instytucjach prawnych mających znaczenie dla praktycznego stosowania w relacjach między jednostkami a władzą standardów społeczeństwa obywatelskiego. *Tamże*, s. 72.

Wykres 6.1. Mediacje a kategorie pojęciowe.

Źródło: opracowane własne na podstawie badań GANESA

Tabela 6.1. Kategorie pojęciowe skorelowane z mediacją

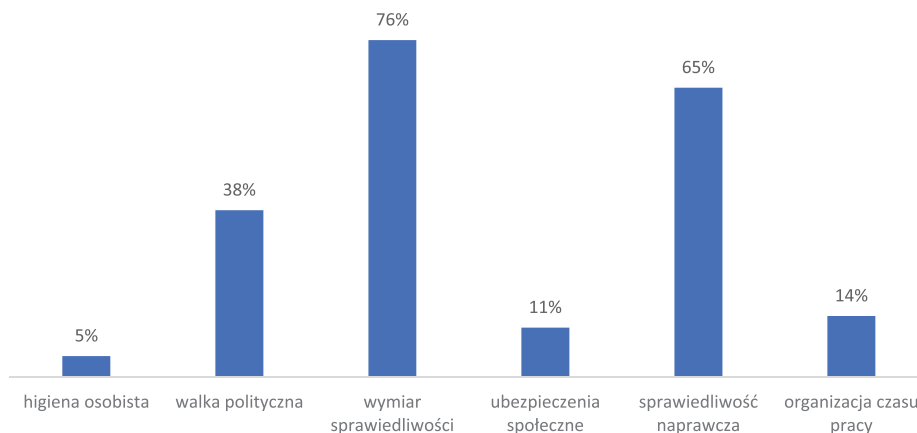
Mediacje to rozwiązanie, które mieści się w następującej kategorii pojęciowej: (można zaznaczyć kilka odpowiedzi)				
	studenci	liceum ogólnokształcące	technikum	ogółem
higiena osobista	20	8	8	36
walka polityczna	158	57	70	285
wymiar sprawiedliwości	319	100	74	493
ubezpieczenia społeczne	47	25	19	91
sprawiedliwość naprawcza	274	77	48	399
organizacja czasu pracy	58	17	12	87
	419	120	107	646

Źródło: opracowane własne na podstawie badań GANESA

Interpretacja tych wyników musi uwzględniać, że respondenci mogli w tym pytaniu wskazać więcej niż jedną odpowiedź, więc wyniki nie wskazują procentowego rozkładu odpowiedzi w puli „do wyboru”. Cztery osoby zaznaczyły wszystkie odpowiedzi łącznie – więc jest to wynik, który jest raczej świadectwem ambiwalentnego podejścia do zagadnienia, ale i tak ma niewielkie znaczenie statystyczne.

Jeżeli chodzi o rozkład odpowiedzi w grupie studentów, miała ona dla nas o tyle istotne znaczenie, że są to osoby, które od wielu lat uczestniczyły już w działaniach edukacyjnych, poza tym przypuszczać można, że posiadają znaczny zasób wiedzy.

Wykres 6.2. Mediacje a kategorie pojęciowe w opinii studentów 2021.

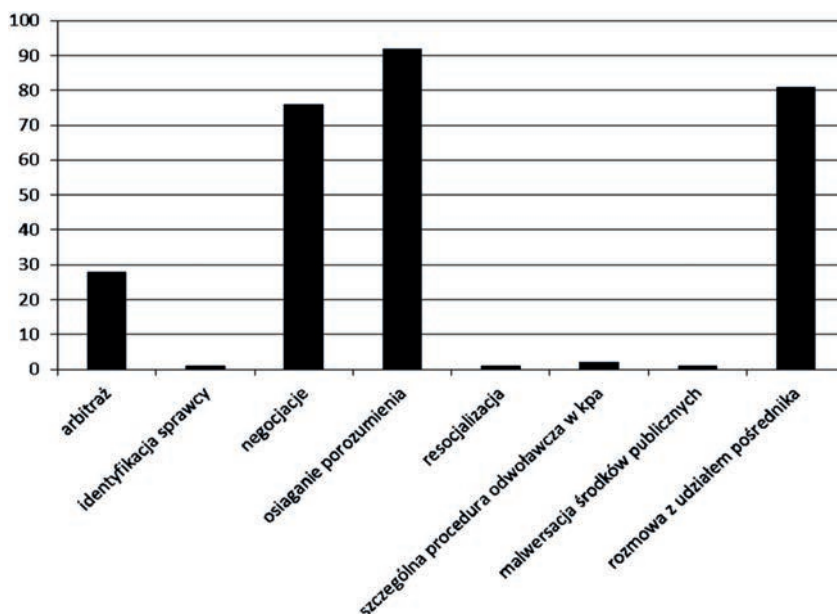

Źródło: opracowane własne na podstawie badań GANESA

W tej grupie respondentów odpowiedzi kształtowały się ona w sposób pokazany na wykresie 6.2.

Dane te można porównać z badaniem z 2015 roku, które jednak obejmował nieco inny zestaw wariantów odpowiedzi.

Wykres 6.3. Kategorie pojęciowe mediacji 2015

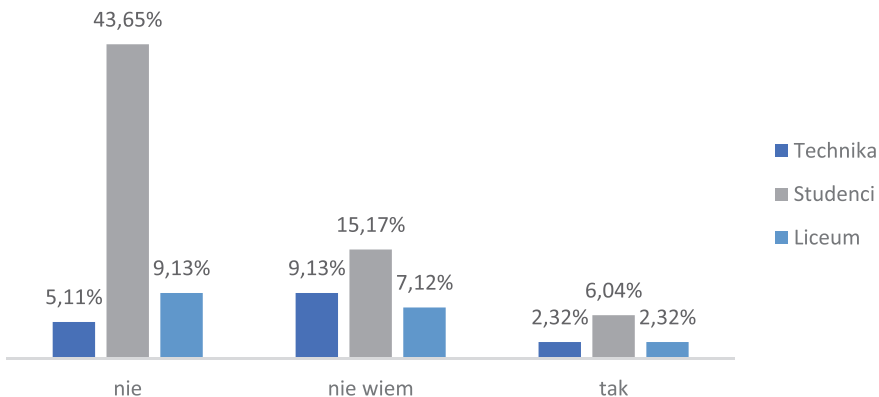
Źródło: K. Pilarz i Ł. Piecuch, *Mediacje okiem studentów*.
[w:] M. Tabernacka (red.) *Antropologia mediacji*, Wrocław 2015, s. 57

Pytanie ankietowe nawiązywało do wcześniejszych badań prowadzonych pod kierownictwem M. Tabernackiej, w których studenci kierunków administracja i prawo byli pytani o zakres pojęciowy kategorii mediacji¹², co ilustruje wykres 6.3. W obu badaniach respondenci prawidłowo identyfikowali błędne odpowiedzi.

6.3. Doświadczenia w stosowaniu mediacji

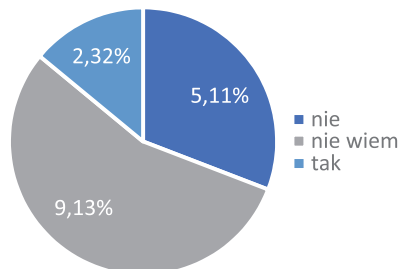
Istotnym elementem diagnostycznym było zbadanie świadomości respondentów, co do udziału w mediacjach. To pytanie było ważne z uwagi na to, że od-

Wykres 6.4. Mediacje w otoczeniu respondenta – kategorie

Źródło: opracowane własne na podstawie badań GANESA

Wykres 6.5. Mediacje w otoczeniu respondenta – wyniki uśrednione

Źródło: opracowane własne na podstawie badań GANESA

¹² K. Pilarz i Ł. Piecuch, *Mediacje okiem studentów*. [w:] M. Tabernacka (red.) *Antropologia mediacji*, Wrocław 2015, s. 57.

powieź wskazuje na stopień popularności mediacji w społeczeństwie i jej rzeczywistego zakresu stosowania. Zaobserwowaliśmy, że studenci wskazywali na stosowanie mediacji w swoim bezpośrednim otoczeniu w większym stopniu niż pozostałe grupy ankietowanych. Może to mieć związek z zapamiętywaniem informacji, które się rozumie, co ma oczywiście w tym przypadku związek z zasobem wiedzy, jakim dysponuje dana jednostka, ale oznacza też, że na niższych poziomach edukacji mogą występować deficyty, jeżeli chodzi o wiedzę w zakresie niekonfrontacyjnych metod rozwiązywania sporów.

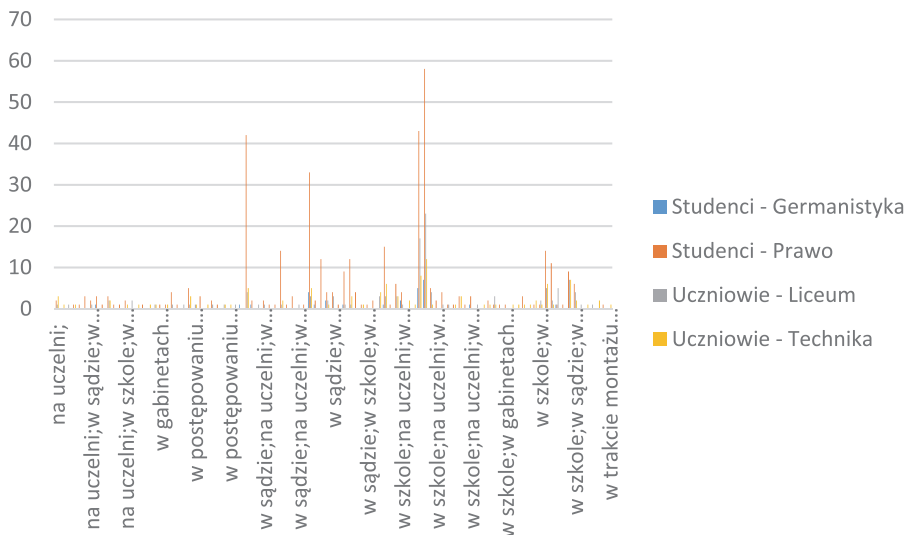
W całej puli badanych uśrednienie wyników dało wartości pokazane na wykresie 6.5.

6.4. Zakres zastosowania mediacji i ocena ich efektywności

Kolejnym zagadnieniem badawczym była świadomość co do zakresu możliwości zastosowania mediacji oraz ocena przez ankietowanych efektywności ich stosowania.

Respondenci badania GANESA wskazywali możliwości zastosowania mediacji w poszczególnych obszarach funkcjonowania społecznego jednostki, a równocześnie wypowiadali się co do ich efektywność. Była to odpowiedź,

Wykres 6.6. Obszary efektywności mediacji

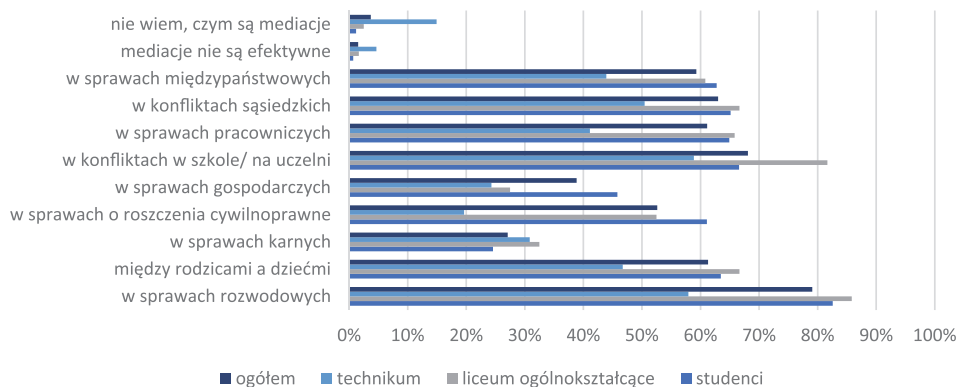
Źródło: opracowane własne na podstawie badań GANESA

Tabela 6.2. Obszary efektywności mediacji w opinii respondentów

	studenci	liceum ogólnokształcące	technikum	ogółem
w sprawach rozwodowych	83%	86%	58%	79%
między rodzicami a dziećmi	63%	67%	47%	61%
w sprawach karnych	25%	33%	31%	27%
w sprawach o roszczenia cywilnoprawne	61%	53%	20%	53%
w sprawach gospodarczych	46%	28%	24%	39%
w konfliktach w szkole/ na uczelni	67%	82%	59%	68%
w sprawach pracowniczych	65%	66%	41%	61%
w konfliktach sąsiedzkich	65%	67%	50%	63%
w sprawach międzypaństwowych	63%	61%	44%	59%
mediacje nie są efektywne	1%	2%	5%	2%
nie wiem, czym są mediacje	1%	3%	15%	4%

Źródło: opracowane własne na podstawie badań GANESA

Wykres 6.7. W jakich sprawach mediacje są efektywne?

Źródło: opracowane własne na podstawie badań GANESA

którą można było zaznaczyć obok innych odpowiedzi – uzyskano tu wynik, który wskazuje jednak na wysoką ocenę efektywności mediacji przez respondentów ankiety.

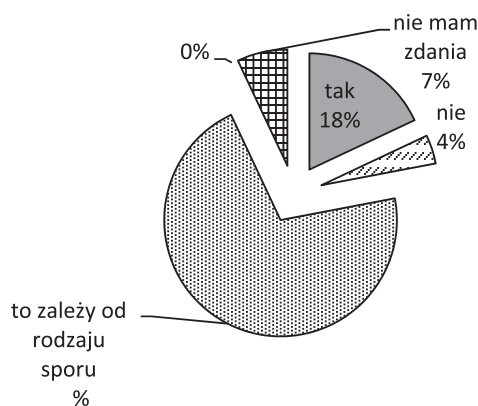
Respondenci ankiety zostali także zapytani wprost o rodzaje spraw, w których mediacja mogłaby okazać się efektywnym narzędziem opanowania konfliktu. Studenci odpowiadali na to pytanie w sposób pokazany na wykresie 6.8.

Wykres 6.8. Zastosowanie mediacji w opinii studentów

Źródło: opracowane własne na podstawie badań GANESA

Wykres 6.9. Czy Twoim zdaniem mediacje są skuteczne?

Źródło: K. Pilarz i Ł. Piecuch, *Mediacje okiem studentów*.

[w:] M. Tabernacka (red.) *Antropologia mediacji*, Wrocław 2015, s. 60

Rezultaty te można porównać z wynikami z 2015 roku. Wówczas respondenci zostali zapytani o skuteczność mediacji i otrzymano wyniki pokazane na wykresie 6.9.

Przedmiotem badania była także opinia studentów, co do zakresu zastosowania mediacji i wówczas respondenci ankiety wskazali następujące obszary, spośród zaproponowanych przez autorów ankiety: sprawy rodzinne, cywilne, rozwodowe i pracownicze. Autorzy ten wynik skomentowali konstatując, że są to te rodzaje spraw, w których rozstrzygnięcie satysfakcjonujące obie strony jest bardzo pożądane. Zdecydowanie rzadziej wskazywane były natomiast

spory międzynarodowe, sprawy administracyjne i karne.¹³ W badaniu z 2015 roku respondenci zadeklarowali nieznaną terminu „sprawiedliwość naprawcza, jedynie w niewielkim odsetku: 17% (wśród tych osób większość była studentami administracji, na którym to kierunku w programie studiów przewidziany był przedmiot poświęcony koncyliacyjnym metodom rozwiązywania sporów¹⁴).

Podobne wyniki uzyskano także w badaniu GANESA. Zdecydowanie respondenci obu badań nie widzą potencjału mediacyjnego w sprawach karnych, co naszym zdaniem warunkowane jest swoistym postrzeganiem mediacji jako „łżejszego postępowania” i być może nieuświadomionego podejścia retrybucyjnego¹⁵, co jest także objawem niskiej świadomości społecznej co do instytucji sprawiedliwości naprawczej.

6.5. Konkluzje i zalecenia

Mamy nadzieję, że sam udział w badaniu poświęconym mediacjom miał dla ankietowanych walor edukacyjny. Zestawienie wyników ankiety GANESA z badaniem z 2015 roku ukazuje pewien postęp w zakresie społecznej świadomości tego, czym są mediacje i w jakich obszarach życia społecznego można je stosować. Rekomendujemy natomiast w uwzględnianie w programach nauczania następujących kwestii:

¹³ K. Pilarz i Ł. Piecuch, *Mediacje okiem studentów*. [w:] M. Tabernacka (red.) *Antropologia mediacji*, Wrocław 2015, s. 64–65.

¹⁴ *Tamże*, s.60.

¹⁵ Takie opinie przedstawili także K. Pilarz i Ł. Piecuch, którzy wynik skomentowali następująco: Wydaje się, że studenci oceniają sprawy karne jako takie, które cechują się większą szkodliwością społeczną. Wśród nich są często bardzo poważne przestępstwa, których rozstrzygnięcie powinno być jednoznaczne, bez większych ustępstw dla polepszenia sytuacji sprawcy, gdyż próba wypracowania stanowiska w sprawie przestępstwa jest nie do przyjęcia dla społeczności, wśród której został naruszony pewien kanon czy wzór postępowania moralnego. Autorzy badania odnieśli się także do zakresu i programów kształcenia, komentując wyniki badania w następujący sposób: Mniejszy entuzjazm co do stosowania mediacji w sprawach administracyjnych może natomiast wynikać z tego, że jak wskazuje nasze własne doświadczenie, w toku nauczania przede wszystkim poznaje się te procedury i formy działania, w których nie bierze się pod uwagę konsensualnych metod ustalania wyniku sprawy. Jeżeli zaś chodzi o opinię w sprawie mediacji w sporach międzynarodowych, wydaje się, że studenci nie wskazywali tego obszaru jako nadającego się do mediacji z uwagi na skojarzenia z wielką polityką i przekonania, że władza i państwo powinno dążyć do umacniania pozycji, a nie zawierania kompromisów.

1. Promowanie mediacji poprzez wskazanie rzeczywistych korzyści społecznych i ekonomicznych, jakie daje ta metoda opanowania konfliktu (m.in. oszczędność nakładów na prowadzenie formalnego postępowania przed organami państwa, koszty utraconych korzyści, możliwość koegzystencji w przyszłości ze sprawcą przestępstwa lub szerzej – deliktu).
 2. Przedstawienie idei sprawiedliwości naprawczej w sposób ukazujący korzyści dla ofiary przestępstwa lub osoby pokrzywdzonej w relacjach o charakterze cywilnoprawnym lub publicznoprawnym. Należałoby wskazywać, że korzyści te są rzeczywiście osiągalne, gdyż dzięki mediacjom możliwe jest zaspokojenie rzeczywistych potrzeb osoby poszkodowanej przestępstwem lub działaniami innych podmiotów stosunków prawnych. Ofiara potrzebuje zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, a nie zemsty w jej imieniu. Konieczne jest także osłabianie w młodym pokoleniu tendencji restytucyjnych poprzez uświadomienie im m.in., jak niebezpiecznym społecznie zjawiskiem jest zwiększanie wielkości populacji więziennej. Konieczne jest budzenie empatii w stosunku do ofiary, ale też uświadomienia młodzieży, że sprawy bywają złożone i w sytuacji zadośćuczynienia, należy brać pod uwagę także okoliczności istotne z punktu widzenia sprawcy oraz w szerszym wymiarze, działanie resocjalizacyjne i edukujące indywidualnie i społecznie faktu naprawienia szkody.
 3. Edukacja w kierunku niekonfrontacyjnego sposobu osiągania porozumienia przez wypracowanie kompromisu. Należy młodym ludziom uświadamiać, że wprawdzie żyjemy w świecie zdarzeń praktycznie nieodwracalnych, to jest to jednak świat zdarzeń w znacznym stopniu naprawialnych.
- Możliwość kształtowania rzeczywistości jest w naszych rękach.

Rozdział 7.
**Ocena mobilności młodych Polaków
w Europie i ich preferencji co do
wyboru miejsca nauki i pobytu**

Niniejszy rozdział ma na celu przedstawienie wniosków z wyników badań przeprowadzonych w ramach projektu GANESA oraz ma zaprezentować ocenę mobilności młodych Polaków i ich preferencji co do wyboru miejsca nauki i pobytu oraz wpływu podróżowania na poglądy uczniów i studentów.

Młodzi Polacy w Europie to ludzie świadomi swojej wartości¹. W badaniu przyjęliśmy szerokie rozumienia pojęcia wartości – odnoszące się zarówno do etycznej strony funkcjonowania człowieka, aksjologicznych podstaw funkcjonowania państwa czy też formalnej struktury, w której jednostka egzystuje (w badaniu GANESA chodzi o Unię Europejską), ale też do kwestii korzyści, jakie jednostka może odnieść w związku z danym stanem rzeczy². Młodzi ludzie będący respondentami ankiety urodzili się w Polsce należącej do Unii Europejskiej. Oczywiście są dla nich takie wartości jak: wolność, demokracja, swoboda podróżowania i prawo do wyrażania swoich poglądów. Czują się obywatelami Europy i chcą korzystać z przywilejów, jakie daje im przynależność do niej. Studiują i pracują w krajach członkowskich UE³.

W badaniu przeprowadzonym w ramach projektu GANESA zapytano respondentów o to, jakie wartości kojarzą im się z Unią Europejską.

Wykres 7.1. przedstawia zbiorcze zestawienie wszystkich odpowiedzi respondentów, którzy zaznaczyli te wartości, z którymi najsilniej się identyfikują. Z badania wynika, że szczególnie istotna dla młodej generacji okazuje się swo-

¹ M.B. Boni, *Młodzi 2020 – w poszukiwaniu tożsamości*, Warszawa 2021, https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2021/05/Mlodzi_2020.pdf [dostęp: 11.07.2022].

² Por. M. Tabernacka: Pojęcie wartości i przymiotnik „aksjologiczny” nie muszą być więc odnoszone jedynie do ich abstrakcyjnego rozumienia, dominującego w języku potocznym, które koduje pod tymi terminami konotacje o wymiarze przede wszystkim etycznym. Termin „wartości” ma w języku również odniesienie ściśle wymierne ekonomicznie — chodzi o rynkową czy też finansową wartość pewnych dóbr bądź działań. Ważne jest poza tym, by otrząsnąć się z hipokryzji oddzielania od siebie wartości w rozumieniu „duchowym” i w sensie ekonomicznym. Choć w praktyce może czasem dochodzić do kolizji tych sfer, to jednak, uwzględniając istotę potrzeb ludzkich i ich hierarchii, sklasyfikowanej na przykład przez Abrahama Masłowa, należy pamiętać, że to ekonomiczne podstawy egzystencji są gruntem, na którym można rozwijać realizację potrzeb tak zwanego wyższego rzędu. M. Tabernacka, *Aksjologia mediacji z udziałem przedsiębiorców – refleksje*, Acta Universitatis Wratislaviensis No 4101, PRAWO CCCXXXIV, Wrocław 2022, s. 197, <https://doi.org/10.19195/0524-4544.334.14>

³ Ocena wartości, poddana analizie w tym opracowaniu, jest wynikiem badań przeprowadzonych w ramach projektu naukowo – badawczego GANESA. Z badania przeprowadzonego na grupie prawie 700 respondentów (uczniowie liceum, technikum oraz studenci Uniwersytetu Wrocławskiego) wynika, że młodzi Polacy cenią w związku z członkostwem Polski w UE najbardziej: swobodę podróżowania, w tym programy stypendialne jak Erasmus +, swobodę przepływu osób, w tym możliwość podejmowania pracy w dowolnym kraju Unii Europejskiej, czy też możliwość studiowania na każdym unijnym uniwersytecie.

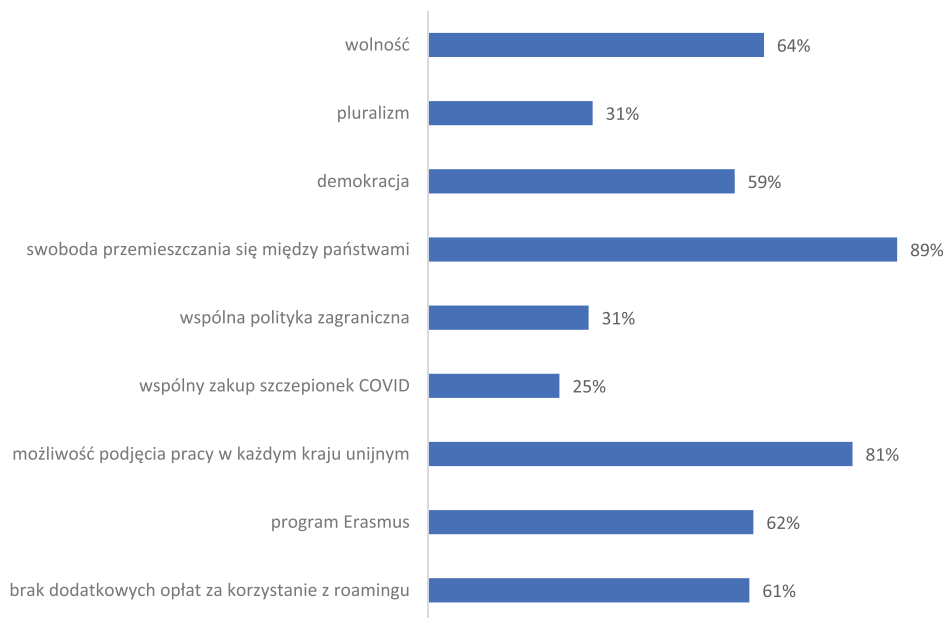
boda przemieszczania (89% odpowiedzi), jak również możliwość podejmowania pracy w każdym kraju unijnym (81% odpowiedzi). Ważne są także benefity wynikające z programów mobilnościowych typu Erasmus+ (62% odpowiedzi) oraz łącząca się z podróżowaniem wolność (64% odpowiedzi). Wszystkie zaznaczone wartości wpisują się w model współczesnego młodego Europejczyka. Jest nim człowiek ceniący przemieszczanie się, otwarty na świat i chcący czerpać z tego, co daje mu Europa bez granic i kontroli paszportowych. To Polak, który nie ma oporów w podejmowaniu studiów na europejskich uczelniach, gotowy podjąć pracę także poza ojczyzną.

Dla młodych Europejczyków – Polaków Europa to ich miejsce. Młodzi Polacy nie mają kompleksu niższości. Nie widzą różnic w funkcjonowaniu społecznym w Europie, między sobą a np. młodymi Niemcami, Duńczykami, czy Hiszpanami. Wnioski wynikające z badania ankietowego przeprowadzonego w ramach projektu GANESA korespondują z wnioskami wypracowanymi przez Instytut Spraw Publicznych w reprezentatywnym badaniu zatytułowanym *Make peace not war*⁴. Wśród Polaków poddanych wspomnianemu badaniu bardzo wysoko oceniona została wartość pokoju między państwami członkowskimi, jaki zapewnia Polsce przynależność do UE. Zaraz na drugim miejscu uplasowała się możliwość swobodnego zamieszkania i pracy w dowolnym kraju unijnym, jak również możliwość studiowania w innym państwie członkowskim. Europa jest zatem postrzegana jako miejsce, które stwarza możliwości: rozwoju, studiowania i poznawania ludzi, a także podjęcia pracy w każdym kraju unijnym. Europejczycy, bez względu na narodowość, czują się beneficjentami dóbr i wartości, jakie wynikają z członkostwa ich państwa w strukturach unijnych. Bycie Europejczykiem to brzmi dumnie, ale i bardzo normalnie oraz praktycznie – to fakt, który dla młodych ludzi jest pewny i niezaprzeczalny, a przede wszystkim daje wymierne korzyści.

W literaturze bardzo często za główne czynniki motywujące do podróżowania wskazuje się zdobywanie nowej wiedzy, poznawanie siebie i świata. Podróżnicy definiowani są jako ludzie otwarci na świat, budujący obraz rzeczywistości oparty na faktach, dalecy w swoich opiniach od stereotypowego upraszczania

⁴ <https://www.isp.org.pl/pl/aktualnosci/make-peace-not-war-mlodzi-europejczy-m-in-polacy-o-ue-zagrozeniu-terroryzmem-i-naplywie-uchodzcow> [dostęp: 04.07.2022]. Badanie zostało zrealizowane przez Instytut Spraw Publicznych w dniach 30 stycznia – 13 lutego 2017 roku za pomocą wywiadów on-line (CAWI) na reprezentatywnej próbie 3000 osób w wieku 15–24 lata w 6 krajach: w Polsce, Czechach, Słowacji, Niemczech, Austrii i na Węgrzech. W każdym kraju zostało przeprowadzonych 500 wywiadów, a próba dla każdego z krajów została przygotowana na podstawie oficjalnych statystyk UE (Eurostat). Badanie zostało zrealizowane na przełomie stycznia i lutego za pomocą wywiadów on-line (CAWI) na reprezentatywnej ogólnopolskiej próbie 500 mieszkańców Polski w wieku 15–24 lata. Próba została przygotowana na podstawie oficjalnych statystyk UE (Eurostat).

Wykres 7.1. Jeżeli cenisz którąś z poniższych wartości w Unii Europejskiej, zaznacz jedną lub więcej z poniższych opcji

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

drugiego człowieka. W starożytnej Grecji za główne czynniki skłaniające ludzi do podróży uznawano: poszerzanie własnych horyzontów, zdobywanie wiedzy o innych, starożytnych cywilizacjach, kulturach, czy poznawanie miejsc o których dotychczas podróżnicy tylko czytali lub słyszeli⁵. Przed erą mechanizacji i rozwoju infrastruktury transportowej, podróżowanie było przywilejem nielicznych.

Dziś, w dobie globalizacji, cyfryzacji, kiedy to komunikacja i transport są dużo łatwiejsze, liczba osób włączająca się do światowego ruchu turystycznego dynamicznie się powiększa. Potwierdzają to dane statystyczne publikowane przez United Nation World Tourism Organization UNWTO, które pokazują, że od 2009 roku (po tymczasowym załamaniu trendu wzrostowego spowodowanego międzynarodowym kryzysem gospodarczym) następował stały i systematyczny wzrost w przepływie międzynarodowych turystów osiągający rekordową liczbę ponad 1,5 miliarda turystów rocznie w 2019 roku⁶.

⁵ M.Cartwright, *Travel in the ancient Greek* <http://www.ancient.eu/article/605/travel-in-the-ancient-greek-world>, [access: 15.11.2018], za Shan Maryana, I "travel" as a Key Personality Element and Society Shaping Cocept in Republic by Plato, s. 383.

⁶ <https://www.unwto.org/international-tourism-growth-continues-to-outpace-the-economy> [data dostępu 05.07.2022].

Podobny trend utrzymywał się w Polsce, gdzie odnotowano nieprzerwany wzrost przyjazdów turystycznych zauważalny od czasu światowego kryzysu finansowego w 2009 roku. W rekordowym 2019 r. nasz kraj odwiedziło ponad 20 milionów turystów⁷. Na podobnym poziomie kształtowała się liczba wyjeżdżających poza granice naszego kraju. Zgodnie z Raportem GUS *Turystyka w Polsce w 2019 roku* 20,8 mln mieszkańców Polski w wieku 15 lat i starszych przynajmniej raz wyjechała za granicę, co odpowiadało za 64,1% mieszkańców Polski w tej grupie wiekowej⁸. Rok 2020 był kluczowym dla światowej i polskiej turystyki, głównie z uwagi na sytuację pandemiczną i w znacznym stopniu załamał trend utrzymujący się od dekady. W 2020 roku turystyka była jednym z sektorów polskiej gospodarki, która w największym stopniu dotknięta została przez skutki pandemii COVID-19.⁹ Zgodnie z danymi opublikowanymi przez GUS liczba mieszkańców naszego kraju uczestnicząca w przynajmniej jednym prywatnym wyjeździe turystycznym spadła w stosunku do roku poprzedniego o ponad 30% i wyniosła 14,1 mln osób (43,6% mieszkańców Polski w tej grupie wiekowej)¹⁰.

Badanie ankietowe w projekcie GANSA prowadzone było w pierwszej połowie 2020 roku, więc można uznać, że obrazuje typową tendencję sprzed pandemii, więc prawdopodobnie jest to trend, do którego młodzi Polacy powrócą, gdy ustaną ograniczenia związane z pandemią.

Ważnym zagadnieniem badawczym projektu GANESA było diagnozowanie mobilności uczniów i studentów województwa dolnośląskiego, szczególnie w odniesieniu do tego, w jakim stopniu podróże wpływają na otwartość młodych ludzi, ich opinie, sympatie, antypatie, cenione wartości i postrzegane korzyści, jakie płyną z przynależności Polski do Unii Europejskiej. Badanie pokazało, że młodzi ludzie podróżują dużo i często, a swoboda przemieszczania, która wynika z członkostwa Polski w Unii Europejskiej i przynależności do państw grupy Schengen jest dla nich jedną z najważniejszych wartości. Aż 89% młodych ludzi biorących udział w badaniu uznało, że swoboda przemieszczania się jest ważną wartością.

⁷ <https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2020-10/poland.pdf> [data dostępu 05.07.2022] s. 1

⁸ Główny Urząd Statystyczny, *Turystyka w 2019 roku* <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/turystyka/turystyka-w-2019-roku,1,17.html>, s. 18.

⁹ Główny Urząd satystyczny, *Turystyka w 2020 roku*. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/turystyka/turystyka-w-2020-roku,1,18.html> [data dostępu 05.07.2022], s.17.

¹⁰ Główny Urząd Statystyczny, *Turystyka w 2020 roku*. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/turystyka/turystyka-w-2020-roku,1,18.html> [data dostępu 05.07.2022], s.18.

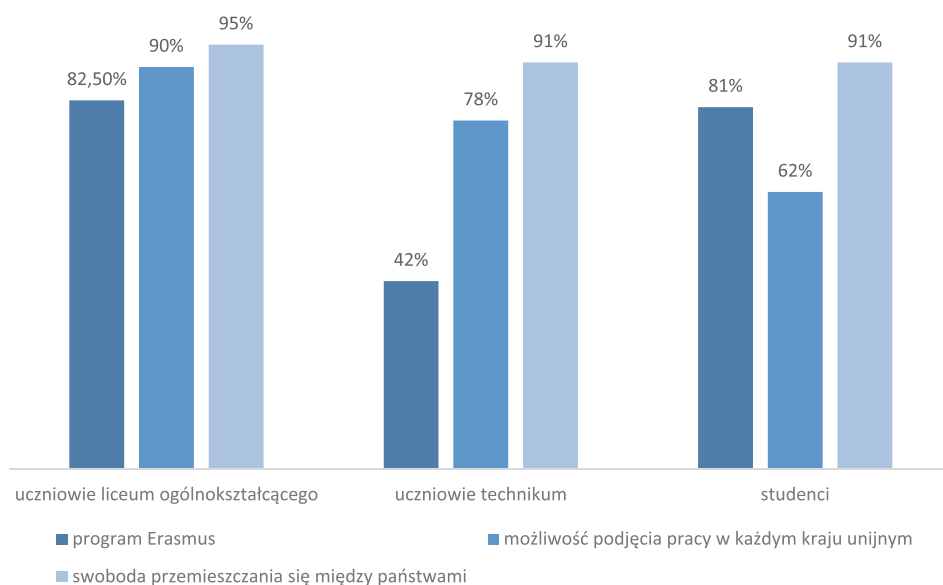
Uczniowie i studenci podróżują po świecie i często szukają swojego miejsca w dorosłym życiu, upatrując możliwości podjęcia studiów i pracy za granicą w przyszłości. Aż 81% respondentów ankiety wskazuje, że brak barier przy podjęciu pracy w państwach UE jest dla nich ważny. Istotne okazują się również programy mobilnościowe takie jak Erasmus – wartość programu doceniło ponad 60% badanych.

Postrzeganie korzyści, jakie niesie za sobą członkostwo w Unii Europejskiej różni się jednak w zależności od grupy respondentów. Okazuje się, że nieco inne priorytety mają studenci, inne uczniowie liceum, a jeszcze inne uczniowie technikum.

Swoboda przemieszczania się okazała się szczególnie istotna dla uczniów liceum ogólnokształcącego i studentów. Wartość tę za istotną wskazało odpowiednio 90% uczniów oraz 91% studentów. Uczniowie liceum podobnie jak studenci docenili również rolę programów mobilnościowych takich jak program Erasmus – aż 82,5% uczniów liceum ogólnokształcącego i 81% studentów wskazało go za wartościową korzyść płynącą z członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Tą samą korzyść za wartościową uznaje zaledwie 59% uczniów technikum.

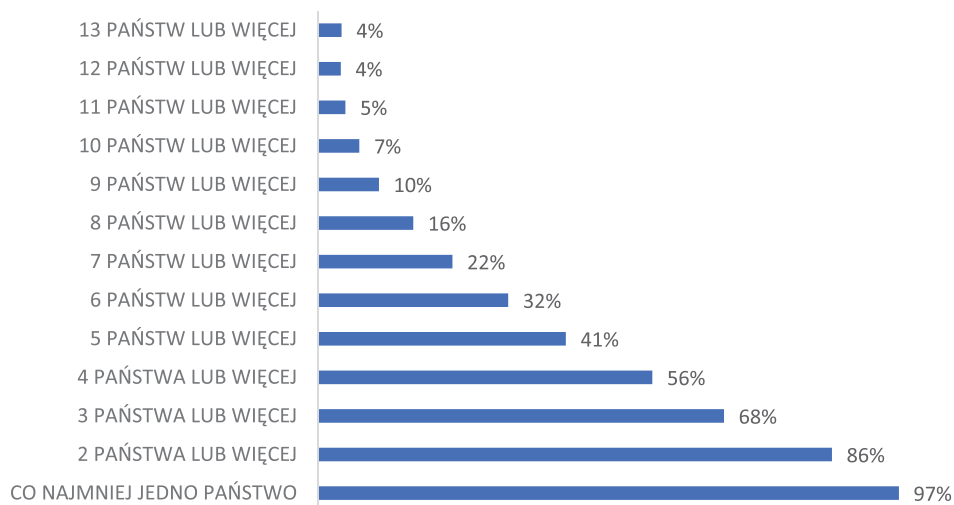
Młodzi ludzie aktywnie włączają się do europejskiego ruchu turystycznego. Podróżują z rodzicami, z przyjaciółmi, korzystają z programów mobilnościowych finansowanych z funduszy unijnych. Do najbardziej popularnych należą

Wykres 7.2. Odsetek respondentów doceniających wartości związane z mobilnymi korzyściami przynależności do UE wg rodzajów szkół

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

Wykres 7.3. Skumulowana liczba państw odwiedzonych przez respondentów w latach 2016–2020

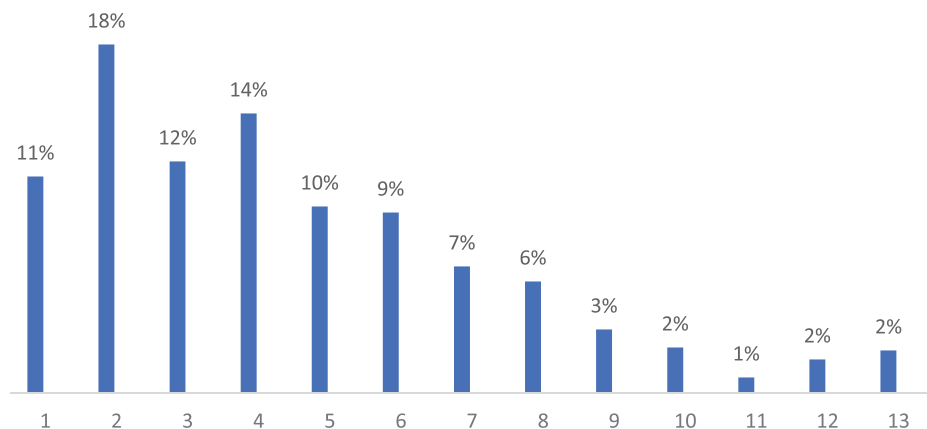

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

Erasmus, Discover EU, POWER. Młodzi poznają Europę także dzięki wycieczkom szkolnych i wymianom międzynarodowym.

Uczniowie i studenci, zapytani o ich doświadczenia podróży zagranicznych w ostatnich pięciu latach poprzedzających badanie, wykazali się bardzo wysoką mobilnością. Aż 97% respondentów wskazało, że w okresie ostatnich pięciu lat odbyli co najmniej jedną podróż zagraniczną. Wyniki badań wskazują, że nieco większą mobilnością charakteryzują się uczniowie niż studenci. Poza

Wykres 7.4. Liczba państw odwiedzonych przez respondentów w 2016–2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

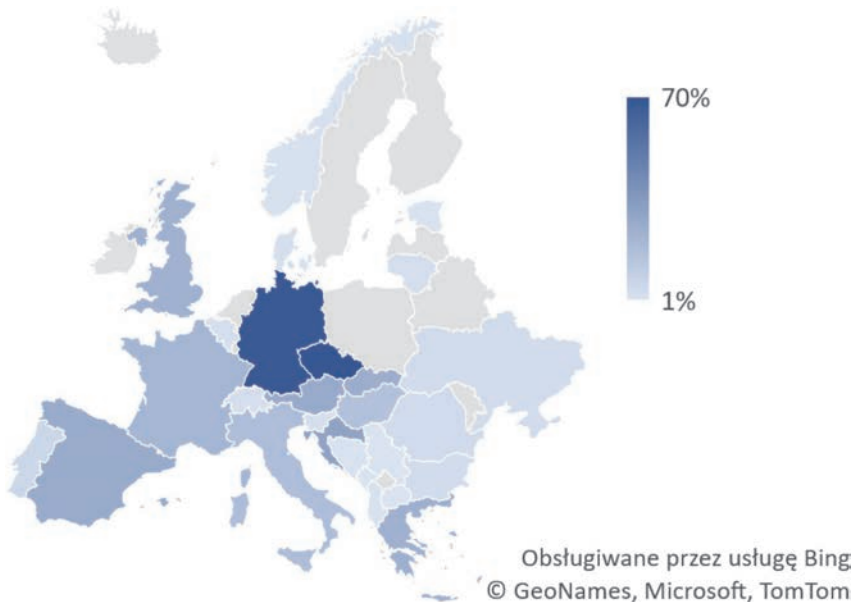
granicę naszego kraju nie wyjechało wcale w latach 2016-2020 2,6% uczniów i 3,6% studentów.

Najczęściej młodzi ludzie wskazywali, że w ciągu ostatnich pięciu lat odwiedzili dwa różne państwa (18% badanych). Jednak aż ponad połowa badanych wyjechała do co najmniej czterech różnych państw, a siedem procent respondentów podróżowało do 10 krajów lub więcej. Większymi globtroterami okazują się uczniowie. Odpowiednio niemal 8% uczniów miało okazję odwiedzić 10 krajów lub więcej w porównaniu do 6% badanych studentów.

Najwięcej młodych ludzi odwiedziło państwa europejskie, a w szczególności państwa sąsiadujące z Polską tj. Czechy (70% badanych) i Niemcy (69% badanych). Może to wynikać przede wszystkim z bliskości tych państw w stosunku do województwa dolnośląskiego, jak i samego Wrocławia. Kolejne według popularności państwa to: Chorwacja (31%), Austria i Hiszpania (po 27%), Słowacja (26%), Grecja i Wielka Brytania (po 24%). Czechy i Niemcy to państwa, najczęściej wskazywane przez respondentów, którzy w ostatnich pięciu latach mieli okazję tylko raz wyjechać poza granicę naszego kraju.

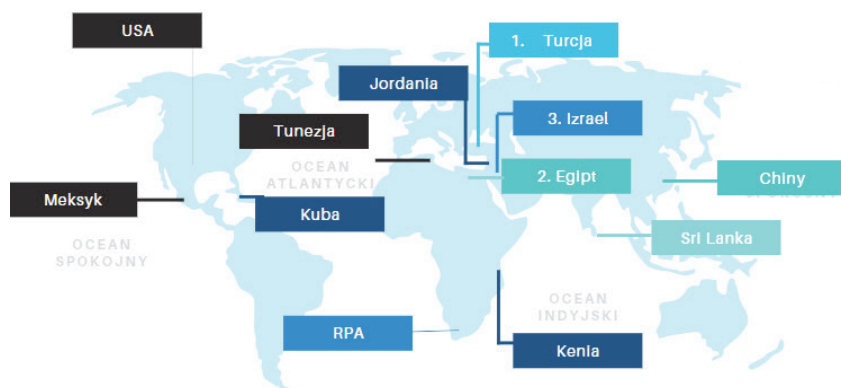
Najczęściej odwiedzanym krajem Europy spoza Unii Europejskiej była (poza Wielką Brytanią, która do końca 2020 należała jeszcze formalnie do UE) Ukraina, Szwajcaria i Norwegia. Należy jednak pamiętać, że zarówno Szwajcaria jak i Norwegia należą do państw strefy Schengen.

Wykres 7.5. Odsetek respondentów, którzy odwiedził dany kraj europejski

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

Wykres 7.6. Kraje odwiedzone przez uczniów i studentów spoza Europy

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

Najczęściej odwiedzane państwa spoza Europy to: Turcja, Egipt i Tunezja. Nieliczne osoby wskazywały jako cel swoich podróży również: Izrael, Chiny czy USA, a także Meksyk, Jordanię czy RPA. Pojedynczy respondenci odwiedzali Kubę, Sri Lankę czy Kenię.

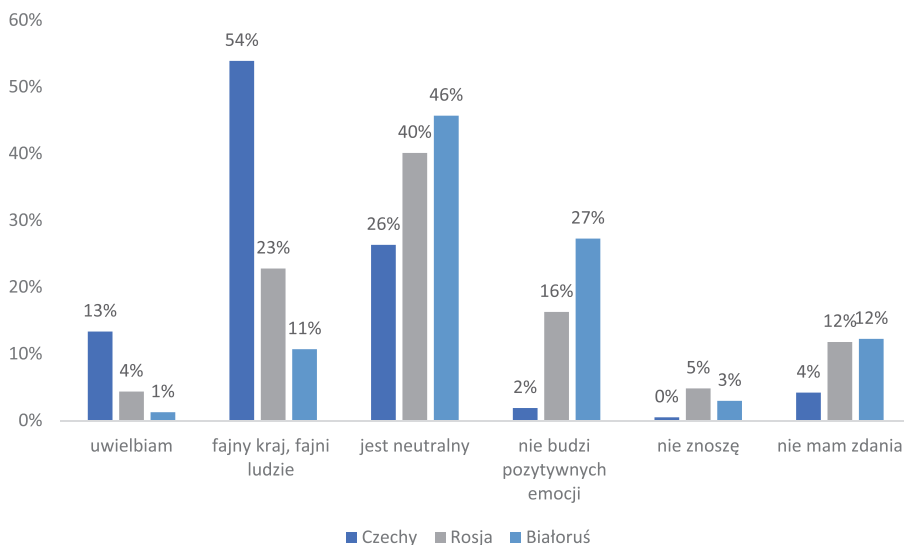
Podsumowując, najważniejszymi czynnikami wpływającymi na kierunki zagranicznych wyjazdów młodych Polaków są: bliskość geograficzna danego państwa, jak również atrakcyjność i popularność wakacyjna danych kierunków.

W ramach badań naukowych projektu GANESA zajęto się też kwestią oceny przez młodych Polaków relacji z sąsiadami. Zbadano, jakie emocje w młodym pokoleniu budzi kraj sąsiadujący z Polską, jak i jego mieszkańcy.

Z badania przeprowadzonego podczas trwania projektu GANESA wynika, że Polacy największą sympatią darzą Czechów. Pozytywny stosunek do naszych południowych sąsiadów wykazało aż 67% respondentów, a 13% ogółu badanych wskazało, że Czechów wręcz uwielbia. Jeszcze większą sympatię budzą nasi bliscy sąsiedzi wśród osób, które miały okazję odwiedzić ten kraj. Badanie wskazuje, że 96% badanych, którzy byli w Czechach, darzy naszych południowych sąsiadów pozytywnymi emocjami. Zaledwie 4% respondentów, którzy byli w tym kraju zaznacza negatywne emocje w stosunku do tego państwa i jego obywateli. Sporą sympatią Polaków cieszą się również Słowacy (43% pozytywnych opinii) i Niemcy (42% pozytywnych opinii).

Najmniej pozytywne emocje wśród badanych budziły: Rosja i Białoruś. Ponad 30% respondentów wskazywało na swój negatywny stosunek do Białorusi. Liczba respondentów wyrażająca negatywne emocje do Rosji była nieco niższa i kształtowała się na poziomie 21%, jednak w tym przypadku więcej odpowiedzi było bardziej radykalnych – aż 5% respondentów stwierdziło, że Rosji wręcz nie znosi.

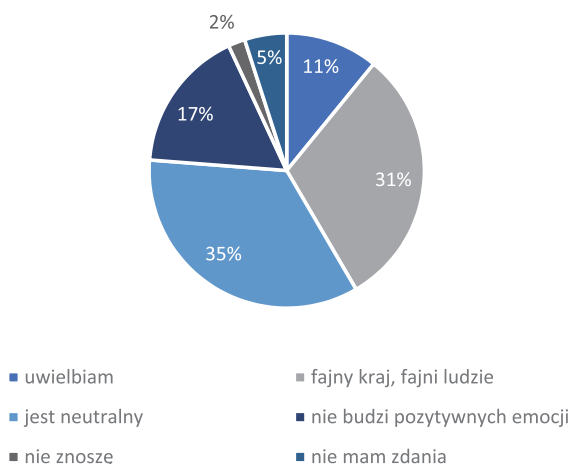
Wykres 7.7. Jakie emocje budzi w Tobie sąsiadujący kraj?

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

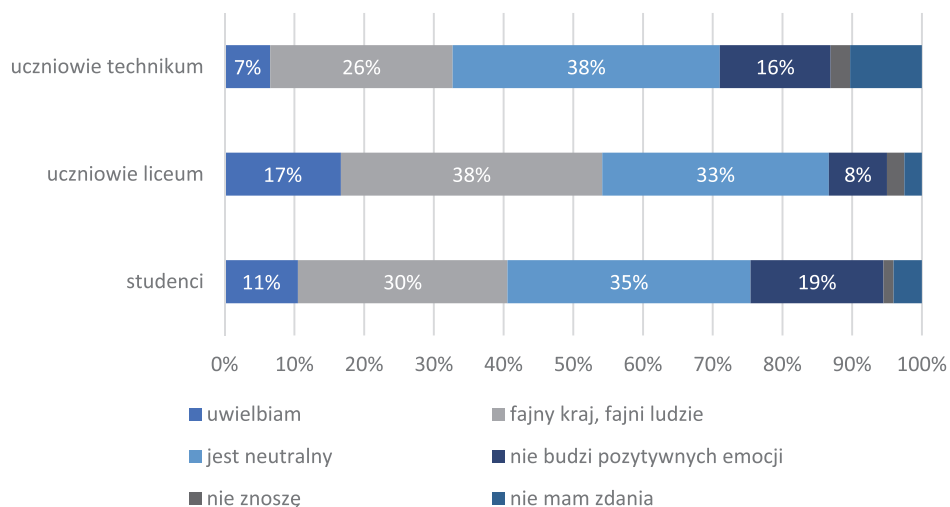
Analiza relacji polsko-niemieckich została w ramach projektu GANESA bardziej pogłębiona. Zbadano nie tylko, jakie emocje w młodym pokoleniu budzi kraj sąsiadujący z Polską, jak i jego mieszkańcy, ale również to, jak młodzi Polacy postrzegają wzajemne sympatie i antypatie, zarówno swoje, jak i swoich zachodnich sąsiadów oraz jakie są ich wrażenia z bezpośrednich kontaktów z niemieckimi rówieśnikami.

Wykres 7.8. Zaznacz, jakie emocje budzą w Tobie Niemcy

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

Wykres 7.9. Zaznacz, jakie emocje budzą w Tobie Niemcy

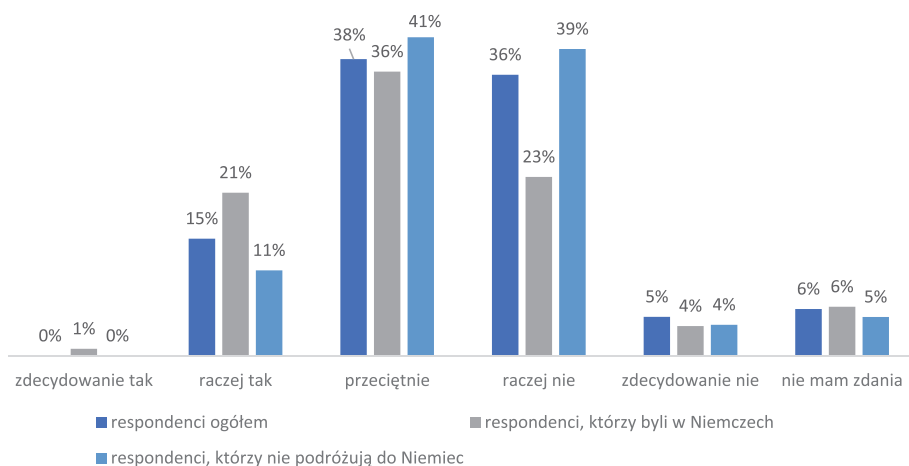

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

Jak już wspomniano, 42% respondentów zapytanych o emocje w stosunku do Niemiec i Niemców wyraziło w badaniu swoje pozytywne odczucia (odpowiedzi: *uwielbiam* oraz *fajny kraj, fajni ludzie*). 35% badanych wyraziło swoje neutralne emocje, a 19% stwierdziło, że ich emocje są negatywne

Największą sympatią darzą naszych zachodnich sąsiadów uczniowie liceum, ponad 55% z nich wyraziło sympatię do Niemiec i Niemców. Najmniej pozytywnych odczuć względem Niemców wyrazili uczniowie technikum.

Wykres 7.10. Czy Polacy lubią Niemców?

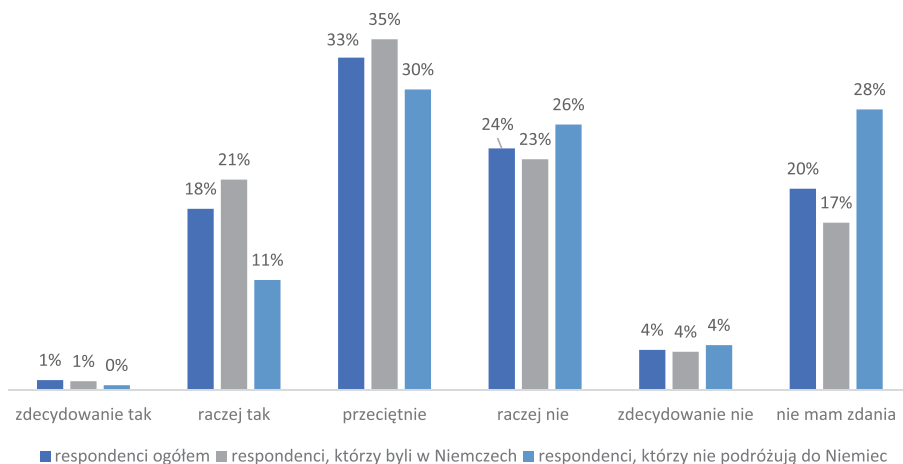
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

W ramach projektu GANESA zapytano również młodych ludzi o to, czy uważają, że Polacy lubią Niemców. Okazuje się, że wyobrażenie młodych ludzi na temat stosunku swoich rodaków do naszych zachodnich sąsiadów jest zdecydowanie bardziej negatywne niż ich własne odczucia. Zaledwie 15% badanych uważa, że Polacy raczej lubią Niemców, a aż ponad 40% badanych sądzi, że Polacy darzą Niemców negatywnymi uczuciami (36% wskazało odpowiedź *raczej nie*, a 5% *zdecydowanie nie*). Osobiste odczucia uczniów i studentów zaprezentowane na wykresie 8. są więc bardziej przychylne niż ich wyobrażenia o tym, co myślą inni rodacy (wykres 10).

Wyniki ankiet pokazują jednak, że młodzi ludzie, którzy podróżują do Niemiec mają znacznie bardziej przychylne wyobrażenie o stosunku Polaków do Niemców, niż ich rówieśnicy, którzy nigdy za naszą zachodnią granicą nie byli. Spośród uczniów i studentów podróżujących do Niemiec 21% stwierdziło, że Polacy lubią Niemców, podczas gdy tylko 11% respondentów, którzy nigdy w Niemczech nie byli, miało podobną opinię. Uczniowie i studenci, którzy nie wyjechali dotąd do Niemiec analogicznie utrzymują, że Polacy *raczej nie* lubią Niemców (39%), podczas gdy ci, którzy w Niemczech byli, uważają, że Niemców nie darzy sympatią 23% Polaków, a więc znacznie mniej. Okazuje się więc, że mobilność młodych ludzi może mieć wpływ na ich postrzeganie rzeczywistości.

Uczniów i studentów zapytano również o to, czy w ich odczuciu Niemcy lubią Polaków. Wyniki badań pokazują, że młodzi respondenci sądzą, że Niemcy bardziej lubią Polaków, niż Polacy Niemców. Podczas gdy tylko 15% badanych twierdzi, że Polacy lubią Niemców, to 18% wskazuje, że Niemcy lubią Polaków, a więc trzy procent więcej. Jeszcze większe różnice pojawiają się przy anali-

Wykres 7.11. Czy Niemcy lubią Polaków?

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

zie antypatii. Podczas gdy 36% młodych uważa, że Polacy nie lubią Niemców, znacznie mniej, bo tylko 24% badanych sądzi, że Niemcy *raczej nie lubią* Polaków. Przy analizie tego pytania badawczego również potwierdza się trend, że ci, którzy podróżują do Niemiec, mają bardziej pozytywne odczucia o sympatii naszych zachodnich sąsiadów. Co piąty badany nie miał zdania w tej kwestii.

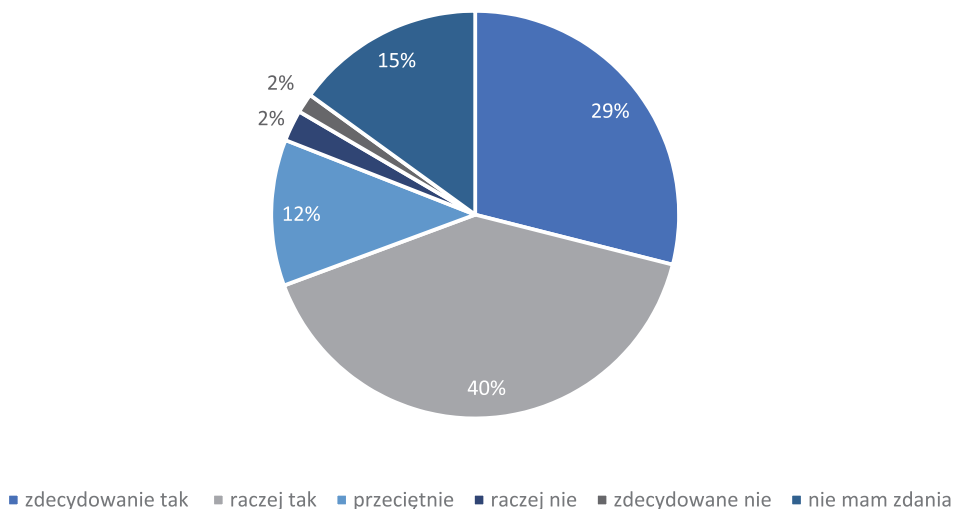
Młodzi ludzie również bardzo dobrze i dobrze oceniają swoje dotychczasowe kontakty z młodymi Niemcami – także te przypadkowe. Zdecydowanie pozytywnie relacje polsko – niemieckie oceniło 29% respondentów, a *raczej* pozytywnie aż 40% respondentów. Tylko 4% badanych wyraziło się negatywnie o swoich dotychczasowych relacjach z Niemcami. W badaniu 15% respondentów określiło, że nie ma zdania i nie potrafi ocenić swojego stosunku do relacji z młodymi Niemcami.

Wnioski z badań w ocenie stosunków polsko – niemieckich przeprowadzonych w ramach projektu GANESA korespondują z wnioskami wynikającymi z badania „Barometr Polska – Niemcy”¹¹ – popularnego i rozpoznawalnego, przeprowadzanego od wielu lat przez Instytut Spraw Publicznych. Sympatie i antypatie młodych miały z pewnością wpływ na ich wybory dotyczące kraju, w którym mogliby podjąć naukę, studia, a także chętnie zamieszkaliby. Analizie poddano kraje sąsiadujące z Polską, a więc zarówno te, które są członkami Unii Europejskiej (a więc Niemcy, Czechy, Słowacja i Litwa) i te, które do Wspólnoty nie należą (Ukraina, Białoruś i Rosja).

Z badania wynika, że niemal 60% procent respondentów wybrałoby Niemcy jako kraj do zamieszkania czy też studiowania. Drugim w kolejności krajem wyboru młodych okazują się Czechy, niemal 30% respondentów wskazało, że mogłoby tam mieszkać lub studiować. 6% respondentów byłoby zainteresowanych studiowaniem bądź przeprowadzką do Słowacji. Kraje pierwszego wyboru są członkami Unii Europejskiej, co może wskazywać na fakt, że uczniowie doceniają swobody, jakie niesie za sobą przynależność do UE. Państwa, z którymi młodzi respondenci nie wiązali w dużej mierze planów na przyszłość to: Białoruś, Ukraina, Litwa i Rosja, a więc nasi wschodni sąsiedzi. Żaden respondent nie wykazał chęci studiowania w Białorusi.

¹¹ „Barometr Polska – Niemcy” to projekt realizowany wspólnie przez Instytut Spraw Publicznych, Deutsches Polen-Institut (Niemiecki Instytut Spraw Polskich), Fundację Konrada Adenauera w Polsce i Fundację Współpracy Polsko-Niemieckiej. Prowadzony od ponad dwudziestu lat mierzy „atmosferę” relacji polsko-niemieckich, odpowiadając na pytania o to, jak Polacy i Niemcy postrzegają siebie nawzajem i jak oceniają stan dwustronnych stosunków oraz działania drugiego kraju w różnych sferach polityki. <https://www.isp.org.pl/pl/publikacje/polacy-i-niemcy-jak-dalecy-jak-bliscy-barometr-polska-niemcy-2022> [dostęp: 04.07.2022].

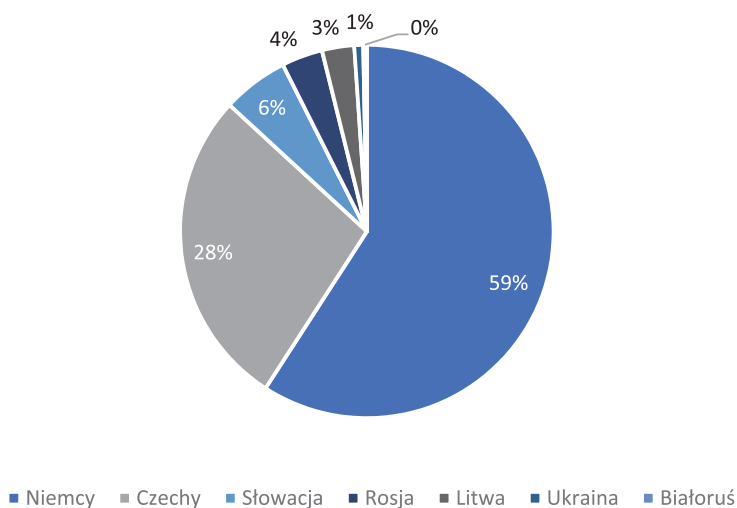
Wykres 7.12. Czy Twoje dotychczasowe kontakty (nawet przypadkowe) z Niemcami w Twoim wieku oceniasz pozytywnie?

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

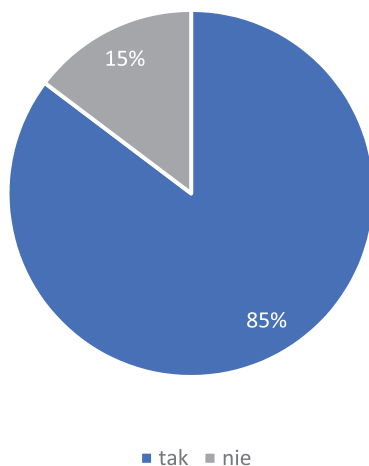
Liczne wyjazdy zagraniczne młodych ludzi, a także możliwość studiowania poza granicami naszego kraju kształtują również potrzebę nauki języków obcych. Język angielski jest powszechnie uznawany za język wiodący, bez którego uczniom i studentom może być trudno odnaleźć się na współczesnym rynku

Wykres 7.13. W którym z wymienionych krajów sąsiednich zamieszkał(a)byś lub studiował(a)byś najchętniej?

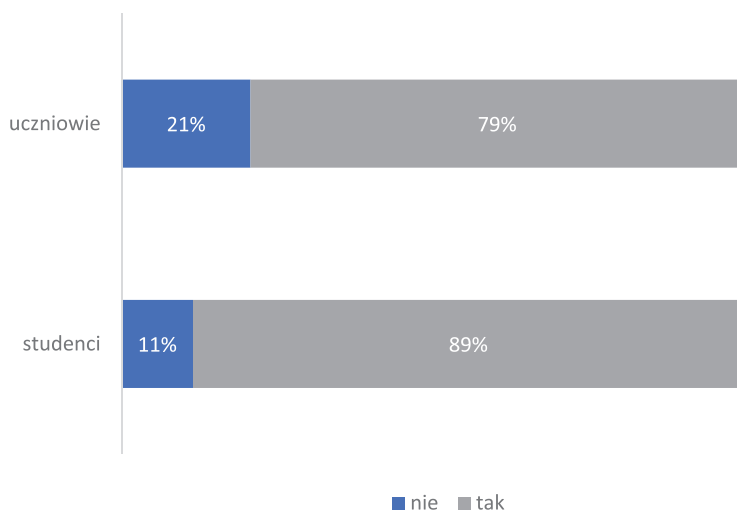
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

Wykres 7.14. Czy widzisz potrzebę uczenia się języka obcego innego niż angielski?

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

Wykres 7.15. Czy widzisz potrzebę uczenia się języka obcego innego niż angielski?

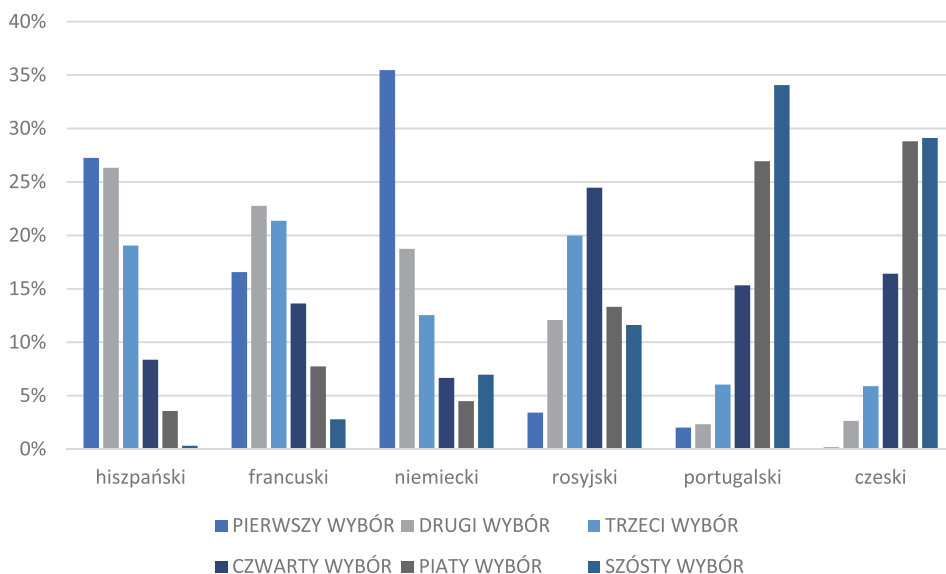

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

pracy. Okazuje się jednak, że młodzi ludzie uważają za potrzebne, aby uczyć się również innych języków obcych. Aż 85% młodych przebadanych w ramach projektu GANESA wskazało, że widzi taką potrzebę.

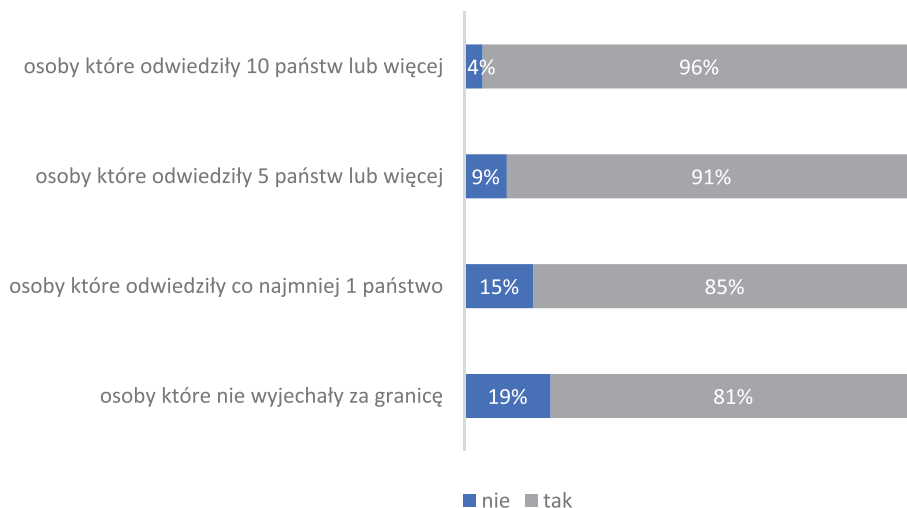
Potrzeba uczenia się języka obcego innego niż język angielski jest jednak zróżnicowana w zależności od statusu respondentów. 21% uczniów uważa, że nauka innego niż angielski języka obcego jest im zbędna, podczas gdy wśród studentów odsetek ten stanowi zaledwie 11%. Najmniejszy entuzjazm do na-

Wykres 7.16. Uszereguj języki według swoich preferencji

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

Wykres 7.17. Czy widzisz potrzebę uczenia się języka obcego innego niż angielski?

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

uki innego języka obcego wykazują jednak uczniowie technikum – aż 40% uczniów nie czuje potrzeby nauki innego języka obcego.

Spośród języków obcych (innych niż angielski) największą popularnością cieszy się wśród młodych ludzi język niemiecki, hiszpański i francuski. Młodzi ludzie

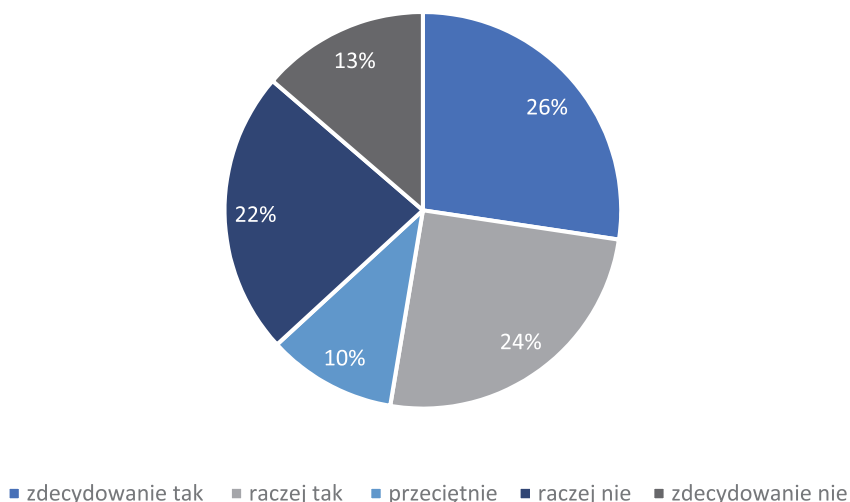
zdecydowanie najbardziej chcą uczyć się języka niemieckiego – językowi temu dają także zdecydowane pierwszeństwo przed pozostałymi (jako język pierwszego wyboru wskazało go 35% uczniów i studentów). 27% badanych jako język pierwszego wyrobu wskazało hiszpański. Językiem pierwszego wyboru dla niemałej grupy uczniów był również język francuski (wskazało go 17% respondentów).

Uczniowie i studenci wykazywali najmniejszą potrzebę nauki języka portugalskiego i czeskiego. Co ciekawe, również w tym aspekcie wyniki badania pokazują, że istnieje pozytywna zależność pomiędzy aktywnością turystyczną uczniów i studentów a chęcią podjęcia nauki języka innego niż język angielski. Niemal co piąta osoba, która nigdy nie była za granicą nie widzi takiej potrzeby. Wśród osób, które charakteryzuje duża mobilność wyjazdów zagranicznych (a którzy w ciągu pięciu lat od daty przeprowadzenia badania odwiedzili co najmniej 10 różnych krajów) istnieje dużo większa potrzeba nauki języków obcych innych niż angielski (zaledwie 4% nie dostrzega takiej potrzeby).

Badanie przeprowadzone w ramach projektu GANESA skoncentrowane było także na analizie pewnych, określonych wymiarów oceny relacji polsko-niemieckich i niemiecko-polskich. Między innymi zapytano respondentów o praktyczność uczenia się języka niemieckiego i znaczenie tego języka dla kształtowania się kolejnych etapów edukacyjnych – studiowanie, potencjalna praca w przyszłości, mobilność.

Język niemiecki jest postrzegany przez młodych ludzi jako zdecydowanie praktyczny i użyteczny w kształtowaniu ich planów edukacyjnych oraz zawo-

Wykres 7.18. Czy język niemiecki jest/może być przydatny w Twoich planach na dalszą edukację lub/i zawodową przyszłość?

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

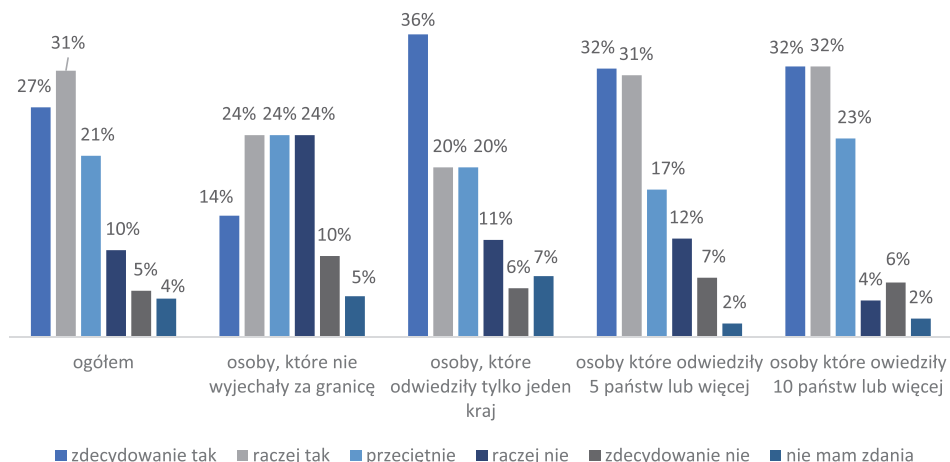
dowych. Zdecydowanie tak i raczej tak oceniło język niemiecki aż 50% respondentów. Odsetek ten jest jeszcze większy (o 5%) spośród tych, którzy przynajmniej raz odwiedzili Niemcy. Raczej nie i zdecydowanie nie wskazało 35% badanych.

Podsumowując, mobilność młodych Polaków ma wpływ na ich poglądy dotyczące relacji polsko-niemieckich. Uczniowie i studenci, którzy mieli szansę podróżować, wykazują się większą sympatią do obywateli państw, które odwiedzili, co potwierdzają ich odczucia chociażby w stosunku do Niemców czy Czechów. Młodzi, którzy mieli okazję zwiedzać świat, widzą też większą potrzebę uczenia się języków innych niż język angielski.

Powyższa analiza dowodzi również, że korzyści, jakie niesie za sobą członkostwo Polski w Unii Europejskiej, szczególnie te związane ze swobodą przemieszczania, możliwością podejmowania pracy w każdym kraju unijnym oraz benefity wynikające z programów mobilnościowych typu Erasmus+ oraz łącząca się z podróżowaniem wolność są dla młodych ważne. Uczniowie i studenci w większości pozytywnie oceniają poszczególne przywileje, jakich osobście mogą doświadczać w swoim codziennym życiu, będąc obywatelem Unii Europejskiej. Są też konsekwentni w swoich opiniach i poglądach, co pokazuje wykres 13. przedstawiający rozkład odpowiedzi uczniów i studentów na pytanie o ocenę integracji Polski z Unią Europejską.

Badania pokazują, że 58% respondentów pozytywnie ocenia integrację Polski z Unią Europejską, 15% zaś ocenia integrację negatywnie, przy czym 5% zdecydowanie nie odnosi się do niej pozytywnie. Powyższy wykres wyraźnie dowodzi również, że najmniejszy entuzjazm do procesu integracji mają

Wykres 7.19. Czy integrację Polski z Unią Europejską oceniasz pozytywnie?

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

osoby, które nigdy nie wyjechały poza granice naszego kraju. Najwięksi Euroentuzjaści reprezentują grupę, która jest najbardziej mobilna. Osoby, które w ostatnich pięciu latach odwiedziły dziesięć lub więcej państw, w największym stopniu wyrażają się pozytywnie o integracji Polski z Unią Europejską (64% respondentów udzieliło odpowiedzi zdecydowanie tak i raczej tak).

Rozdział 8.
Wiarygodna i rzetelna informacja
jako podstawa decydowania
o własnych wyborach młodych
Polaków w świetle badań
w projekcie GANESA

8.1. Ocena wiarygodności mediów i internetowych publikatorów

Żyjemy w społeczeństwie informacyjnym, a to oznacza zarówno dostęp do informacji, jak i korzystanie z różnych ich źródeł. Dla młodych ludzi, do których adresowana była ankieta projektu GANESA (licealiści i uczniowie technikum oraz studenci), naturalne są te udogodnienia, które służą pozyskiwaniu wiadomości, szybkość w dostępie do nich, a także możliwość ich skomentowania i przesłania dalej. Pytania z ankiety projektu GANESA, które stanowią przedmiot niniejszego opracowania, dotyczyły zarówno zawartości tradycyjnych masowych źródeł informacji (gazet czy rozgłośni radiowych), jak i serwisów internetowych i innych kanałów informacyjnych, które można zaliczyć do technologii web 2.0¹. Pojawia się jednak pytanie, czy w dzisiejszym spolaryzowanym i nieustannie zmieniającym się świecie młodzież potrafi ocenić i docenić wiarygodność mediów i internetowych publikatorów, a więc tych źródeł wiadomości, które w badanej grupie wiekowej są najbardziej popularne. Jest to o tyle istotne, że kwestia rzetelności mediów masowych ma kluczowe znaczenie dla funkcjonowania ustroju demokratycznego i stanowiła jeden z merytorycznych filarów projektu GANESA.

Dwa pierwsze pytania z tego zakresu tematycznego (pytanie 3. i 4.) dotyczyły wiarygodności internetowych publikatorów oraz mass mediów, natomiast jedno pytanie (pytanie 17.) – wskazania źródeł na tyle miarodajnych, że można im zaufać, dokonując wyboru miejsca studiowania. W odpowiedziach na te zagadnienia respondenci w sposób intuicyjny wykorzystywali pojęcie „wiarygodności”, czyli *cechę kogoś lub czegoś niebudzącego wątpliwości i takiego, któremu można zaufać*². Internetowy tezaurus traktuje więc terminy „wiarygodność” i „zaufanie” jako tożsame³, a w odniesieniu do mass mediów i interneto-

¹ Web 2.0 oznacza rodzaj technologii internetowej, która nie polega tylko na jednostronnym przekazywaniu informacji przez serwisy publikujące np. artykuły, ale również umożliwiające odbiorcom interakcje i tworzenie poczucia wspólnoty. Zob. J. Brzostek–Pawłowska, *Zmiany w modelach i technologiach informacyjnych w dobie Web 2.0 i Web 3.0*, „Elektronika” 2011, nr 3.

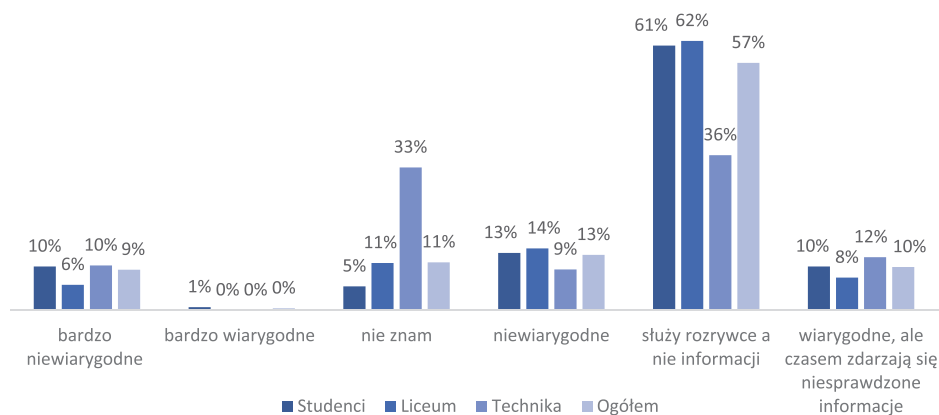
² <https://wsjp.pl/haslo/podglad/5318/wiarygodnosc> [dostęp: 17.07.2022].

³ Na temat znaczenia pojęcia „wiarygodność” w obszarze niemieckojęzycznym m. in. Z. Oniszczyk, *Wiarygodność mediów masowych. Przypadek niemiecki*, „Rocznik Prasoznawczy” 2018, R. 12, s. 57–66, tu np.: *W niemieckiej nauce o komunikowaniu (Kommunikationswissenschaft) w analizowaniu społecznej rangi mediów masowych używane są dwa pojęcia: zaufanie (Vertrauen) oraz wiarygodność (Glaubwürdigkeit). Nie traktuje się je przy tym jako synonimy. Termin zaufanie ma bowiem szerszy zakres znaczeniowy aniżeli wiarygodność. Drugie z pojęć jest bowiem rozumiane jako swoiste zjawisko społeczne, będące częścią składową (Teilphänomen) zaufania.*

wych publikatorów będzie to oznaczało zarówno przekonanie o prezentowaniu treści zgodnych z rzeczywistością, obiektywnych (zakres znaczeniowy słowa „wiarygodność”), jak i wielokrotne potwierdzenie swoich pozytywnych doświadczeń z tymi źródłami informacji (zakres znaczeniowy słowa „zaufanie”).

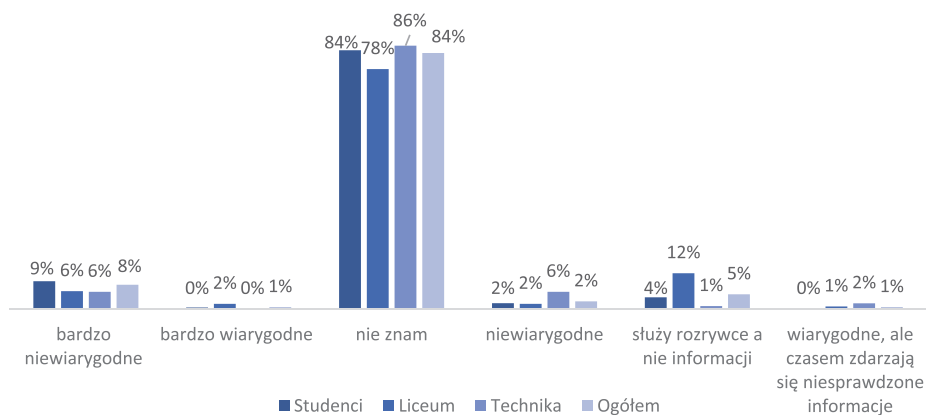
Wśród instytucji pojawiających się w ankiecie projektu GANESA (pytanie 3. i 4.) znalazły się takie, które ze względu na długi czas funkcjonowania w przestrzeni publicznej miały szanse zasłużyć w opiniach odbiorców na miano mediów wiarygodnych lub wręcz przeciwnie – zostać uznane za stroniczne, subiektywne, a także prezentujące w sposób ludyczny opisywaną rzeczywistość.

Wykres 8.1. Ocena wiarygodności instytucji publikujących swoje poglądy lub informacje w sieci: *Demotywtory*

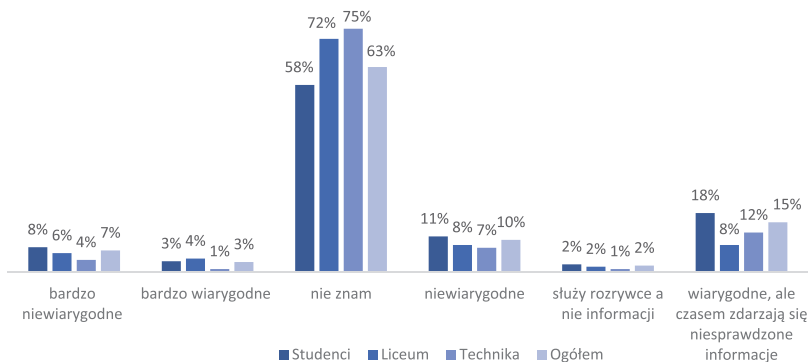
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

Wykres 8.2. Ocena wiarygodności instytucji publikujących swoje poglądy lub informacje w sieci: *Król Sanjaya*

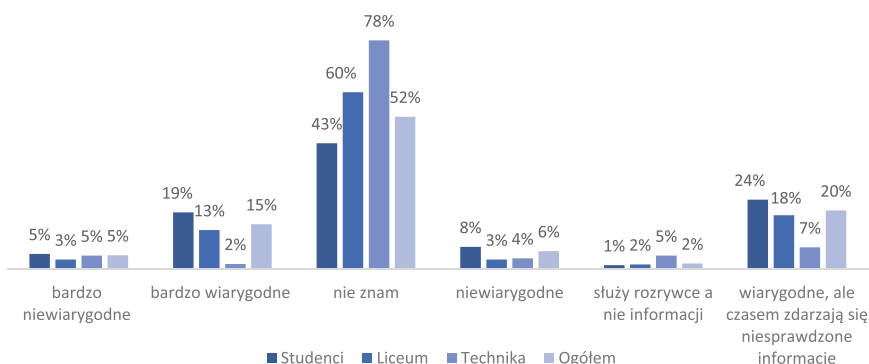
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

Wykres 8.3. Ocena wiarygodności instytucji publikujących swoje poglądy lub informacje w sieci: *Niezależna.pl*

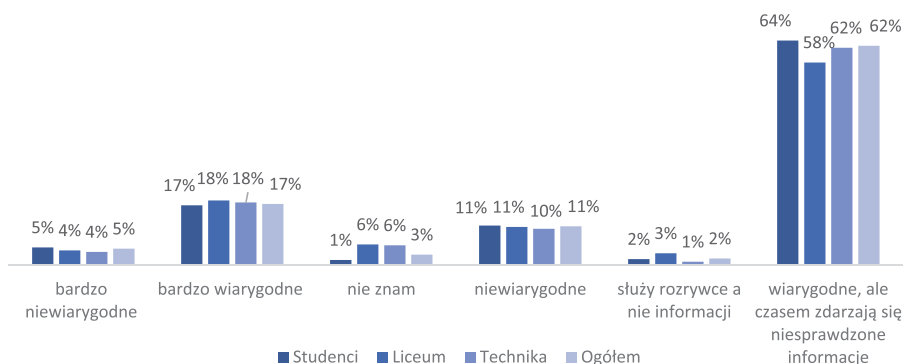
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

Wykres 8.4. Ocenia wiarygodności instytucji publikujących swoje poglądy lub informacje w sieci: *OKO.press*

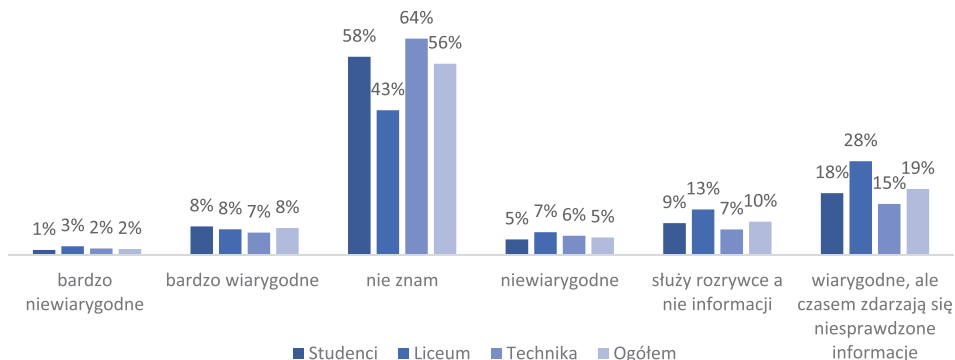
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

Wykres 8.5. Ocena wiarygodności instytucji publikujących swoje poglądy lub informacje w sieci: *Onet.pl*

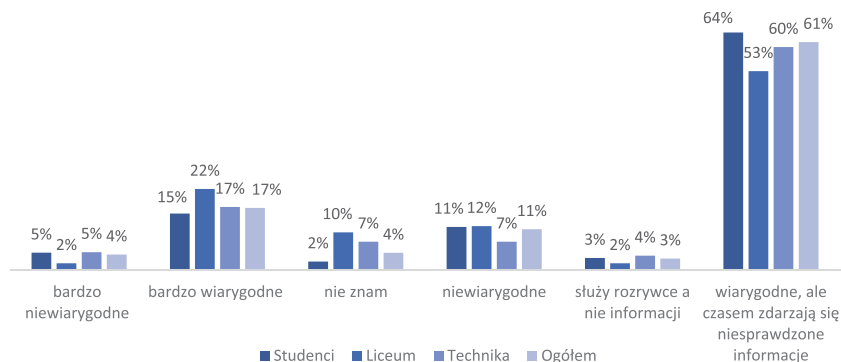
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

Wykres 8.6. Ocena wiarygodności instytucji publikujących swoje poglądy lub informacje w sieci: *Reddit Word News*

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

Wykres 8.7. Ocena wiarygodności instytucji publikujących swoje poglądy lub informacje w sieci: *wp.pl*

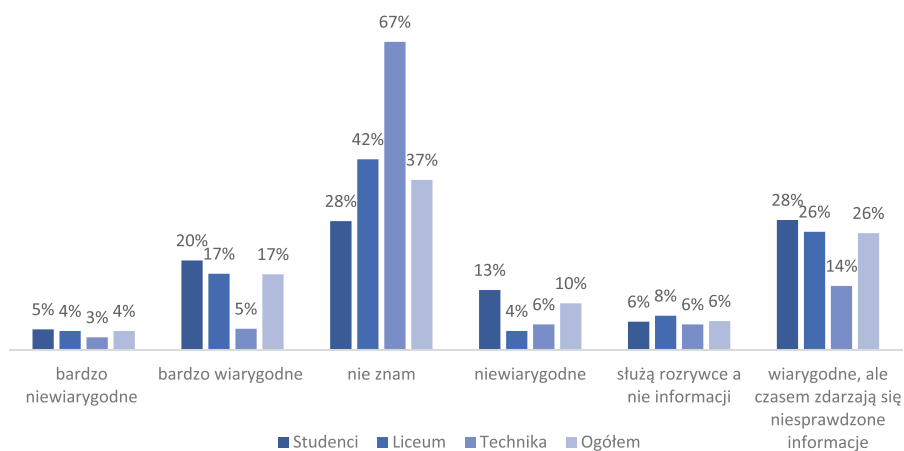
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

Respondenci za najbardziej wiarygodne spośród wymienionych instytucji uznali serwisy: *OKO.press* (15%), *Onet.pl* (17%) oraz *wp.pl* (17%). Jednocześnie jednak zwrócili uwagę, że czasami znajdują się na nich niezaweryfikowane wiadomości, a nawet podważyli ich wiarygodność (11% ankietowanych uznało za niewiarygodny serwis *Onet.pl* i tak samo został oceniony serwis *wp.pl*). Wyniki ankiety projektu GANESA w zakresie serwisów niewiarygodnych można by interpretować w taki sposób, że respondenci, poza niezajomością niektórych internetowych publikatorów, nie dysponują narzędziami sprawdzającymi ich rzetelność. Tezie tej jednak mogłyby zaprzeczyć wyniki naszych działań podejmowanych w ramach projektu GANESA, a zwłaszcza dwa online spotkania z panem Filipem Szulik-Szareckim (przedstawicielem projektu WOJOWNICY KŁAWIATURY), w ramach których młodzież licealna wykazała się kompetencjami medialnymi oraz umiejętnościami w zakresie rozpoznawania fake newsów i deepfake'ów.

Wyjaśnienie tej rozbieżności tkwi być może w tym, że – zgodnie z tendencją globalną – coraz więcej osób poszukuje informacji w internecie, ale przede wszystkim w mediach społecznościowych, które nie zostały ujęte w pytaniach ankietowych.

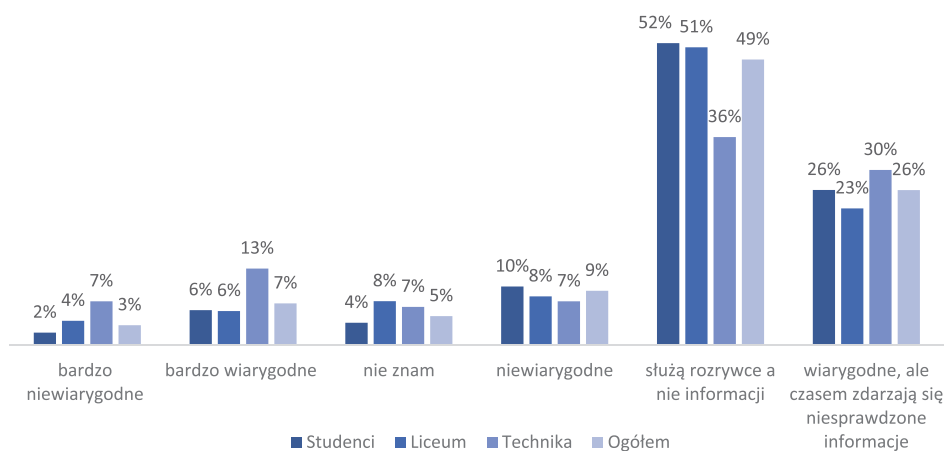
Za najbardziej niewiarygodne mass media, spośród wskazanych w ankiecie, zostały w opinii respondentów uznane: *Program III Polskiego Radia* (12% ankietowanych uznało tę rozgłośnię za bardzo niewiarygodną, a 16% za niewiarygodną) oraz *Fakt* (dla 16% respondentów gazeta ta jest bardzo niewiarygodna, a dla 22% – niewiarygodna), natomiast doceniono rzetelność *Gazety Prawnej* (40% respondentów – w większości studentów WPAiE UWr – uznało ten dziennik za najbardziej rzetelny) oraz *Gazety Wyborczej* (32%).

Wykres 8.8. Ocena wiarygodności massmediów: Angora

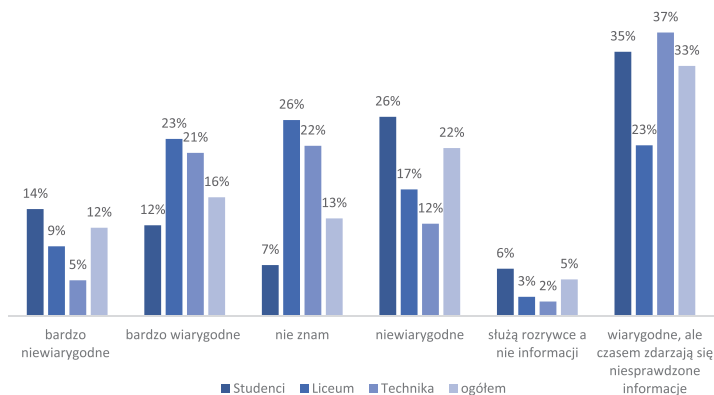

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

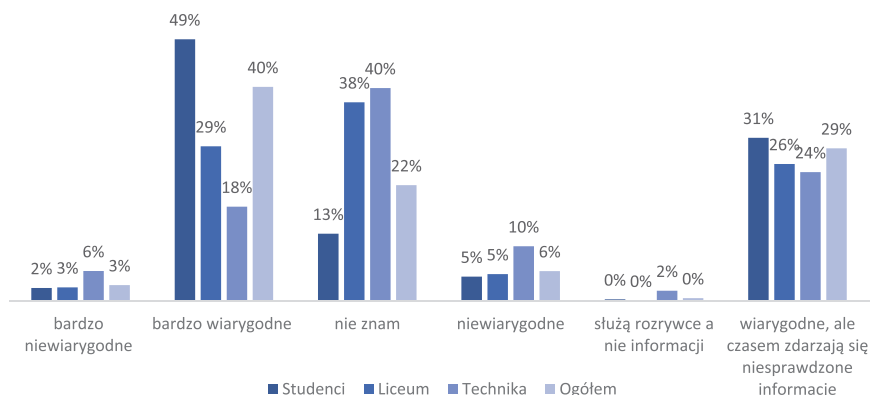
Wykres 8.9. Ocena wiarygodności massmediów: Eska

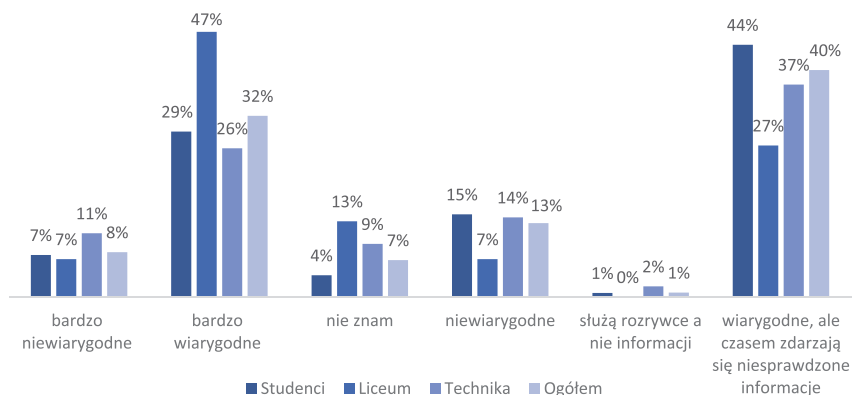
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

Wykres 8.10. Ocena wiarygodności massmediów: *Fakt*

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

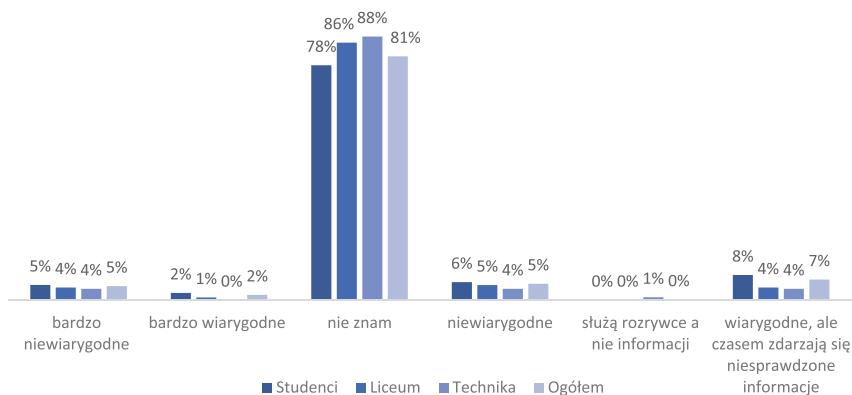
Wykres 8.11. Ocena wiarygodności massmediów: *Gazeta Prawna*

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

Wykres 8.12. Ocena wiarygodności massmediów: *Gazeta Wyborcza*

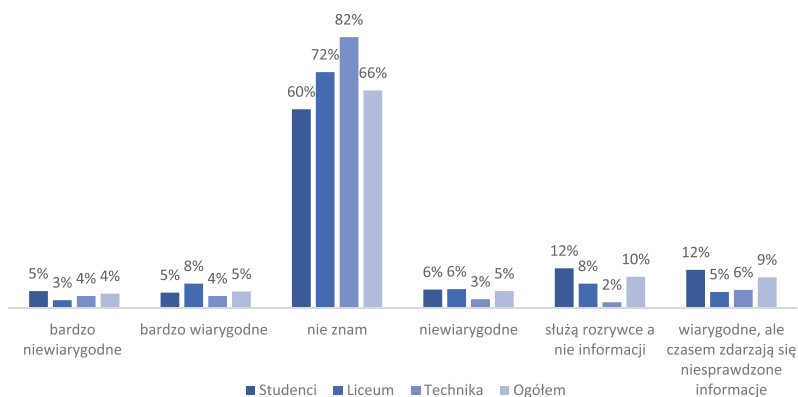
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

Wykres 8.13. Ocena wiarygodności massmediów: Najwyższy Czas

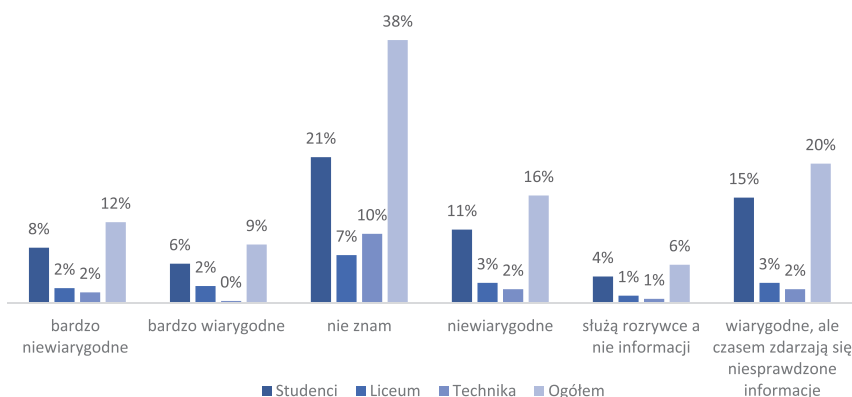
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

Wykres 8.14. Ocena wiarygodności massmediów: Nie

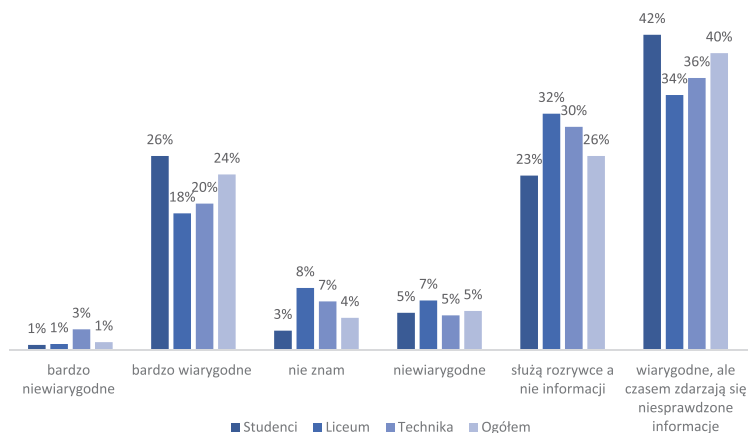
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

Wykres 8.15. Ocena wiarygodności massmediów: Program III Polskiego Radia

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

Wykres 8.16. Ocena wiarygodności massmediów: RMF FM

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

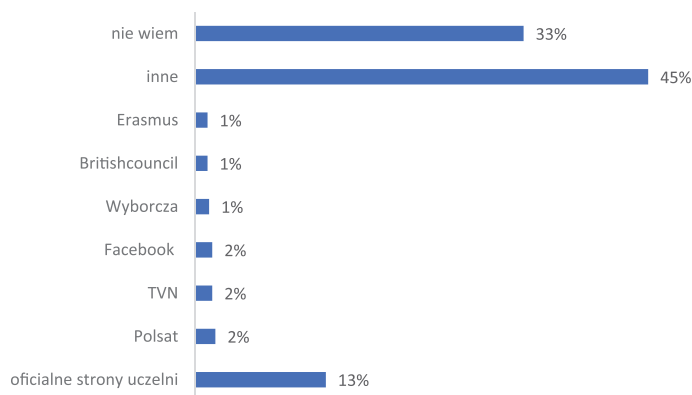
Za najbardziej niewiarygodne mass media, spośród wskazanych w ankiecie, zostały w opinii respondentów uznane: *Program III Polskiego Radia* (12% ankietowanych uznało tę rozgłośnię za bardzo niewiarygodną, a 16% za niewiarygodną) oraz *Fakt* (dla 16% respondentów gazeta ta jest bardzo niewiarygodna, a dla 22% – niewiarygodna), natomiast doceniono rzetelność *Gazety Prawnej* (40% respondentów – w większości studentów WPAiE UW r – uznało ten dziennik za najbardziej rzetelny) oraz *Gazety Wyborczej* (32%).

Dla młodych ludzi, na których przeprowadziliśmy badania ankietowe projektu GANESA, jednym z pierwszych wyborów życiowych jest ten, który dotyczy kierunku i miejsca studiów. Postanowiliśmy zatem zapytać o wybór zagranicznej uczelni, ponownie prosząc respondentów, by kierowali się wiarygodnością źródeł, z których mogą czerpać informacje na ten temat.

W kategorii „inne” – która dominuje w odpowiedziach respondentów – pojawiły się m.in. wskazania na kierowanie się opiniami znajomych (wymienianymi także na portalach społecznościowych), filmikami zamieszczanymi na serwisie YouTube, które zostały stworzone przez byłych lub aktualnych studentów, rekomendacjami doradców zawodowych. Te źródła wraz z 13% wskazaniem ankietowanych na oficjalne strony interesujących ich uczelni pozwalają na sformułowanie uogólnienia dotyczącego najczęstszej odpowiedzi na pytanie 17. – młodym adresatom ankiety projektu GANESA w dokonywaniu ważnych życiowych wyborów pomaga przede wszystkim Internet.

Istotnym wynikiem badawczym jest deklarowana znajomość mediów. Przed opracowaniem ankiety przeprowadziliśmy badania fokusowe wśród studentów i w młodszych grupach wiekowych, by wyłonić publikatory, które funkcjonują w ich świadomości. Staraliśmy się wytypować media „popularne”

Wykres 8.17. Podaj źródło (portal, gazeta, stacja telewizyjna lub radiowa, inne), z którego można by czerpać wiarygodne informacje przed planowaniem studiowania za granicą

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GANESA

takie, które budziły określone skojarzenia najczęściej j neutralne emocjonalnie u większości osób, z którymi zrobiliśmy wywiady i media „skrajne”, takie które budziły spore emocje – pozytywne i negatywne i częstotliwość ich występowania w deklaracjach wydała nam się istotna badawczo.

Badanie ankietowe wykazało, że spora część przedstawionych do oceny mediów była nieznana respondentom, przy czym częściej nieznaną publikatora deklarowali uczniowie technikum. Król Sanjaya (entuzjasta teorii płaskiej Ziemi)– bohater popularnych jeszcze niedawno filmów o potencjale viralowym okazał się obecnie praktycznie powszechnie nierozpoznawalny. Słabą rozpoznawalność w badanej grupie mają też publikatory o wyraźnym profilu publikujące dostosowane do niego treści, takie jak Niezależna.pl, Najwyższy Czas, Nie, natomiast jeżeli chodzi o OKO.press zauważalna jest wyraźna dysproporcja rozpoznawalności. W grupie studentów zadeklarowało jego nieznaną 43% respondentów a w grupie uczniów techników aż 78%. Podobną tendencję widać w przypadku znajomości tygodnika Angora: 67% uczniów techników zadeklarowało, że nie zna tego czasopisma, ale tylko 28% studentów odpowiedziało w taki sposób. Natomiast ponad połowa respondentów ogółem zadeklarowała nieznaną Reddit Word News, przy czym w grupie licealistów jest to najmniejsza liczba badanych: 43%. Może to wynikać z faktu, iż jest to medium obcojęzyczne, przy czym w badaniach fokusowych respondenci deklarowali bardzo pozytywne opinie na temat jakości tego medium w myśl zasady „nasze media są kontrolowane, a tam jest prawda”, co dotyczyło informacji z zagranicy.

Badane wykazało, że respondenci deklarowali znajomość portali internetowych oferujących pełen przekrój informacji takich jak Onet.pl i Wp.pl; wielkonakładowych czasopism takich jak: Fakt, Gazeta Wyborcza, a nawet Gazeta

Prawna (w grupie studentów) – natomiast w pozostałych grupach badanych osób 40% uczniów technikum i 38% licealistów zadeklarowało jej nieznaną.

Ogólnopolskie rozgłośnie radiowe (Eska, Rmf.fm) zostały określone jako rozpoznawalne, co na tym tle znajomość programu III Polskiego Radia, wypada zdecydowanie najślabiej (nie zna go 38% badanych).

Wyniki te świadczą o tym, że największy „potencjał” przenoszenia informacji mają media, które nie są zaprojektowane tak by docierać do konkretnego profilu odbiorcy. Badania mogą też sugerować, że badane grupy nie funkcjonują jeszcze w zamkniętych bańkach informacyjnych, co jednak należałoby potwierdzić badaniami, w których oznaczałoby też deklarowane poglądy respondentów.

8.2. Kontekst badań

Ankieta została przeprowadzona wśród młodych ludzi w okresie pandemii COVID-19 (luty-kwiecień 2021 r.), kiedy to – jak podaje Reuters Institute⁴ – wzrosło, zwłaszcza na zachodzie Europy, zaufanie społeczeństwa do mediów, natomiast w Polsce zarówno popularność mediów tradycyjnych, jak i internetowych spadła. W świetle tych badań oraz wyników naszej ankiety należałoby zintensyfikować działania edukacyjne, które w przyszłości przyczynią się do powstania (lub ewolucji) mediów i publikatorów internetowych zasługujących na zaufanie społeczne i wysoką ocenę wiarygodności. Informacja bowiem we współczesnym świecie ma szerokie znaczenie: gospodarcze, ekonomiczne czy polityczne i słuszność ma W. Strykowski, który konkluduje: *Ludzie, którzy nie posiadą kompetencji z tego [informacyjnego i medialnego] obszaru, znajdą się w niebezpieczeństwie, gdyż nie będą przygotowani do pracy, do nauki i do codziennego funkcjonowania w życiu publicznym*⁵. Ponadto autor dostrzega w społeczeństwie informacyjnym możliwość wytworzenia nowych, lepszych form demokracji i zwiększenia udziału obywateli w życiu publicznym, bowiem: *zniknie bariera geograficzna i finansowa w nawiązywaniu i utrzymywaniu kontaktów międzyludzkich, co sprzyjać będzie pokojowi, solidarności i wzajemnemu zrozumieniu na skalę globalną*⁶. Takie rozumienie społeczeństwa informacyjnego współgra z głównymi

⁴ <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2021> [dostęp: 13.07.2022].

⁵ W. Strykowski, *Rola mediów i edukacji medialnej we współczesnym społeczeństwie*, Katowice 2003, s. 112, dostęp elektroniczny: <https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Chowanna/Chowanna-r2003-t1/Chowanna-r2003-t1-s111-122/Chowanna-r2003-t1-s111-122.pdf>

⁶ Ibidem.

celami projektu GANESA, w którego założenia merytoryczne zostało m. in. wpisane: *Aby móc podejmować optymalnie społecznie oraz personalnie decyzje, należy mieć możliwie przekrojowy i pełny dostęp do wiarygodnych i rzetelnych informacji. Niezbędna do tego jest umiejętność pozyskiwania takich danych i informacji, które przyczynią się do identyfikowania tzw. fake news, jak i interpretacji informacji w rzeczywistym kontekście społecznym i kulturowym*⁷. W celu realizacji tych zamierzeń oraz uwzględniając wyniki ankiety, także w omawianym tu obszarze, uczestnicy projektu GANESA przygotowali publikację zawierającą zbiór dobrych praktyk edukacyjnych oraz scenariuszy zajęć przeznaczonych dla uczniów szkół podstawowych, ponadpodstawowych oraz studentów⁸. Opracowując zbiór dobrych praktyk i scenariusze zajęć, które były zaplanowanymi efektami projektu, staraliśmy się wykorzystać w dobrym celu krytycyzm i sceptycyzm młodego pokolenia, ale z dużym zaskoczeniem zaobserwowaliśmy także pewną pojawiającą się tendencję. Otóż w zmieniającym się tak dynamicznie świecie nasi uczniowie i studenci dystansując się – co pokazały wyniki badań ankietowych – od instytucji i mediów masowych, jednocześnie w innych działaniach projektowych (spotkania z przedstawicielem projektu WOJOWNICY KŁAWIATURY, warsztaty na temat informacji i dezinformacji, warsztaty w Capitolu i in.) deklarowali dużo większe zaufanie do wiarygodności i rzetelności informacji publikowanych na serwisach internetowych swoich znajomych czy osób z rodziny. Być może więc nasza „globalna wioska” naprawdę ma szansę realizować w nowej formie komunikacyjnej idee, które my, starsze pokolenia, tak dobrze znamy: świata, w którym ludzie ze sobą rozmawiają, słuchają siebie nawzajem, a w razie potrzeby są dla siebie wsparciem. Pięknym tego przykładem jest bezprecedensowe zaangażowanie się, także młodych ludzi, w pomoc dla uchodźców z ogarniętej wojną Ukrainy. Życie dopisało więc scenariusz, który w sposób najbardziej adekwatny realizował zamierzenia projektu GANESA – by sprzeciwić się wszelkim formom przemocy, umieć analizować przyczyny konfliktów i im przeciwdziałać, odżegnywać się od uprzedzeń, przełamując barierę etnocentryzmu oraz by weryfikować docierające do nas informacje.

⁷ O projekcie, www.ganesa.uni.wroc.pl [dostęp 14.07.2022].

⁸ M. Miodek (red.) M. Tabernacka, A. Tracz-Molasy, A. Knauber, M. Krakowska, R. Kuśniak-Winter, E. Reinhard, *Dialog w Unii Europejskiej. Scenariusze zajęć dydaktycznych z zakresu komunikacji, mediacji, stereotypów i przeciwdziałaniu dezinformacji*. Wrocław 2022.

Rozdział 9.
Fałszywe informacje – identyfikacja
i ocena w świetle wyników badań

Rozwój środków masowego przekazu, popularność mediów społecznościowych, a tym samym dostęp do informacji to szansa na zdobycie wiedzy i wykształcenia, przeciwdziałanie wykluczeniu etc.¹, jednocześnie jednak zjawisko to stanowi poważne wyzwanie. Przede wszystkim ilość docierających wiadomości sprawia, że trudno jest je weryfikować. Praktyka dnia codziennego wskazuje, że odbiorcy informacji pisanych oraz tego, co jest podane w mediach, uznają je za wiarygodne, a to z kolei sprzyja rozprzestrzenianiu się fałszywych treści i prowadzi do zniekształcenia obrazu świata. Gro osób, zwłaszcza młodych, może ulec manipulacji i stać się zakładnikami trolli internetowych, zwykłych żartownisiów, zwolenników pseudonaukowych teorii czy szeroko rozumianej władzy. Zalew wiadomości, swoista bezbronność wobec ich weryfikowalności, łatwość w przyswajaniu niesprawdzonych treści budzą często lenistwo umysłowe; sprawiają, że przestają rodzić się pytania, zanika poznawcza dociekliwość.

Jak sprawcza bywa dezinformacja w wymiarze globalnym pokazują wydarzenia w świecie polityki², obrazy z okresu pandemii, stosunek do mniejszości, zmiany klimatu czy wojna w Ukrainie³. Bezbronna wobec fałszywych treści może ostatecznie okazać się także jednostka, która na skutek szerzenia fałszywych opinii o niej, bywa ofiarą hejtu. Czynnikiem szczególnie niebezpiecznym jest tempo rozprzestrzeniania się nieprawdziwych treści. Dezinformacja może zniszczyć jednostkę, choć historyk kultury, medioznawca i publicysta Silva Vaidhyanathan zauważa, że np. *Facebook prawdopodobnie jest czymś dobrym dla jednostek. Nie służy jednak zbiorowości*⁴.

Kampania prezydencka w Stanach Zjednoczonych w 2016 roku sprawiła, iż dziennikarze amerykańscy zdali sobie sprawę z dość często pojawiających się nieprawdziwych wiadomości. Silva Vaidhyanathan podaje jako przykład informację o rzekomym poparciu kandydatury Donalda Trumpa przez papie-

¹ Mark Zuckerberg 27 czerwca 2017 roku zamieścił na stronie na Facebooku wiadomość (podają za książką S. Vaidhyanathan *Anti Social Media. Jak Facebook oddala nas od siebie i zagraża demokracji*, Warszawa 2018, s. 9): *Czynimy postęp, łącząc cały świat, a teraz będziemy jeszcze bliżej siebie nawzajem.*

² Za przykład może posłużyć wielokrotnie już analizowana kampania wyborcza Donalda Trumpa. Por np.: A. Kalinowska-Żeleźnik, Wykorzystanie Twittera w kampanii wyborczej Donalda Trumpa *Media Biznes Kultura* » 2020 » Numer 2 (9) 2020; Kampania Trumpa, kampania strachu. Donald Trump sięgnął po swój stary sposób na zjednanie sobie wyborców – sianie lęku i napięć. Publikacja: 09.09.2020, Rzeczpospolita, <https://www.rp.pl/swiat/art534971-kampania-trumpa-kampania-strachu> [dostęp: 17 lipca 202]

³ Przykłady fake news zostaną omówione w dalszych partiach tekstu.

⁴ S. Vaidhyanathan, op. cit., s. 34–35.

za Franciszka. Zjawisko zyskało miano fake news⁵. Fałszywe treści stały się w ostatnich latach narzędziem dezinformacji, co – jak się wydaje – jest dużo większym problemem.

Autorzy projektu *Mediacje i dialog w Unii Europejskiej prowadzące do trwałego i sprawiedliwego społecznie porozumienia osiąganego w warunkach rzetelnej i wiarygodnej informacji*. Akronim: GANESA⁶ przeprowadzili badania służące zdobyciu wiedzy na temat tego, jak studiujący i uczący się w szkołach średnich przedstawiciele młodego pokolenia oceniają wiarygodność prasy, stacji radiowych i telewizyjnych, czy potrafią przeciwstawić się dezinformacji⁷, co uważają za *fake newsy*⁸ i jak je identyfikują. Oprócz udzielenia odpowiedzi w ankiecie przygotowanej i przeprowadzonej w 2021 roku uczestnicy projektu mieli możliwość wzięcia udziału w szeregu spotkań poświęconych *fake news* i dezinformacji, między innymi w warsztatach prowadzonych przez kierownika projektu Wojownicy Klawiatury⁹ Filipa Szulik-Szareckiego i zajęciach z doktorem Marcinem Miodkiem. Wspomniane wydarzenia pozwoliły grupie uczestniczącej w projekcie GANESA poznać przykłady *fake news*, obudzić swoistą czujność wobec otrzymywanych treści i doskonalić umiejętność rozpoznawania fałszywych informacji.

W założeniach projektu znalazły się odniesienia do Rezolucji Parlamentu Europejskiego z dnia 12 marca 2019 roku w sprawie budowania zdolności UE do zapobiegania konfliktom i mediacji (2018/2159(INI)), uwzględniono szczególnie punkty D., H. i O. Działający w projekcie założyli, że budowa społeczeństw otwartego wymaga też pokonania bariery własnego etnocentryzmu. Aby móc podejmować optymalne społecznie oraz personalne decyzje, należy mieć możliwie przekrojowy i pełny dostęp do wiarygodnych i rzetelnych informacji¹⁰, stąd potrzeba rozwijania umiejętności w zakresie komunikacji, interpretacji informacji w rzeczywistym kontekście społecznym i kulturowym oraz

⁵ Silva Vaidhyanathan, op. cit., s. 294.

⁶ Więcej na: <https://www.ganesa.uni.wroc.pl> [tu:] Założenia projektu.

⁷ Dezinformacja rozumiana jako celowe wprowadzenie kogoś w błąd przez podanie mylących lub fałszywych informacji w celu działania na czyjąś szkodę ilub uzyskania korzyści. Podaję za historyczką mediów Caroline Jack.. *Lexicon of Lies: Terms for Problematic Information*, s.3. Więcej na: <https://datasociety.net.pdf> [Dostęp: 14.07.2022].

⁸ Fake newsy rozumiemy jako fałszywe informacje, choć zdajemy sobie sprawę z niedoskonałości terminu i jego oksymoronicznego charakteru. K. Rosińska, autorka pracy *Fake News. Geneza, istota, przeciwdziałanie*, Warszawa 2021, s. 21, zauważa, że leksem *informacja* budzi przekonanie o prawdziwości przekazywanych treści.

⁹ *Wojownicy Klawiatury* to inicjatywa skupiona na budowaniu społeczności zaangażowanej w walkę ze zmanipulowanymi treściami. Więcej na <https://wojownicyklawiatury.pl>

¹⁰ Więcej na: <https://www.ganesa.uni.wroc.pl> [tu:] Założenia projektu.

potrzeba identyfikowania *fake news*¹¹. Niniejszy rozdział zawiera omówienie wyników badań w tym zakresie¹².

Jak zaznaczono wyżej, grupę badawczą tworzyli studentki i studenci wrocławskich wyższych uczelni (w tym członkowie koła naukowego ISKRA¹³) oraz germanistyki Uniwersytetu Wrocławskiego, uczennice i uczniowie liceum ogólnokształcącego oraz technikum (zakres wiekowy do 15 do 26 lat).

Wspomnianą wcześniej ankietę¹⁴ wypełniło 646 osób w tym 419 studiujących na UW, co stanowi 64,86%, oraz 227 uczniów i uczennic wrocławskich szkół średnich, co daje 35,14% ankietowanych (patrz także: tabela niżej).

Tabela 9.1. Respondenci ankiety GANESA

Respondenci/typ szkoły	Liczba biorących udział w badaniu	Udział procentowy
Studenci UW r. (w tym członkowie koła Iskra)	391	60,53
Studenci Instytutu germanistyki UW	28	4,33
Uczniowie liceum ogólnokształcącego	120	18,58
Uczniowie technikum	107	16,56

Źródło: opracowane własne na podstawie badań GANESA

W 7. pytaniu otwartym respondenci mieli opisać fejka, *który uznano za prawdę*¹⁵. 63 osoby zupełnie pominęły ten punkt ankiety. Spośród 586 badanych (liczba uwzględnia także tych, którzy odpowiadali, np. *nie wiem, nie znam nie umiem*) 77 posłużyło się uogólnieniem, np. *śmierć znanej osoby*. Wielu re-

¹¹ 16 czerwca 2022 roku Komisja Europejska przedstawiła udoskonalony kodeks postępowania w zakresie zwalczania dezinformacji. Pierwsza wersja kodeksu została opublikowana w 2018 roku (<https://cyberpolitycy.nask.pl/kodeks-postepowania-w-zakresie-zwalczania-dezinformacji/>).

¹² Omówienie ma przede wszystkim charakter jakościowy. Rozbicie na podgrupy badawcze (studujący na wydziale prawa, ekonomii i administracji, na germanistyce, uczennice i uczniowie liceum oraz technikum) stosowano, gdy wyniki wyraźnie sugerowały różnice poglądów wynikające z racy wieku czy charakteru szkoły.

¹³ ISKRA to akronim Interdyscyplinarnego Studenckiego Koła Rozwoju Administracji działającego na Uniwersytecie Wrocławskim od 2005 roku.

¹⁴ Ankieta została przeprowadzona na wydziale germanistyki pomiędzy 5 a 12 marca, na wydziale prawa, ekonomii i administracji od 21 lutego do 14 kwietnia, w liceum ogólnokształcącym od 24 lutego do 24 marca, a w technikum pomiędzy 3 a 24 marca. Była anonimowa, jednorazowa, internetowa przeprowadzona za pomocą formularza Microsoft Forms. Obejmowała 31 zarówno otwartych, jak i zamkniętych pytań jednokrotnego i wielokrotnego wyboru.

¹⁵ Siedem osób posłużyło się więcej niż jednym przykładem.

spondentów nie umiało przywołać żadnego fake news – 180 ankietowanych. 98 to osoby studiujące: 90 na i 8 na germanistyce, a 82 reprezentowały szkoły ponadpodstawowe: 41 z liceum i 41 z technikum; patrz także: tabela poniżej). Tym samym materiał dotyczący samej natury fejków wyraźnie się zmniejszył (406 osób, co stanowi 62,38 % badanych, podało w sumie 422 – mniej lub bardziej trafnych – przykładów).

Tabela 9.2. Liczba osób nie identyfikujących fałszywych informacji

Respondenci	Liczba osób	Wynik procentowy (...co stanowi... % wszystkich biorących udział w badaniu)
Osoby, które pominęły polecenie 7. ankiety.	63	9,76
Osoby, które napisały, że nie potrafią/nie umieją podać przykładu lub nie kojarzą sytuacji etc.	180	27,86
Razem	243	37,62

Źródło: opracowane własne na podstawie badań GANESA

Warto postawić pytanie o przyczynę takiej a nie innej decyzji młodych ludzi. Nieoperowanie przykładem wynikać może niekoniecznie z braku wiedzy (choć i takie wypowiedzi odnotowano). Wydaje się, że niektóre osoby, zwłaszcza z grupy studentów i studentek, uznały, iż autorom ankiety chodzi szczególnie o wykazanie ich niewrażliwość na fejki, skłonności do ulegania manipulacji. I choć polecenie nie sugerowało, że to odpowiadający uznali fejk za rzetelną informację, najwyraźniej nie chcieli być postrzegani jako nieradzący sobie z odróżnianiem treści prawdziwych od fałszywych. To może być powód tak częstego unikania podawania przykładów. Zdają się to potwierdzać wypowiedzi typu:

1. *Konkretnego (fake news) nie mogę (sobie) przypomnieć ponieważ staram się wyrzucać to z głowy. Co tydzień spotykam się z fake newsami szczególnie ze świata polityki.*¹⁶
2. *Nie pamiętam niestety, raczej nie wierzymy na 100 proc., w newsy z internetu, chyba, że wciąż wierzymy i nie wiemy, że to fejk.*
3. *Nie było takiego przypadku.*
4. *Nie było takiej sytuacji.*
5. *Nie interesują mnie fejki.*

¹⁶ Pisownia we wszystkich cytowanych wypowiedziach oryginalna.

6. *Nie jestem w stanie podać przykładu.*
7. *Nie jestem w stanie przypomnieć sobie takiej sytuacji, choć jestem ich świadomy/a.*
8. *Nie kojarzę takiej sytuacji.*
9. *Nie mam takiego przykładu. Zawsze sprawdzam rzetelność informacji w kilku źródłach.*
10. *Nie miałam*
11. *Nie miałam takiego przypadku*
12. *Nie mogę sobie przypomnieć takiej sytuacji.*
13. *Nie pamiętam takiej sytuacji. Staram się zawsze weryfikować informacje.*
14. *Nie przypominam sobie takiej. Zawsze staram się sprawdzić informację z kilku źródeł.*
15. *Nie spotkałem się*
16. *Nie śledzę niewiarygodnych stron.*
17. *Nie wiem, dużo jest takich*
18. *Nie znam takiego przypadku.*

Połowa studentów wrocławskich wyższych uczelni udzieliła podobnych odpowiedzi, podczas gdy uczniowie technikum i liceum częściej przyznawali, że nie znają przykładów fake news lub nie potrafią ich sobie przypomnieć. Można zauważyć, że część respondentów dostrzega zasadność sprawdzania informacji w różnych miejscach i potrzebę weryfikacji treści, które do nich docierają. Odpowiadający są świadomi nierzetelności niektórych źródeł i obecności niewiarygodnych treści w przestrzeni publicznej i prywatnej. Jako przykład podawana jest TVP¹⁷ (14 osób), jednostki wskazywały także na *Nasz Dziennik*, portale społecznościowe, TVN24, oficjalne strony partii politycznych.

Po przeanalizowaniu udzielonych odpowiedzi wyłoniły się dwa wyraźne obszary tematyczne (patrz: tabela poniżej), z którymi wiązały się fałszywe wiadomości. Ankieta została przeprowadzona w dobie pandemii i przykłady fake news w dużej mierze dotyczyły właśnie tego zagadnienia (124). Drugi obszar obejmował szeroko rozumiany świat polityki (113). Zamieszczona niżej tabela nie uwzględnia wyników procentowych przy poszczególnych obszarach, ponieważ część przykładów odnosiła się zarówno do świata polityki, jak i pandemii, np. *globalna pandemia jest zorganizowanym spiskiem rządzących elit, kimkolwiek oni by nie byli, wymierzonym we własność prywatną i wolność i jest przykryw-*

¹⁷ Jedno z pytań w ankiecie (6.) dotyczyło oceny wiarygodności źródeł, na pierwszym miejscu wśród grupy studentów znalazła się *Gazeta Prawna* (za takie źródło uznało ją 207 ankietowanych osób), na drugim *Gazeta Wyborcza* (204). w grupie młodzieży ze szkół ponadpodstawowych pierwsze miejsce zajęła *Gazeta Wyborcza* (984 osoby uznały ją za źródło bardzo wiarygodne). Realizacja polecenia 7. nie wymagała podania źródeł fake news.

ką do wprowadzenia globalnego komunizmu. (pisownia oryginalna). Ostatni obszar stanowią doniesienia o śmierci sławnych osób (42). np. celebrytów, aktorów, ale też polityków i rządzących (tu również obszary się zazębiają). Takiej odpowiedzi udzieliły 42 osoby. W tym 1 z germanistyki, 27 studentów innych kierunków, 8 z liceum i 6 z technikum (nie widać jakiejś wyraźnej zależności między wiekiem badanych a obszarem zainteresowań).

Tabela 9.3. Zakresy tematyczne fałszywych informacji

Tematyka fake news	Liczba udzielonych odpowiedzi
Pandemia	124
Zagadnienia krajowe i międzynarodowe	113
Doniesienia o śmierci znanych osób	42
Razem	272 (64,45% wszystkich przykładów)

Źródło: opracowane własne na podstawie badań GANESA

Wśród podanych przykładów fake news na temat pandemii znalazły się między innymi takie:

1. *Pandemia covid 18 nie istnieje.*¹⁸
2. *Pandemia korona wirusa została wymyślona.*
3. *Szczepionki są robione z abortowanych płodów.*
4. (...) *szczepionki wywołują autyzm.*
5. *chipy w szczepionkach.*
6. *5G odpowiedzialna za Coronawirus.*
7. *Fałszywe informacje na temat obostrzeń, w tym wiadomości o zamkniętych strefach.*
8. *COVID-19 nie istnieje.*
9. *(powstała) czeska mutacja wirusa.*
10. *Fejk news odnośnie że koronawirus ginie w gorącej wodzie.*
11. *Maseczki nie pomagają w walce z COVIDem.*
12. *Zmiana DNA przez szczepionki na koronawirusa.*

Najwięcej fałszywych informacji związanych z pandemią (choć trudno tu mówić o dominancie), jak wynika z ankiety, dotyczy wiadomości na temat szkodliwości szczepień i samych szczepionek – 22, oraz obostrzeń i wydzielenia zamkniętych stref – 22 odpowiedzi. Na drugim miejscu znalazły się informacje o chipach w szczepionkach, które będą służyć inwigilacji społeczeństwa

¹⁸ Pisownia we wszystkich przywoływanych wypowiedziach oryginalna.

– 11. Przy takim rozłożeniu odpowiedzi warto jeszcze wspomnieć o fejkach dotyczących celowego wywołania pandemii, w tym wskazujących na spisek – 4, sugerujących, że wirus został rozpylony – 1 i podkreślających, że sieć komórkowa piątej generacji (5G) jest przyczyną rozprzestrzeniania się wirusa – 9 (patrz: tabela poniżej). Warto wspomnieć też o fejkach mówiących o szkodliwości maseczek (3), o tym, że picie ciepłej wody zabija wirus (4), że w szpitalach leżą statyści. Ostatni przykład wskazuje wyraźnie na źródło fałszywej informacji. Pozostałe odpowiedzi, również wymienione wyżej jako przykłady, zostały przywołane przez jednostki.

Tabela 9.4. Przykłady fałszywych informacji

Udzielona odpowiedź/temat	Liczba udzielonych odpowiedzi	Wynik procentowy ¹⁹
Szkodliwość szczepień i szczepionek	22	17,75
Fałszywe informacje dotyczące obostrzeń	22	17,75
Chip w szczepionce	11	8,87
5G przyczyną rozprzestrzeniania się wirusa	9	7,26

Źródło: opracowane własne na podstawie badań GANESA

Temat pandemii, co zrozumiałe, dominował w doniesieniach prasowych, w stacjach radiowych i telewizyjnych, w mediach społecznościowych. Pandemia dotknęła bezpośrednio ankietowanych (konieczność przejścia na nauczanie zdalne, opuszczenie akademików, burs i internatów, lockdown etc.) i ich rodziny (izolacja, rzadsze spotkania, choroba etc.), co spowodowało zainteresowanie wiadomościami, wśród których pojawiały się także te nieprawdziwe. Fałszywe informacje na temat szkodliwości szczepień i szczepionek, o których wspominali respondenci, zdaje się potwierdzać *Przewodnik UNICEF* na temat zarządzania dezinformacją o szczepieniach. Dokument potwierdza dwukrotny wzrost tego typu fake news po wybuchu pandemii²⁰. Z kolei zmiana trybu nauczania sprawiła, że ankietowani zmuszeni byli śledzić wiadomości i żywo reagowali na niespójność przekazywanych treści dotyczących obostrzeń, trybu pracy szkół etc. Jak się wydaje, autorzy fejków wykorzystali lęki społeczne, w tym poczucie zagrożenia i niepewność. Respondenci podający przykłady fałszywych wiadomości przywoływali postawy krewnych, którzy uwierzyli w nieprawdziwe informacje. Tu warto odnotować, że trzy osoby (2 studentów i 1 z technikum), operując przykładami fejków, zdradziły nieświadomie, że ule-

¹⁹ Wynik w odniesieniu do odpowiedzi na temat fake news o pandemii.

²⁰ Więcej na: <https://szczepienia.pzh.gov.pl>

gły zjawisku – nie wierzyły, że koronawirus stanowi zagrożenie dla życia, nie wierzyły w liczne zgony, uwierzyły w zaplanowane rozprzestrzenienie wirusa. Jakość podawanych przykładów była różna, choćby z uwagi na wspomniane uogólnienia, ale należy podkreślić, że zaledwie kilka odpowiedzi sugerowało podatność na dezinformację ankietowanej grupy.

Drugim obszarem wyraźnie reprezentowanym przez podawane przykłady fejków były, jak zaznaczono wyżej, zagadnienia krajowe i międzynarodowe. Nieprawdziwe informacje przywoływane przez respondentów dotyczące pierwszej grupy to 54 przykłady, a drugiej – 59. Niektóre z nich łączą te dwie podgrupy, np. wiadomości na temat katastrofy smoleńskiej, działań UE (patrz: tabela poniżej). Do obszaru polityka krajowa dołączono także przykłady fejków odnoszących się do rzekomo planowanych regulacji prawnych w zakresie obyczajowości.

Tabela 9.5. Fałszywe informacje dotyczące spraw publicznych

Tematyka fake news	Liczba udzielonych odpowiedzi	Wynik procentowy ²¹
Ograniczenia swobód obywatelskich w Polsce	13	11,5
Informacje, nie uwzględnione gdzie indziej, dotyczące działań osób publicznych z kraju i zagranicy	11	9,73
Wybory w USA/ dyskredytacja rywali	10	8,85
Przepisy prawa obowiązującego w Polsce	8	7,08
Stosunek do mniejszości seksualnych w Polsce	8	7,08
Relacje z sąsiadami/fake news na temat Niemiec, Rosji i Ukrainy ²²	6	5,51
Katastrofa smoleńska	5	4,42
Unia Europejska	5	4,42

Wśród podanych przykładów znalazły się między innymi:

1. *Kilka lat temu viralem stał się fake news o PIZZA Gate jako miejscu podejrzanych interesów, gdzie są przetrzymywane nieletnie osoby.*²³
2. *Ktoś kiedyś udostępnił zdjęcie na facebooku gdzie było napisane że wyborcy Andrzeja Dudy nie muszą iść głosować w drugiej turze, ponieważ głosy automa-*

²¹ Wynik procentowy w odniesieniu do odpowiedzi w obszarze zagadnienia krajowe i zagraniczne, nie uwzględnione w obszarze pandemia.

²² Chodzi o fake newsy nie uwzględnione wcześniej.

²³ Pisownia we wszystkich przywołanych wypowiedziach oryginalna.

- tycznie przenoszą tych którzy głosowali na prezydenta RP w pierwszej turze. Co prawda był to zabawny obrazek, natomiast miał on ponad 20 tys. polubień i reakcji i ktoś nieobeznany mógł go wziąć na poważnie.*
3. *Mateusz Morawiecki wprowadzi blokadę messenger'a do 16, żeby uczniowie nie komunikowali się ze sobą podczas zajęć.*
 4. *Mój znajomy uznał że zostały sfalszowane wybory w USA.*
 5. *Ogłoszenie stanu wojennego po II turze (wyborów) prezydenckich.*
 6. *Prezerwatywy z klauzulą sumienia.*
 7. *TK ma prymat nad TSUE.*
 8. *W Polsce nie ma kary dożywocia.*
 9. *LGBT to pedofile.*
 10. *Osoba z mojego otoczenia uważa, że za katastrofa smoleńską stoją Rosjanie. Dowiedziała się o tym z obrazka krążącego po facebooku.*
 11. *Informacje dotyczące spisu powszechnego – znana mi osoba przeczytała na portalu internetowym, że w spisie powszechnym pojawia się pytania dotyczące stanowiska w sprawie aborcji bądź tolerancji osób LGBTQ.*
 12. *Znajomy uznał, że na zachodzie wyszukuje się święto Rammadan (częściej) niż Wielkanoc. Jeden z serwisów podał fałszywą grafikę na Google trend. Sam to sprawdziłem i okazało się, że to nie prawda, a fejk tworzy obraz, że zachód upada bo podporządkowuje się islamowi.*

Analizę utrudnia wyraźne spłaszczenie wyników (fake news związanych z katastrofą smoleńską, ograniczeniem młodzieży dostępu do internetu, wprowadzeniem stanu wojennego w okresie pandemii etc.) i światową (fałszywe informacje na temat ostatnich wyborów prezydenckich w USA) i działań Unii Europejskiej (5). Te ostatnie warto wymienić, bo one miały stanowić szczególnie punkt badań. 2 osoby przywołały fałszywą informację na temat regulacji kształtu bananów, 1 rozprzestrzenianie wiadomości na temat braku zaangażowania UE na początku pandemii, a ostatnia przywołała dezinformacyjne treści związane z Brexit. Tutaj punktem odniesienia będą odpowiedzi na pytanie 28 – Czy prawdą jest, że Unia Europejska zabrania wędzenia kiełbas?, o czym nieco niżej.

Badania przeprowadzono przed wybuchem wojny. W realizacji polecenia 7. sytuacja Ukrainy, relacje Rosja – Ukraina, agresja wspomniane zostały zaledwie cztery razy: *Ukraina to część Rosji, miały miejsce spontaniczne wystąpienia mieszkańców części Ukrainy i Donbasu przeciwko władzy w 2014 roku, nad Ukrainą pojawiła się radioaktywna chmura* i ostatni przykład, który mógłby zainteresować badających funkcjonowanie stereotypów – *Ukraińcy przyjeżdżający do Polski nie mają zębów*. Za fejki zostały uznane przekonanie o mocarstwowości Rosji i jej chęci wpływu na politykę światową, ale także próbę ingerencji w politykę poszczególnych krajów ilustrują trzy informacje: o rosyjskiej agentce w Białym Domu i ogłoszeniu w Rosji wiadomości o zwycięstwie Donalda Trumpa

w ostatniej turze wyborów prezydenckich w USA i sfalszowanych ostatnich wyborach prezydenckich w Stanach Zjednoczonych. W obecnej sytuacji przywołane przykłady nabierają nowych znaczeń. Na podstawie rozmów z młodzieżą można przypuszczać, że w czasie trwania wojny wyniki badań byłyby inne. Dobrym rozwiązaniem mogłoby się okazać powtórzenie ankiety i porównanie jej wyników z materiałem, którym dysponujemy.

Znamienne jest także nieczęste przywoływanie fake news związanych z tematami, które – jak się wydaje – są bliskie młodym osobom, np. strajk kobiet, dostęp do środków antykoncepcyjnych, cenzurowanie treści w internecie czy ograniczenie dostępu do mediów społecznościowych – podano zaledwie 9 takich przykładów. Myśląc może być wskazana ilość fejków dotyczących znajomości, a właściwie nieznaności prawa obowiązującego w Polsce – sześć przykładów (min. o braku kary dożywocia, o istniejącej w Polsce karze śmierci, o wyższości wyroków TK nad postanowieniami TSUE) podała jedna osoba studiująca na wrocławskich uczelniach. Najwyraźniej, jak zaznaczono wcześniej, sytuacja pandemiczna wpłynęła na tematykę przywoływanych fake news. Mimo wszystko warto jeszcze raz podkreślić, że podane przykłady świadczą o znajomości zagadnienia przez respondentów. Niektóre fejki zostały już opisane przez badaczy, jak trzy razy wymieniana w ankiecie Pizzagate. Nawet to, że respondenci wykazali się poczuciem humoru, krytycyzmem, umiejętnością stosowania ironii, złośliwości (?), formułując odpowiedzi typu: *TVP to rzetelne źródło informacji...*, *Cały program wiadomości TVP*, *Duda to dobry prezydent*, *Mateusz Morawiecki nie manipuluje*, pozwala wierzyć, że zachowują ostrożność, korzystając z docierających do nich informacji

W celu sprawdzenia, na ile respondenci rozpoznają fałszywość bądź prawdziwość konkretnej wiadomości, sformułowano pytanie 28. zamknięte – Czy Unia Europejska zabrania wędzenia kiełbas? Celowo również uwzględniono w nim Unię Europejską, aby sprawdzić, jak jest postrzegana. Ciekawie rozłożyły się wyniki 301 osób (46,59%) na postawione pytanie odpowiedziało przecząco, ale 312 (48,30%) odpowiedziało, że nie wie, a 33 osoby (5,11%) udzieliły odpowiedzi twierdzącej. Pomysłowość autorów niektórych fake news i niepewność co do autonomii działań państw członkowskich UE powoduje, że czasem trudno nie ulec fałszywym treściom, o czym przekonali się uczestnicy badań podczas warsztatów z kierownikiem projektu *Wojownicy Klawiatury*²⁴.

Z esejów, które pisała młodzież Liceum Ogólnokształcącego nr 5 im. Jakuba Jasińskiego we Wrocławiu (także grupa ankietowana) jesienią 2021 r.,²⁵ wy-

²⁴ Patrz: przypis 9.

²⁵ Informacje na temat esejów znajdują się wkrótce na stronie projektu GANESA, patrz: przypis 6.

nika, że uczniowie doceniają przynależność do UE, czują się jej częścią, traktują jako gwaranta swobód obywatelskich, szanują kulturową różnorodność. Uczniowie podkreślali, że urodzili się i wychowali w Unii, co może oznaczać mniejsze wyczulenie na fake news jej poświęcone, a nie brak ignorancji.

Tabela 9.6. Przynależność do Unii Europejskiej

Udzielona odpowiedź	Liczba odpowiedzi	Wynik procentowy
Tak	33	5,11
Nie	301	46,59
Nie wiem	312	48,30

Źródło: opracowane własne na podstawie badań GANESA

Można podejrzewać, że wspomniane warsztaty z Filipem Szulik-Szareckim oraz dr Marcinem Miodkiem wzbogaciły wiedzę na temat *fake news* i pozwoliły grupie badawczej udoskonalić umiejętność rozpoznawania fałszywych treści i, jak wspomniano wyżej, dziś wyniki ankiety przedstawiałyby się nieco inaczej, a znajomość kompetencji Unii Europejskiej wśród respondentów jest większa. Gdy dwoje badanych jako przykład *fake news* podało wiadomość o regulacji UE w sprawie zagięcia banana, dało wyraz poczucia humoru, ale i wiedzy na temat dezinformacji. Gdy kolejna osoba analizowała zdjęcie dwóch arabskich mężczyzn na tle płonącej katedry Notre Dame w Paryżu wykazała się umiejętnością dostrzegania zabiegu fotomontażu, gdy jeszcze inna wspomniała o tym, że dała się oszukać żartowi z pierwszego kwietnia, wykazała, że bierze pod uwagę intencje nadawcy²⁶. O rozkładzie odpowiedzi zdecydowały pewnie w jakiejś mierze wiek respondentów, zainteresowania, dostęp do szeroko rozumianej kultury, specyfika dużego akademickiego miasta, a więc swoisty etnocentryzm.

Autorzy projektu GANESA przygotowali szereg scenariuszy zajęć poświęconych min. dezinformacji²⁷. Autorki jednego z nich, Anna Tracz-Molasy i Magdalena Krakowska w konspekcie zatytułowanym *Uwaga! Dezinformacja!*

²⁶ Trzy przywołane odpowiedzi nie wpłynęły znacząco na przedstawione wcześniej wyniki badań, ale warto je odnotować, jako świadectwo kompetencji respondentów. W badaniach fałszywymi wiadomościami wciąż może być pomocna książka S. Barańczaka, *Odbiorca ubez własnowolniony*, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław 2017.

²⁷ Pełny tytuł: *Dialog w Unii Europejskiej. Scenariusze zajęć dydaktycznych z zakresu komunikacji, mediacji, stereotypów i przeciwdziałaniu dezinformacji*. Redakcja naukowa Marcin Mioddek. Scenariusze ukażą się niebawem w wersji papierowej, obecnie są dostępne na stronie projektu w wersji elektronicznej. Więcej na <http://www.ganesa.uni.wroc.pl>

– czyli o tym, jak być krytycznym odbiorcą informacji w mediach zaproponowały szereg działań, które pozwolą na weryfikowanie otrzymywanych treści, np. sprawdzenie źródła wiedzy, pozyskanie wiadomości na temat autora wypowiedzi, zdjęcia, zwrócenie uwagi na przypisy i adnotacje²⁸ etc.

Autorzy niniejszego opracowania traktują zgromadzone dane jako materiał do kolejnych badań i poszukiwania rozwiązań, które pozwolą rządziej mieć do czynienia z *odbiorcą ubezwłasnowolnionym*²⁹.

²⁸ Op.cit, s. 93.

²⁹ S. Barańczak, *Czytelnik ubezwłasnowolniony*, Wrocław 2017.

Rozdział 10.
**Obraz wzajemnych sympatii
polsko-niemieckich oraz znaczenie
języka niemieckiego dla młodych
Polaków w ankietach GANESY**

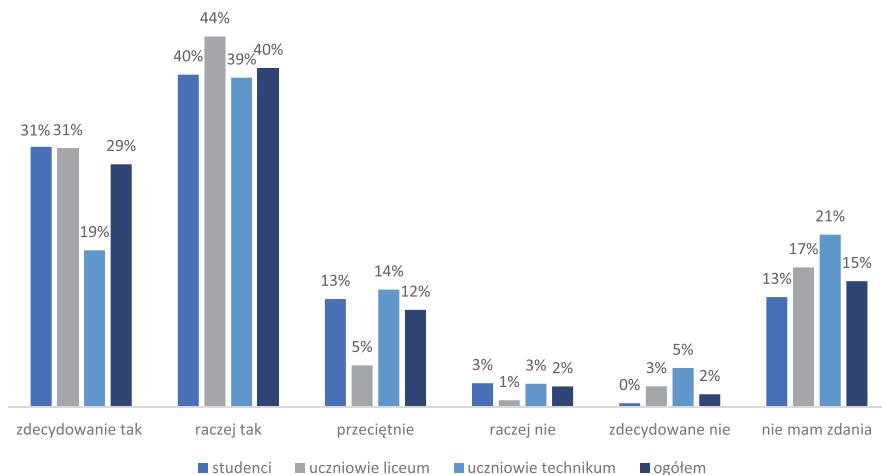
Jednym z celów ankiet przeprowadzanych w ramach inicjatywy GANESA było zbadanie recepcji Niemiec, Niemców i sąsiedztwa polsko-niemieckiego wśród polskich respondentów należących do najmłodszego pokolenia. Anonimowych odpowiedzi w elektronicznym formularzu stworzonym wyłącznie dla celów niniejszego badania udzielali uczniowie wrocławskich szkół średnich (120 odpowiedzi z liceum ogólnokształcącego i 107 odpowiedzi z technikum, razem 227 ankiet) oraz studenci Uniwersytetu Wrocławskiego i innych uczelni wyższych (419 ankiet). Postawione pytania miały na celu zbadanie zarówno subiektywnego obrazu stosunków polsko-niemieckich, jak i osobistych doświadczeń, wiedzy na temat Niemców, Niemiec i bilateralnych relacji z naszym zachodnim sąsiadem oraz postrzegania języka niemieckiego. Część z pytań miała formę otwartą – w innych respondenci mieli uszeregować podane odpowiedzi lub wybrać z kilku jedną odpowiedź najlepiej odpowiadającą ich sympatiom, stanowi wiedzy bądź przekonaniom. Badanie przeprowadzono w roku 2021. W tym opracowaniu analizie podane zostały wybrane aspekty relacji polsko-niemieckich – związane z fenomenem wzajemnej sympatii/antypatii oraz z postrzeganiem języka niemieckiego w Polsce.

Jak zostało zaznaczone wcześniej – istotnym aspektem inicjatywy GANESA było wyprofilowanie oceny stosunków polsko-niemieckich pod kątem ludzi młodych¹: wchodzących w dorosłość bądź będących na jej stosunkowo wczesnym etapie. Z tego względu jedno z pytań ankiety dotyczyło ich osobistych doświadczeń z niemieckimi rówieśnikami, a mianowicie: „Czy Twoje dotychczasowe kontakty (nawet przypadkowe) z Niemcami w Twoim wieku oceniasz pozytywnie?”.

Śśród 646 respondentów 69% określiło je bardzo pozytywnie lub pozytywnie, 12% neutralnie, 4% źle lub bardzo źle, a 15% nie miało zdania. Zwraca uwagę szczególnie ostatnia wartość, która pokazuje, że kontakty między młodymi ludźmi z Polski i Niemiec są żywe. Tylko 15% respondentów zdecydowało się na odpowiedź „nie mam zdania”, są to zatem prawdopodobnie osoby, które nie miały kontaktów z przedstawicielami grupy rówieśniczej, bądź miały kontakt na tyle powierzchowny, że nie są w stanie określić jego charakteru. W tej grupie – co zrozumiałe ze względu na prawdopodobnie mniejszy bagaż doświadczeń życiowych – nieco więcej odpowiedzi padło wśród uczniów szkół średnich (zwłaszcza technikum – 21%, w liceum wynik był nieco niższy – 17%). Dość

¹ Oprócz analizowanego w niniejszym tomie ankietowego badania poglądów i opinii młodych ludzi w ramach GANESY zespół opracował scenariusze lekcji dla różnych grup wiekowych (dzieci, uczniowie szkół średnich i studenci) zebrane w osobnej publikacji oraz zorganizował serię warsztatów, wykładów i spotkań, w których uczestniczyła młodzież szkół średnich i akademicka.

Wykres 10.1. Czy Twoje dotychczasowe kontakty (nawet przypadkowe) z Niemcami w Twoim wieku oceniasz pozytywnie?

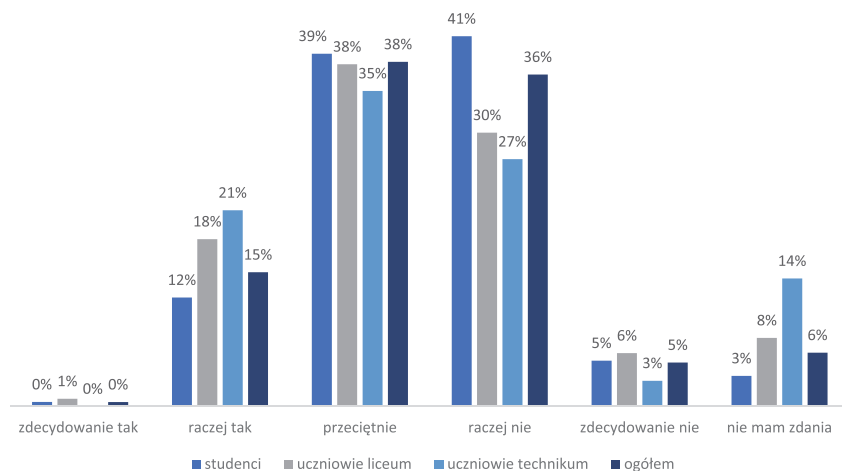
Źródło: opracowane własne na podstawie badań GANESA

podobną tendencję zauważyć można w przypadku negatywnego oceniania dotychczasowych relacji – tak opisuje dotychczasowe kontakty z rówieśnikami z Niemiec 8% respondentów z technikum, 4% respondentów i tylko 3% studentów. Wynik ten przekłada się, oczywiście, na proporcję odpowiedzi określających dotychczasowe kontakty pozytywnie – w grupie studentów i licealistów jest to ponad 70% odpowiedzi, natomiast w grupie uczniów technikum – 58%.

Interesujący związek z powyższym pytaniem wykazuje inne zagadnienie analizowane w ramach inicjatywy GANESA – ocena wzajemnej sympatii Polaków i Niemców. Badane ono było w dwóch pytaniach o zbliżonej treści – „Czy Polacy lubią Niemców?” oraz „Czy Niemcy lubią Polaków?”.

Na pierwsze pytanie „Czy Polacy lubią Niemców?” odpowiedzi twierdzących udzieliło 15% respondentów. Szczegółowa analiza wykazuje wyraźnie wyższy odsetek takich odpowiedzi w grupie młodzieży ze szkół średnich – 20% (technikum – 21% , liceum 19%) wobec 12% w grupie studentów. Co ciekawe – pozytywnie na temat nastawienia Polaków do Niemców nie wypowiedział się żaden ze studentów germanistyki. Jako stosunkowo neutralne („przeciętne”) ocenia podejście Polaków do Niemców 38% młodych respondentów, a odpowiedzi taka rozkłada się dość regularnie w każdej z podgrup. Najwięcej odpowiedzi określa stosunek naszych rodaków do zachodnich sąsiadów jako negatywny. 41% respondentów uważa, że Polacy nie lubią Niemców, a krytyczne podejście do tej kwestii wzrasta z wiekiem: uważa tak 33% uczniów szkół średnich (30% uczniów technikum i 36% uczniów liceum) oraz 46% studentów (w grupie studentów germanistyki opinię taką podziela 57% respondentów). Nie ma zdania

Wykres 10.2. Czy Polacy lubią Niemców?

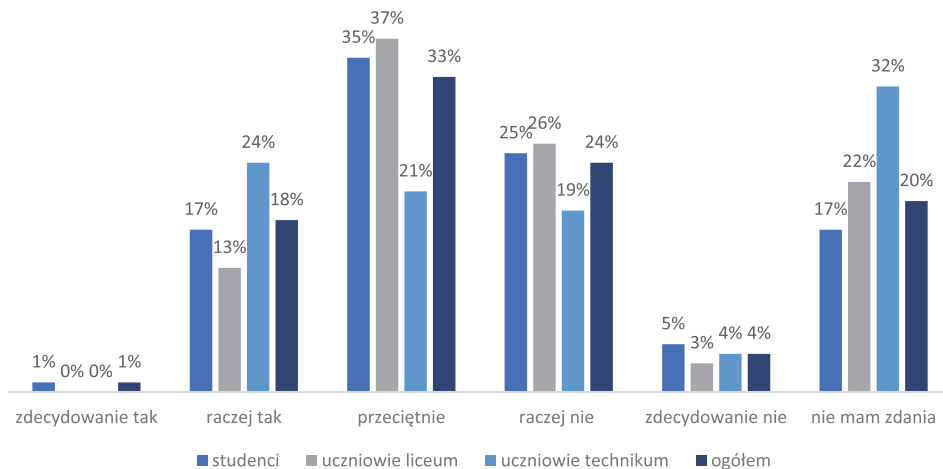
Źródło: opracowane własne na podstawie badań GANESA

na ten temat zaledwie 6% ankietowanych, co wynikać może z częstej obecności problematyki stosunków polsko-niemieckich w dyskursie publicznym lub sferze prywatnej. Zwraca uwagę krytyczna ocena nastawienia Polaków do zachodnich sąsiadów u ponad 40% respondentów, co również wskazywać może na negatywną obecność problematyki niemieckiej w polskim dyskursie publicznym, między innymi na propagandowe stosowanie w części mediów – zwłaszcza w ostatnich latach – tzw. karty niemieckiej². Tendencja negatywnej oceny nastawienia Polaków do Niemców jest silniejsza w grupie osób dysponujących prawdopodobnie (z racji bezwzględnej długości uczenia się oraz wyprofilowania studiów) większą wiedzą w badanym zakresie³.

² Nazywanej też „straszakiem niemieckim” – rozumianej jako socjotechniczne zastosowanie na ogół instrumentalnie dobranego elementu problematyki niemieckiej w celu dyskredytacji przeciwnika polityczno-ideologicznego lub manipulacyjnej akredytacji własnej polityki.

³ Co ciekawe – ocena młodych respondentów biorących udział w ankiecie GANESY wydaje się zdecydowanie bardziej surowa od rezultatów badań przeprowadzanych przez renomowane podmioty badań opinii publicznej. Te wskazują, że „sympatia do Niemców wzrosła od 2020 roku z 42 do 50 proc., chociaż jest nadal niższa niż pod koniec ubiegłej dekady (2018: 56 proc.). Niechęć do sąsiada zza Odry zwiększyła się tylko nieznacznie (...) w Polsce z 13 do 15 proc.”. Zaznaczyć jednak należy, że w badaniu firmy Kantar udział wzięli respondenci w wieku do 75 lat, z różnym wykształceniem, z różnych regionów Polski. W badaniu przeprowadzonym od 14 do 22 lutego 2022 r. przez Kantar Public uczestniczyło po tysiąc respondentów w wieku 18–75 lat z obu krajów; <https://www.dw.com/pl/barometr-2022-asymetria-sympatii-między-polakami-a-niemcami/a-62301822> [dostęp: 21.7.2022].

Wykres 10.3. Czy Niemcy lubią Polaków?

Źródło: opracowane własne na podstawie badań GANESA

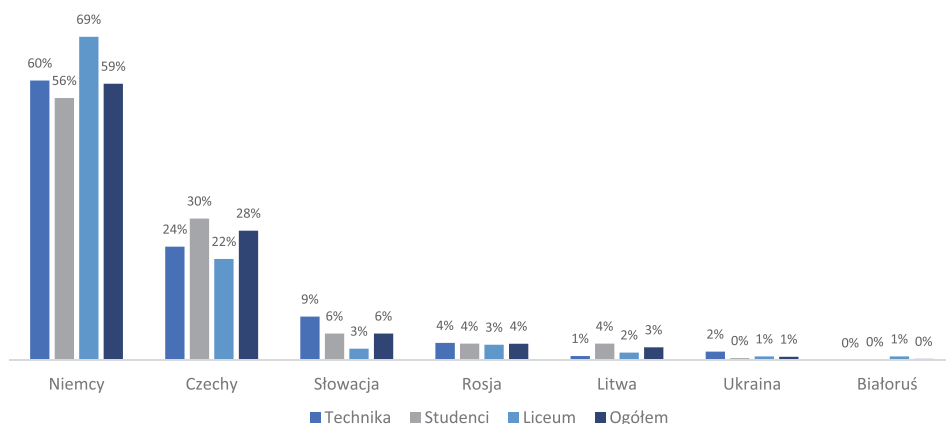
Skorelowane z poprzednim pytaniem „Czy Niemcy lubią Polaków?” dało wyniki częściowo zbliżone, aczkolwiek – większy odsetek respondentów (20%) udzielił odpowiedzi „nie mam zdania”.

Jako „pozytywny” lub „bardzo pozytywny” stosunek Niemców do Polaków określiło w sumie 19% respondentów – a więc 4 punkty procentowe więcej, niż w przypadku pytania o sympatię Polaków do Niemców. W porównaniu do poprzedniego pytania nie można tu zaobserwować wyraźnej dysproporcji pomiędzy uczniami szkół średnich a studentami – podobne zdanie ma porównywalny odsetek przedstawicieli obu grup wiekowych, aczkolwiek uczniowie technikum są tu o wiele bardziej optymistyczni (24%) od swoich rówieśników z liceum (13%). Jako neutralny określiło stosunek Niemców do Polaków 33% respondentów i jest to wynik o 5 punktów procentowych niższy, niż w poprzednim pytaniu.

Wyraźnie niższe wartości osiągają odpowiedzi określające stosunek Niemców do Polaków negatywnie – jest to 28% (wobec 41% w poprzednim pytaniu); ponadto odpowiedzi uczniów i studentów odbiegają od siebie tylko nieznacznie, choć i tu młodzież akademicka ocenia badaną relację o około 5 punktów procentowych gorzej. Wśród odpowiedzi „nie mam zdania” zwraca uwagę przewaga młodzieży szkół średnich – około 24% respondentów wobec około 16% w grupie młodzieży akademickiej. Różnica ta nie jest jednak zaskoczeniem i wynika najprawdopodobniej w dużej mierze z mniejszego doświadczenia życiowego i z bezwzględnej długości uczenia się.

Podsumowując dwa powyższe pytania, sformułować można następujący wniosek: młodzi polscy respondenci z wrocławskich szkół średnich i wyż-

Wykres 10.4. W którym z wymienionych krajów sąsiednich zamieszkał(a)byś lub studiował(a)byś najchętniej?

Źródło: opracowane własne na podstawie badań GANESA

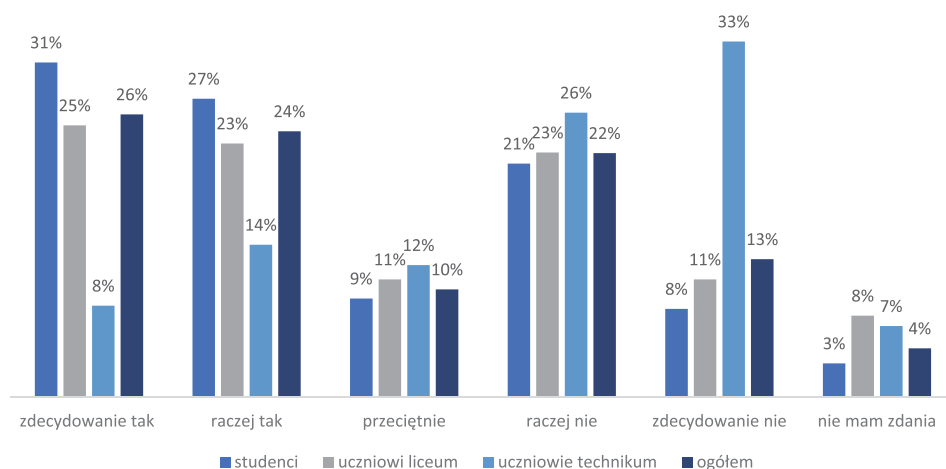
szych wyraźnie lepiej określają stosunek Niemców do Polaków, niż Polaków do Niemców. Ich zdaniem poziom sympatii Niemców do Polaków jest wyższy, a poziom antypatii – niższy niż w odwróconej relacji (analogicznie – poziom sympatii Polaków do Niemców jest niższy o 4 punkty procentowe, a poziom antypatii – wyższy o 13 punktów procentowych). W skrócie stwierdzić można, że według badanych w ankiecie GANESY uczniów i studentów wrocławskich szkół średnich i wyższych Niemcy bardziej lubią Polaków, niż Polacy Niemców.

Obok pytań o sympatię/antypatię w ankiecie zadano pytania badające odbiór znaczenia języka niemieckiego dla respondentów, także w kontekście ich potencjalnych planów edukacyjnych i zawodowych.

Wagę Niemiec jako atrakcyjnego dla Polaków kraju sąsiedniego oddają wyniki pytania „W którym z wymienionych krajów sąsiednich zamieszkał(a)byś lub studiował(a)byś najchętniej?”. Nasz zachodni sąsiad wygrywa tu ze zdecydowaną przewagą – 59%. Plasujące się na drugim miejscu Czechy wskazało 28% respondentów, pozostałe kraje osiągają wartości jednocyfrowe. Powyższe wyniki osiągają zbliżone wartości niezależnie od typu szkoły, stosunkowo najmniejszą dominację Niemiec („tylko” 56%) odnotować można w grupie studentów, co można tłumaczyć sprecyzowanymi już u niektórych respondentów (prawdopodobnie najstarszych) planami życiowymi.

Kolejne pytanie „Czy język niemiecki jest/może być przydatny w Twoich planach na dalszą edukację i/lub zawodową przyszłość?” nawiązywało do wspomnianych w poprzednim akapicie preferencji, a także badało subiektywne postrzeganie przydatności języka niemieckiego dla respondentów.

Wykres 10.5. Czy język niemiecki jest/może być przydatny w Twoich planach na dalszą edukację lub/i zawodową przyszłość?

Źródło: opracowane własne na podstawie badań GANESA

Wśród odpowiedzi na powyższe pytanie zwraca uwagę odbiegający od reszty grup wynik młodzieży z technikum. Tylko 22% uczniów tego typu szkół uznało, że język niemiecki „zdecydowanie tak” lub „raczej tak” będzie dla nich przydatny w kontekście przyszłych wyborów edukacyjnych i zawodowych, a 59% wybrało odpowiedzi „raczej nie” i „zdecydowanie nie”. Wśród uczniów liceum – a więc w podobnej grupie wiekowej – na przydatność niemieckiego wskazało 48% respondentów, a odpowiedzi negatywnej udzieliło 33% z nich. W grupie studentów odpowiedzi pozytywne osiągnęły wartość 59%, natomiast negatywne – 30%.

Powyższy wynik może wskazywać na to, że młodzież akademicka w większym stopniu ma świadomość potrzeby posługiwania się kilkoma językami obcymi, podczas gdy uczniowie szkół średnich mogą skłaniać się do bazowania na języku angielskim. Inną przyczyną może być fakt niekorzystnych dla dydaktyki języka niemieckiego zmian w otaczającym świecie – zarówno na poziomie globalnym czy kontynentalnym, jak i lokalnym (np. rozwój Internetu, otwarcie się anglojęzycznego rynku pracy dla Polaków po wejściu Polski do UE, preferowane drogi edukacji i rozwoju zawodowego, zmiany w polskim szkolnictwie zarówno na poziomie ogólnopolskim, jak i pojedynczych szkół). Studenci – z racji swojego wieku – mogą tym zmianom podlegać w mniejszym stopniu od uczniów szkół średnich.

Podsumowując aspekty przedstawione w powyższej analizie, stwierdzić można, że sąsiedztwo z Niemcami wydaje się fenomenem istotnym dla młodych ludzi uczących się we Wrocławiu. Przeważająca większość z nich ma

zdanie na temat stosunku Polaków do Niemców i Niemców do Polaków wynikające z osobistych doświadczeń, m.in. z osobistych kontaktów z rówieśnikami. Znaczna część respondentów wskazuje Niemcy jako sąsiedni kraj o potencjalnie najwyższej atrakcyjności w kontekście dalszej edukacji bądź życia zawodowego, a także określa znajomość języka niemieckiego jako istotną dla ich osobistego rozwoju.

Literatura

- Abramowicz M., Salwa T., Tabernacka M., *Co o mediacji i rozwiązywaniu konfliktów wiedzą dzieci: publikacja wyników badań* [w:] M. Tabernacka (red.) *Antropologia mediacji*, Oficyna wydawnicza Atut, Wrocław 2015
- Appelbaum A. w rozmowie z Pawłem Potoroczynem, *Matka Polka*, OsnoVa, Warszawa 2020
- Amberg J. H., *Praworzędność w Unii Europejskiej – garść refleksji ze szwedzkiej perspektywy*, „Krytyka Prawa”, tom 13, nr 1/2021
- Bach-Golecka D., *Wprowadzenie do systemu instytucjonalnego unijnego prawa administracyjnego* [w:] R. Grzeszczak, A. Szczërba-Zawada (red.) *Prawo administracyjne Unii Europejskiej*, Instytut Wydawniczy EuroPrawo, Warszawa 2016
- Barańczak S., *Odbiorca ubezwłasnowolniony. Teksty o kulturze masowej i popularnej*, Wybór, opracowanie i posłowie A. Poprawa, Biblioteka Ossolineum, Wrocław 2017
- Berlin I., *Cztery eseje o wolności*, przeł. D. Grinberg, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994
- Boć J. (red.), Błaś A., Boć J., Jeżewski J., *Nauka administracji*, Kolonia Limited, Wrocław 2015
- Boni M., *Młodzi 2020 – w poszukiwaniu tożsamości*, Warszawa 2021, https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2021/05/Mlodzi_2020.pdf
- Brzostek-Pawłowska J., *Zmiany w modelach i technologiach informacyjnych w dobie Web 2.0 i Web 3.0*, „Elektronika” 2011, nr 3
- Cartwright M., *Travel in the ancient Greek*, *World History Encyclopedia*, <https://www.worldhistory.org/article/605/travel-in-the-ancient-greek-world/>
- Codecision and Conciliation. A guide to how Parliament co-legislates under the Treaty of Lisbon*, Brussels 2012
- Cummings R. H., *Cold War Radio: The Dangerous History of American Broadcasting in Europe, 1950-1989*, Jefferson 2009M
- Digital News Report 2021*, <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2021>
- Dijk J. van, *Spółeczne aspekty nowych mediów*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010

- Dobrowolska D., *Wartość pracy dla jednostki w środowisku przemysłowym*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1984
- Dolot A., *The characteristic of Generation Z, "e-mentor"* 2018, <http://dx.doi.org/10.15219/em74.1351>
- Duffy B., *The Generation Myth: Why When You are Born Matters Less Than You Think*, Basic Books, New York 2021
- Dyczewski L., *Kultura polska w procesie przemian*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1995
- Euromity*, <http://ineuropa.pl/2017/06/26/euromity/>
- European Commission, *2022 Rule of law report – Communication and country chapters*, https://ec.europa.eu/info/publications/2022-rule-law-report-communication-and-country-chapters_pl
- Group B., *Gen Z: The Culture, Beliefs and Motivations Shaping the Next Generation*, Paperback 2018,
- Grzelak A., *Główne problemy naruszenia zasady praworządności w Polsce podniesione przez Komisję Europejską* [w:] *Wniosek Komisji Europejskiej w sprawie wszczęcia w stosunku do Polski procedury art. 7 TUE, ramy polityczno-prawne*, red. J. Barcz., A. Zawadzka-Łojek, Warszawa 2018
- Haberla M., Bobowski S., *Od uniwersytetu średniowiecznego do Uniwersytetu Trzeciej Generacji*, [w:] *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 2013, nr 315
- Hajdasz J., *Szczekaczka, czyli Rozgłośnia Polska Radia Wolna Europa*, Media Rodzina 2006
- Hastings R., *The University of Europe in the Middle Ages: vol. 3*, Oxford: 1936, <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2021>
- Historia Europejska: od 60 lat podążamy wspólnie jedną drogą* Komisja Europejska, Europejski Ośrodek Strategii Politycznej, Urząd Publikacji, 2019, <https://data.europa.eu/doi/10.2872/952062>
- Hayek F. von, *Konstytucja wolności*, Warszawa 2013
- International tourism growth continues to outpace the global economy*, 20.01.2020, <https://www.unwto.org/international-tourism-growth-continues-to-outpace-the-economy>
- Jack C., *Lexicon of Lies: Terms for Problematic Information*, [https://datasociety.net.pdf](https://datasociety.net/pdf)
- Kalinowska-Żeleźnik A., *Wykorzystanie Twittera w kampanii wyborczej Donalda Trumpa* *Media Biznes Kultura* » 2020 » Numer 2 (9) 2020
- Kampania Trumpa, kampania strachu. Donald Trump sięgnął po swój stary sposób na zjednanie sobie wyborców – sianie lęku i napięć*. Publikacja: 09.09.2020, Rzeczpospolita, <https://www.rp.pl/swiat/art534971-kampania-trumpa-kampania-strachu>

- Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Zatrudnienia, Spraw Społecznych i Równości Szans, *Niewiążący przewodnik dobrych praktyk w sprawie wdrażania dyrektywy 2001/45/WE Parlamentu Europejskiego i Rady dotyczącej minimalnych wymagań w zakresie bezpieczeństwa i higieny użytkowania sprzętu roboczego przez pracowników podczas pracy*, Office for Official Publications of the Europ. Communities, Luksemburg 2007
- Krakowska M., Tracz-Molasy A., Reinhard A., *Scenariusz „Działaj lokalnie, zmieniaj globalnie, czyli o tym, co daje Ci demokracja”*, [w:] M. Miodek (red.), *Dialog w Unii Europejskiej – scenariusze zajęć dydaktycznych z zakresu komunikacji, mediacji, stereotypów i przeciwdziałania dezinformacji*, Wrocław 2022
- Kopaliński W., *Słownik mitów i tradycji kultury*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1991
- Kreppel A., *Looking ‘Up’, ‘Down’ and ‘Sideways’: Understanding EU Institutions in Context*, „West European Politics” 2011, No. 34
- Krzysztofik E., *Charakter prawa unijnego w orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości i sądów konstytucyjnych państw członkowskich*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2014, Tom XXIV, numer 25
- Kusiak-Winter R., *Odpowiedzialność administracji publicznej. Struktura odpowiedzialności z perspektywy determinantów prawnych*, Wrocław 2019
- Leszczyńska C., *Historia Polski w liczbach, tom V: Polska 1918—2018*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2019
- Łobocki M., *Pedagogika wobec wartości*, [w:] B. Śliwerski (red.), *Kontestacje pedagogiczne*, Kraków 1993
- Mazur A., *Korzyści wynikające z faktu posiadania obywatelstwa Unii Europejskiej*, [w:] *Obywatel – państwo – społeczność międzynarodowa*, red. E. Cała-Wacinkiewicz, D. Wacinkiewicz, Wydawnictwo CH Beck, Warszawa 2014
- Miodek M. (red.) M. Tabernacka, A. Tracz-Molasy, A. Knauber, M. Krakowska, R. Kusiak-Winter, E. Reinhard, *Dialog w Unii Europejskiej. Scenariusze zajęć dydaktycznych z zakresu komunikacji, mediacji, stereotypów i przeciwdziałaniu dezinformacji*. Wrocław 2022
- Make peace not war – młodzi Europejczycy (m.in. Polacy) o UE, zagrożeniu terroryzmem i napływie uchodźców*, Instytut Spraw Publicznych, <https://www.isp.org.pl/pl/aktualnosci/make-peace-not-war-mlodzi-europejczycy-m-in-polacy-o-ue-zagrozeniu-terroryzmem-i-naplywie-uchodzcow>
- Oniszczyk Z., *Wiarygodność mediów masowych. Przypadek niemiecki*, „Rocznik Prasoznawczy” 2018, R. 12
- Oświadczenie Komisji Nr 2022/2647(RSP) dotyczące Polski i Węgier, zob. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/OJQ-9-2022-05-03_PL.html [dostęp: 22.06.2022 r.]

- Pilarz K., Piecuch Ł., *Mediacje okiem studentów*. [w:] M. Tabernacka (red.), *Antropologia mediacji*, Oficyna wydawnicza Atut, Wrocław 2015,
- Plucińska-Nowak M., *Status i oblicza mediacji w społeczeństwie polskim*, Poznań 2021
- Polacy i Niemcy. Jak dalecy jak bliscy*, Instytut Spraw Publicznych, https://www.isp.org.pl/uploads/download/polacy-i-niemcy-jak-dalecy-jak-bliscy-barometr-polska-niemcy-2022_pl_1656929727.pdf
- POLAND, <https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2020-10/poland.pdf>
- Przez Unię nie będzie można wędzić kiełbas...*, <https://www.europarl.europa.eu/poland/pl/euromity/mity/wedzenie.html> [dostęp: 12.05.2022 r.]
- Rosińska K., *Fake news. Geneza, istota, przeciwdziałanie*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2021
- Rule of law report – Communication and country chapters*, European Commission, 2022 https://ec.europa.eu/info/publications/2022-rule-law-report-communication-and-country-chapters_pl
- Sadowski P., *Skarga do Rzecznika Praw Obywatelskich Unii Europejskiej*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2006, nr 7
- Shan M., *I “travel” as a Key Personality Element and Society Shaping Cocept in Republic by Plato* [w:] J. Dziewit, M. Pacukiewicz, A. Pisarek (red.), *Kulturowe historie podróżowania*, Uniwersytet Śląski, Katowice 2020
- Simhony A., T.H. Green: *the common good society*, „History of Political Thought” 1993 14(2)
- Skolimowska A., *Oblicza kryzysu spójności Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa po traktacie z Lizbony*, „Przegląd Zachodni” 2017, nr 2
- Sołtys A., *Podstawy i źródła prawa UE*, [w:] S. Biernat (red.) *Wartości Unii Europejskiej*, System Prawa Unii Europejskiej. Tom I, Warszawa 2020
- Starmach K., *Traktat z Lizbony jako próba zmniejszenia deficytu demokracji oraz przybliżenia Unii Europejskiej jej obywatelom*, [w:] *Lizbońska Unia Europejska. Zagadnienia wybrane*, red. J.W. Tkaczyński, Kraków 2013
- Stomma L., *Kształt Europy*, *Polityka* nr 20 (3210, 15.) 5 – 21-05.2019.
- Strzelczak M., *Podziały generacyjne – czy mają sens?* [w:] *Raport „Odpowiedzialny biznes w Polsce 2021. Dobre praktyki”*, s. 17, <https://szczepienia.pzh.gov.pl>
- Strykowski W., *Rola mediów i edukacji medialnej we współczesnym społeczeństwie*, Katowice 2003
- Szejna A., Kosicki A., *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej i jej znaczenie dla Polski i Europy*, Warszawa 2008
- Śniadach O., *Unia jako wspólnota prawa*, [w:] C. Mik, (red.) *Zasady ogólne prawa wspólnotowego*, Toruń 2007

- Tabernacka M. (red.) *ADR : lokalne rozwiązania w kontekście globalnym = ADR : local solutions in a global context*, Wrocław, 2021, (Prace Naukowe Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego), <https://doi.org/10.34616/143563>
- Tabernacka M., *Aksjologia mediacji z udziałem przedsiębiorców – refleksje*, Acta Universitatis Wratislaviensis No 4101, PRAWO CCCXXXIV, Wrocław 2022, s. 197, <https://doi.org/10.19195/0524-4544.334.14>
- Tabernacka M. (red.) *Antropologia mediacji*, Oficyna wydawnicza Atut, Wrocław 2015,
- Tabernacka M., *Dlaczego społeczeństwu potrzebna jest wiedza o mediacji* [w:] M. Tabernacka (red.) *Antropologia mediacji*, Wrocław 2015,
- Tabernacka M., *Globalny kontekst prowadzenia mediacji i stosowania innych form ADR z perspektywy Europy i Europejczyków* [w:] M. Tabernacka (red.), *ADR : lokalne rozwiązania w kontekście globalnym = ADR : local solutions in a global context*, Wrocław : Uniwersytet Wrocławski. E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii, 2021, <https://repozytorium.uni.wroc.pl/dlibra/publication/143571>
- Tabernacka M., *Mediacja to komunikacja* [w:] M. Tabernacka (red.) *Antropologia mediacji*, Oficyna wydawnicza ATUT, Wrocław 2015,
- Tabernacka M., *Mediacje w postępowaniu administracyjnym : uwarunkowania aksjologiczne i prakseologiczne*, Kontrola Państwowa, 2018, 3, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,18298.pdf#page=78>
- Tabernacka M., *Mediator ponad podziałami*, [w:] M. Tabernacka (red.) *Mediacje ponad podziałami*, Oficyna wydawnicza Atut, Wrocław 2013
- Tabernacka M., *Negocjacje i mediacje w sferze publicznej*, Wolters Kluwer, Warszawa 2018
- Tabernacka M., *Podmiotowość dziecka w mediacjach rodzinnych w sprawach dotyczących kontaktów i opieki* [w:] J. Mucha (red.), *Realizacja zasady dobra dziecka w mediacji w sprawach dotyczących wykonywania władzy rodzicielskiej i kontaktów*, Wolters Kluwer, Warszawa 2021
- Tabernacka M., *Mediator ponad podziałami* [w:] M. Tabernacka (red.) *Mediacje ponad podziałami* Wrocław 2013, (Prace Naukowe Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego. e-Monografie ; 41), <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/42218>
- Tabernacka M., *Sprawiedliwość naprawcza w obszarze prawa administracyjnego* [w:] Jerzy Korczak (red.), *Cywilizacja administracji publicznej : księga jubileuszowa z okazji 80-lecia urodzin prof. nadzw. UW dr hab. Jana Jeżewskiego*, Wrocław 2018, (Prace Naukowe Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego), <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/95307>

- Tabernacka M., *Założenia projektu pt. Mediacje i dialog w Unii Europejskiej prowadzące do trwałego i sprawiedliwego społecznie porozumienia osiąganego w warunkach rzetelnej i wiarygodnej informacji GANESA*, opracowanie zamieszczone w niniejszym tomie
- Taborowski M., *Mechanizmy ochrony praworządności państw członkowskich w prawie Unii Europejskiej. Studium przebudzenia systemu ponadnarodowego*, Warszawa 2019
- Turystyka w 2019 roku*, Główny Urząd Statystyczny, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/turystyka/turystyka-w-2019-roku,1,17.html>
- Turystyka w 2020 roku*, Główny Urząd Statystyczny, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/turystyka/turystyka-w-2020-roku,1,18.html>
- Vaidhyanathan S., *Anti Social Media. Jak Facebook oddala nas od siebie i zagraża demokracji* Warszawa 2018
- Wiarygodność* [w:] <https://wsjp.pl/haslo/podglad/5318/wiarygodnosc>
- Wojewoda K., *Komisja Europejska jako strażnik traktatów. Obrona wartości Unii Europejskiej przez Komisję*, „Alcumena” Nr 1(1) (2020)
- Wójtowicz K., *Prawne aspekty działania europejskich partii politycznych*, Gdańskie Studia Prawnicze, tom XL, Gdańsk 2018
- Wójtowicz-Dawid A., *Monitoring, kontrola i audyt wykorzystywania środków Unii Europejskiej*, Warszawa 2020
- Wykazy ustaw dostosowujących prawo polskie do prawa UE – przed 1 maja 2004*, Ośrodek Informacji i Dokumentacji Europejskiej, <http://oide.sejm.gov.pl/oide/index.ph>
- Zybertowicz A., *Pluralizm staje się fikcyjny, gdy niedostatecznie odwzorowuje rzeczywistą mnogość społecznych potrzeb, ale i mnogość tradycji*, <https://wpolityce.pl/polityka/134959-pluralizm-staje-sie-fikcyjny-gdy-niedostatecznie-odwzorowuje-rzeczywista-mnogosc-spoecznych-potrzeb-ale-i-mnogosc-tradycji#:~:text=Pluralizm%20> [dostęp: 13.06.2022 r.]

Wykaz wykresów

Rozdział 3.

Wartości istotne dla funkcjonowania Unii Europejskiej w świetle wyników badań prowadzonych w projekcie GANESA

Wykres 3.1. Pyt. 22. Jeżeli cenisz którąś z poniższych wartości w Unii Europejskiej, zaznacz jedną lub więcej z poniższych opcji _____	40
Wykres 3.2. Pyt. 20. W jakich krajach byłeś/byłaś w ciągu ostatnich pięciu lat? _____	42
Wykres 3.3. Pyt. 19. Wprowadzenie stałych kontroli granicznych w obrębie Unii Europejskiej _____	43
Wykres 3.4. Pyt. 30. Czy widzisz potrzebę uczenia się innego języka obcego niż angielski? _____	45
Wykres 3.5. Pyt. 30. Czy widzisz potrzebę uczenia się innego języka obcego niż angielski? – podział odpowiedzi ze względu na status respondentów _____	45
Wykres 3.6. Pyt. 1. W jaki sposób zostaje się deputowanym do Parlamentu Europejskiego? _____	50

Rozdział 4.

Integracja europejska w ocenie respondentów ankiety w projekcie GANESA

Wykres 4.1. Czy integrację Polski z Unią Europejską oceniasz pozytywnie? _____	62
Wykres 4.2. Czy członkostwo Polski w Unii Europejskiej oceniasz jako korzystne dla ludzi mieszkających w Polsce? _____	62
Wykres 4.3. Jak Brytyjczycy odczują skutki Brexitu? _____	66
Wykres 4.4. Jak Brytyjczycy odczują skutki Brexitu. Odpowiedzi grup respondentów _____	66

Rozdział 5.

Znajomość Unii Europejskiej i zasad jej funkcjonowania ze szczególnym uwzględnieniem kompetencji Parlamentu Europejskiego

Wykres 5.1. Czy prawdą jest, że Unia Europejska zabrania wędzenia kiełbas? _____	83
--	----

Rozdział 6.

Mediacje w świetle wyników badań prowadzonych w projekcie GANESA

Wykres 6.1. Mediacje a kategorie pojęciowe. _____	94
Wykres 6.2. Mediacje a kategorie pojęciowe w opinii studentów 2021. _____	95
Wykres 6.3. Kategorie pojęciowe mediacji 2015 _____	95
Wykres 6.4. Mediacje w otoczeniu respondenta – kategorie _____	96
Wykres 6.5. Mediacje w otoczeniu respondenta – wyniki uśrednione _____	96
Wykres 6.6. Obszary efektywności mediacji _____	97
Wykres 6.7. W jakich sprawach mediacje są efektywne? _____	98
Wykres 6.8. Zastosowanie mediacji w opinii studentów _____	99
Wykres 6.9. Czy Twoim zdaniem mediacje są skuteczne? _____	99

Rozdział 7.

Ocena mobilności młodych Polaków w Europie i ich preferencji co do wyboru miejsca nauki i pobytu

Wykres 7.1. Jeżeli cenisz którąś z poniższych wartości w Unii Europejskiej, zaznacz jedną lub więcej z poniższych opcji _____	107
Wykres 7.2. Odsetek respondentów doceniających wartości związane z mobilnymi korzyściami przynależności do UE wg rodzajów szkół _____	109
Wykres 7.3. Skumulowana liczba państw odwiedzonych przez respondentów w latach 2016-2020 _____	110
Wykres 7.4. Liczba państw odwiedzonych przez respondentów w 2016-2020 _____	110
Wykres 7.5. Odsetek respondentów, którzy odwiedził dany kraj europejski _____	111
Wykres 7.6. Kraje odwiedzone przez uczniów i studentów spoza Europy _____	112
Wykres 7.7. Jakie emocje budzi w Tobie sąsiadujący kraj? _____	113
Wykres 7.8. Zaznacz, jakie emocje budzą w Tobie Niemcy _____	113
Wykres 7.9. Zaznacz, jakie emocje budzą w Tobie Niemcy _____	114
Wykres 7.10. Czy Polacy lubią Niemców? _____	114

Wykres 7.11. Czy Niemcy lubią Polaków? _____	115
Wykres 7.12. Czy Twoje dotychczasowe kontakty (nawet przypadkowe) z Niemcami w Twoim wieku oceniasz pozytywnie? _____	117
Wykres 7.13. W którym z wymienionych krajów sąsiednich zamieszkał(a)byś lub studiował(a)byś najchętniej? _____	117
Wykres 7.14. Czy widzisz potrzebę uczenia się języka obcego innego niż angielski? _____	118
Wykres 7.15. Czy widzisz potrzebę uczenia się języka obcego innego niż angielski? _____	118
Wykres 7.16. Uszereguj języki według swoich preferencji _____	119
Wykres 7.17. Czy widzisz potrzebę uczenia się języka obcego innego niż angielski? _____	119
Wykres 7.18. Czy język niemiecki jest/może być przydatny w Twoich planach na dalszą edukację lub/i zawodową przyszłość? _____	120
Wykres 7.19. Czy integrację Polski z Unią Europejską oceniasz pozytywnie? _____	121

Rozdział 8.

Wiarygodna i rzetelna informacja jako podstawa decydowania o własnych wyborach młodych Polaków w świetle badań w projekcie GANESA

Wykres 8.1. Ocena wiarygodności instytucji publikujących swoje poglądy lub informacje w sieci: <i>Demotywatory</i> _____	126
Wykres 8.2. Ocena wiarygodności instytucji publikujących swoje poglądy lub informacje w sieci: <i>Król Sanjaya</i> _____	126
Wykres 8.3. Ocena wiarygodności instytucji publikujących swoje poglądy lub informacje w sieci: <i>Niezależna.pl</i> _____	127
Wykres 8.4. Ocena wiarygodności instytucji publikujących swoje poglądy lub informacje w sieci: <i>OKO.press</i> _____	127
Wykres 8.5. Ocena wiarygodności instytucji publikujących swoje poglądy lub informacje w sieci: <i>Onet.pl</i> _____	127
Wykres 8.6. Ocena wiarygodności instytucji publikujących swoje poglądy lub informacje w sieci: <i>Reddit Word News</i> _____	128
Wykres 8.7. Ocena wiarygodności instytucji publikujących swoje poglądy lub informacje w sieci: <i>wp.pl</i> _____	128
Wykres 8.8. Ocena wiarygodności massmediów: <i>Angora</i> _____	129
Wykres 8.9. Ocena wiarygodności massmediów: <i>Eska</i> _____	129
Wykres 8.10. Ocena wiarygodności massmediów: <i>Fakt</i> _____	130

Wykres 8.11. Ocena wiarygodności massmediów: <i>Gazeta Prawna</i>	___	130
Wykres 8.12. Ocena wiarygodności massmediów: <i>Gazeta Wyborcza</i>	_	130
Wykres 8.13. Ocena wiarygodności massmediów: <i>Najwyższy Czas</i>	___	131
Wykres 8.14. Ocena wiarygodności massmediów: <i>Nie</i>	_____	131
Wykres 8.15. Ocena wiarygodności massmediów: <i>Program III Polskiego Radia</i>	_____	131
Wykres 8.16. Ocena wiarygodności massmediów: <i>RMF FM</i>	_____	132
Wykres 8.17. Podaj źródło (portal, gazeta, stacja telewizyjna lub radiowa, inne), z którego można by czerpać wiarygodne informacje przed planowaniem studiowania za granicą	_____	133

Rozdział 10.

Obraz wzajemnych sympatii polsko-niemieckich oraz znaczenie języka niemieckiego dla młodych Polaków w ankietach GANESY

Wykres 10.1. Czy Twoje dotychczasowe kontakty (nawet przypadkowe) z Niemcami w Twoim wieku oceniasz pozytywnie?	_____	154
Wykres 10.2. Czy Polacy lubią Niemców?	_____	155
Wykres 10.3. Czy Niemcy lubią Polaków?	_____	156
Wykres 10.4. W którym z wymienionych krajów sąsiednich zamieszkał(a)byś lub studiował(a)byś najchętniej?	_____	157
Wykres 10.5. Czy język niemiecki jest/może być przydatny w Twoich planach na dalszą edukację lub/i zawodową przyszłość?	_____	158

Wykaz tabel

Rozdział 6.

Mediacje w świetle wyników badań prowadzonych w projekcie GANESA

Tabela 6.1. Kategorie pojęciowe skorelowane z mediacją _____ 94

Tabela 6.2. Obszary efektywności mediacji w opinii
respondentów _____ 98

Rozdział 9.

Fałszywe informacje – identyfikacja i ocena w świetle wyników badań

Tabela 9.1. Respondenci ankiety GANESA _____ 141

Tabela 9.2. Liczba osób nie identyfikujących fałszywych
informacji _____ 142

Tabela 9.3. Zakresy tematyczne fałszywych informacji _____ 144

Tabela 9.4. Przykłady fałszywych informacji _____ 145

Tabela 9.5. Fałszywe informacje dotyczące spraw publicznych _____ 146

Tabela 9.6. Przynależność do Unii Europejskiej _____ 149

Publikacja zawiera opracowanie wyników badań prowadzonych projekcie GANESA dotyczących kwestii istotnych dla świadomego decydowania przez młodych Polaków o ich miejscu w obecnej i przyszłej Europie oraz determinujących dla prowadzenia konstruktywnego dialogu. Szczegółowe kwestie poddane badaniu to: znajomość roli Unii Europejskiej i zadań jej instytucji, wiedza na temat mediacji będącej niekonfrontacyjną metodą opanowywania konfliktów, kierunki etnocentryzmu młodzieży, kulturowe i społeczne aspekty relacji polsko-niemieckich, identyfikacja fałszywych informacji i determinanty przeciwdziałania ich wpływowi.

Uniwersytet
Wrocławski

Wydawnictwa Politechniki Wrocławskiej
są do nabycia w sprzedaży wysyłkowej:
zamawianie.ksiazek@pwr.edu.pl

ISBN 978-83-7493-207-3